

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

ОШ МАМЛЕКЕТТИК ЮРИДИКАЛЫК ИНСТИТУТУ

Кол жазма укугунда

УДК: 343:944.7 (575.2) (043.3)

АСАНОВА УМУТАЙ АЛИБАЕВНАНЫН

**КЫЛМЫШ ИШТЕРИ БОЮНЧА КОРГОО ТАРАБЫНАН КУПУЯ
СЫРДЫ САКТООНУ КАМСЫЗ КЫЛУУ КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

12.00.09 – жазык процесси, криминалистика; ыкчам-издөө ишмердүүлүгү

Юридика илимдеринин кандидаты

окумуштуулук даражаны изденип алуу үчүн диссертация

Илимий жетекчи:

юридика илимдеринин доктору, доцент

Токторов Э. С.

Ош – 2024

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ.....	3
1 Бап. КЕСИПТИК КУПУЯ СЫР ИНСТИТУТУНУН ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ	
<i>1.1. Купуя сыр-комплектүү социалдык-укуктук көрүнүш катары жана анын өзгөчөлүктөрү.....</i>	<i>32</i>
<i>1.2. Кесиптик купуя сыр институту: маңызы, белгилери жана классификациянын негиздери.....</i>	<i>50</i>
<i>1.3. Адвокаттык купуя сыр адвокатуранын негизги институттарынын бири катары.....</i>	<i>70</i>
2 Бап. ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	
<i>2.1. Изилдөөнүн объектисин жана предметин аныктоо. Изилдөө методологиясы.....</i>	<i>94</i>
3 Бап. КЫЛМЫШ – ЖАЗА СОТ ӨНДҮРҮШҮНДӨ ЖАБЫРЛАНУУЧУНУН ЖАНА (ШЕКТҮҮ) АЙЫПТАЛУУЧУНУН ПРОЦЕССУАЛДЫК УКУКТАРЫН ЖАНА КЫзыкчылыктарын КАМСЫЗ КЫЛУУДА АДВОКАТТЫК КУПУЯ СЫР ИНСТИТУТУ	
<i>3.1. Адвокаттык купуя сырды сактоонун жана кесиптик купуя сырды түзгөн сотко чейинки өндүрүштө адвокаттын маалыматын пайдалануунун өзгөчөлүктөрү.....</i>	<i>96</i>
<i>3.2. Адвокаттык ишти жүзөгө ашыруу процессинде адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин камсыз кылуунун актуалдуу көйгөйлөрү.....</i>	<i>123</i>
<i>3.3. Адвокаттык купуя сырды сактоонун укуктук режимин өркүндөтүүнүн негизги аспектилери.....</i>	<i>142</i>
КОРУТУНДУ.....	154
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР.....	157
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТЫН ТИЗМЕСИ.....	169

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Маалымат маанилүү социалдык ресурс болуп саналган азыркы мезгилде адамдардын бир катар категориялары үчүн купуя сырдын мааниси сырлардын ар түрдүүлүгүнүн кеңейишинин жана өзгөрүп жаткан коомдук мамилелердин фонунда күчөдү. Купуя сыр, коомдук көрүнүш болгондуктан, ар бир адамга таасирин тийгизбей койбойт, анткени жаңы тенденцияларды эске алуу менен купуя сыр катары корголгон маалымат, айрыкча маалыматтык технологиялар кеңири уруксатсыз жайылтуунун потенциалдуу мүмкүнчүлүгүн сунуштайт. Буга байланыштуу Э. С. Токторов “...адамдын жана жарандын кызыкчылыктарын камсыз кылуу, биринчи кезекте, мамлекеттүүлүктү, мамлекеттик бийликтин конституциялык жана укуктук негиздерин жана укук коргоо тутумун чыңдоо менен жетишилген укуктук жана саясий коргоого байланыштуу. Мындан тышкары, өлкөдө кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарды реформалоо концепциясынын өзү да бүгүнкү күндө мыйзам менен корголгон купуя сыр институтун пайдалануу жолу менен инсанды, коомду жана мамлекетти коргоо тутумун кайра багыттоону талап кылгандыгы негиздүү” деп көрсөткөн [Токторов Э.С. *Институт тайны: проблемы теории и практики: автореф. д.ю.н.: 12.00.09: Бишкек, 2022. – с. 3*].

Адвокаттык купуя сыр акыйкат сот адилеттигинин жана квалификациялуу юридикалык жардамга (мындан ары-КЮЖ) болгон укуктун кепилдигинин маанилүү шарты болуп саналаарын тануу кыйын, бул учурда ушул чөйрөдө орун алган көйгөйлөрдү жоюу үчүн илимий юридикалык коомчулуктун да көңүл буруусун талап кылат.

Автордун көз карашы боюнча изилдөө жүргүзүүнүн актуалдуулугу жана зарылдыгы төмөнкү жагдайлар менен аныкталат:

1) бир катар КМШ өлкөлөрүндө адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө мыйзамдарда да, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда да адвокаттын кесиптик купуя сырын коргоону тийиштүү деңгээлде камсыз кыла турган

атайын артыкчылык катары жашыруун сырга болгон укугу бекитилген эмес. Мыйзам чыгаруучулардын дал ушундай мамилеси каралып жаткан чөйрөдө бүгүнкү күндө байкалып жаткан мыйзамдык жөнгө салуунун олуттуу көйгөйлөрүнө алып келет, бул анын иштешин камсыз кылуучу адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин маанилүү түзүүчүсү болуп саналат;

2) кылыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын мазмунуна таянсак: *биринчиден*, адвокатка коргоочунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону жүзөгө ашыруу боюнча кеңири ыйгарым укуктар берилген, бирок ошону менен бирге КЖПКнин жоболорун талдоо жана аларды иш жүзүндө ишке ашыруу юридикалык коомчулук тарабынан таанышуу зарылдыгы менен байланышкан чектөөлөрдөн улам көптөгөн маселелерди жаратат; *экинчиден*, мыйзам чыгаруучулар тарабынан адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин сактоо менен кырдаалды начарлатуучу ченемдерди кабыл алууга жол берилет, анткени аны талаптагыдай ишке ашыруу үчүн так укуктук механизмдер түзүлгөн эмес;

3) КМШ өлкөлөрүндө азыр колдонулуп жаткан КЖПКин иштеп чыгууда жана кабыл алууда мыйзам чыгаруучу жактоочунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону жүзөгө ашыруу үчүн адвокаттар тарабынан далилдерди чогултуу каражаттарынын бүтүндөй комплексин бекиткен, бирок ошол эле учурда кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда баяндалган аракеттерди, анын ичинде жашыруун жана мыйзам менен корголуучу башка сырларды жүргүзүүнүн процессуалдык тартиби белгиленген эмес. Бул юридикалык коомчулуктун арасында талаш-тартыштарды жаратпай кое албайт, бул сотко чейинки өндүрүш органдарынын, прокуратуранын жана соттун кызмат адамдары тарабынан адвокат чогулткан далилдерди тааныштыруудан жана кылмыш ишинин материалдарына тиркөөдөн баш тартуу жөнүндө, ошондой эле айыптоочу тараптын башка жыйналган далилдери менен бирдикте кылмыш иши боюнча аларды далил булактары катары таануудан баш тартуу жөнүндө негизсиз чечимдерди чыгарууга алып келет. Албетте, мында пайда болгон купуя сырлар өзгөчө укуктук жөнгө салууну, анын ичинде купуя

сырдын ар кандай субъекттери тарабынан маалыматты юридикалык жана кесиптик коргоону камсыз кылуучу чаралардын комплексин иштеп чыгууну талап кылат;

4) бүгүнкү күндө КМШ өлкөлөрүнүн алдында турган жаңы чакырыктардын жана милдеттердин контекстинде изин суутпай издөө иш-чараларын жүзөгө ашырууда жеткиликтүүлүгү чектелген жашыруун маалыматтарды коргоо кепилдиктери өзгөчө мааниге ээ болууда. Албетте, ЫИИны өткөрүү көп учурда коргоочунун укуктарынын жана эркиндиктеринин бузулушуна алып келет, бул адвокат КЮЖ көрсөтүүдө да байкалат. ЫИИ “Изин суутпай издөө иши жөнүндө” мыйзамдын ченемдеринин жана адвокаттык купуя сырды жөнгө салуучу ченемдик жоболордун катышы салттуу изилдөөнүн чегинен чыккан кыйла татаал болуп, ошондуктан мындай спецификалуу иште мыйзамдык жөнгө салууга комплекстүү мамилени талап кылган кыйла аялуу чөйрөлөрдүн бири болуп саналат. Бир жагынан, бүгүнкү күндө коомдун жана мамлекеттин турмушунун ар кандай чөйрөлөрүндө уюшкан кылмыштуулуктун өсүшү байкалды, ошондой эле адамдардын белгилүү бир категориясына карата колдонулган психикалык жана физикалык зомбулуктун репертуары жана алар колдонгон каражаттардын арсеналы кеңейди. Экинчи жагынан, буга карабастан мамлекет укук коргоо органдарын жана адвокатураны кылмыш – жаза процессуалдык милдеттерин аткарууну жүктөйт, бирок ошол эле учурда корголгондордун укуктарын жана эркиндиктерин сактоо менен байланышкан концептуалдык жоболор сакталууга тийиш. Адвокаттардын, ишеним артуучулардын жана ЫИИны жүзөгө ашыруучу субъекттердин укуктук мамилелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын көйгөйлөрүн илимий изилдөөлөр жараксыз же натыйжасыз ченемдерди, ошондой эле адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамда алардын жоктугу укуктук жөнгө салуунун логикасын бузган, укук колдонуу процессин олуттуу татаалдаштырган ченемдерди табуу менен гана чектелбей тургандыгы шексиз;

5) бүгүнкү күндө адвокаттык купуя сырга түздөн-түз тиешеси бар маалыматтарга жетүү максатында кызмат адамдары тарабынан адвокаттык

ишке кийлигишүүгө жол берилген актуалдуу көйгөй бойдон калууда. Мындай актуалдуу көйгөй байкалган укукка каршы практикага жол бербөө менен байланышкан механизмди иштеп чыгуу боюнча изилдөө кызыкчылыгынын объектиси бойдон калууга тийиш; б) адвокаттык иште маалыматтык чөйрөнүн мааниси өсүп жаткан жана бөтөнчө болуп саналбаган учурда коомдун жашоосунун бардык тараптарын ар тараптуу маалыматташтыруу ишеним артуучудан жана жеке детективден алынган маалыматты укуктук коргоого байланышкан маселелерди адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча иштиктүү укуктук механизмди түзүү боюнча кароону талап кылат.

Ошентип, адвокаттык купуя сырдын укуктук аспектилерин кыйла дискуссиялык маселелерге киргизүү керек, анткени ушул убакка чейин алар каралып жаткан чөйрөдө жогоруда көрсөтүлгөн көйгөйлөргө тийиштүү жооп алышкан эмес. Бул, анын ичинде бүгүнкү күндө илимий изилдөөлөр фрагменттик мүнөзгө ээ экендиги, адвокаттык купуя сырдын субъекттеринин ортосунда түзүлгөн татаал мамилелердин ар түрдүү көрүнүштөрүнүн жана көп түрдүүлүктүн нюанстарынын маанилүү мүнөздөмөлөрүн чагылдырган ар түрдүү коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсүнүн шарттарында маанилүү мааниге ээ болгон купуя сырлар институтунун талаш багыттарынын бардык спектрин камтый албагандыгы менен түшүндүрүлөт. Ошондуктан, изилдөө темасына, милдеттерине жана бир катар аспектилердин иштелип чыгуу даражасына жараша колдонуудагы КЖПКнин контекстинде ишеним артуучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу менен байланышкан адвокаттык купуя сырдын актуалдуу көйгөйлүү маселелерине, ошондой эле кийинки жылдары КМШнын айрым өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучулары тарабынан киргизилген маанилүү өзгөртүүлөргө токтолуу логикалуу болуп саналат.

Диссертациянын темасынын ири илимий программалар (долбоорлор) жана негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Диссертациянын изилденүүчү көйгөйү автордун демилгелүү иши болуп саналат жана Кыргыз Республикасынын Улуттук коопсуздук концепциясы (2021-жылдын 20-

декабрынан тартып № 570), Кыргыз Республикасын өнүктүрүүнүн 2026-жылга чейинки Улуттук программасы (2021-ж.12-октябрынан тартып № 435), ошондой эле “Кыргыз Республикасынын мамлекеттик купуя сырларын коргоо жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамы (2017-жылдын 15-декабрынан тартып № 210 (15)) менен түздөн-түз байланыштуу.

Изилдөөнүн максаты жана милдеттери. *Изилдөөнүн максаты* мыйзам менен корголуучу адвокаттык купуя сырдын режимин укуктук жөнгө салуу боюнча жалпы теориялык концептуалдык жоболорду комплекстүү ыкманын негизинде иштеп чыгууда, ошондой эле адвокаттык купуя сырды сактоону камсыз кылуунун кылмыш – жаза процессуалдык механизмдин өркүндөтүү жана ишеним артуучуга квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүдө маалыматтардын купуялуулугунун кепилдиктерин бекемдөө боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгууда жана киргизүүдө турат.

Диссертациялык изилдөөнүн милдеттери:

- 1) Азыркы мезгилде коомдук жана укуктук кубулуштардын көз карашы менен “ купуя сыр” маанисин жана түшүнүгүн карап чыгуу;
- 2) изилдөө жана кесиптик купуя сыр институтунун маанисин түшүнүү жана анын негизги өзгөчөлүктөрүн аныктоо;
- 3) адвокаттык купуя сырдын негизги белгилерин жана анын башка укуктук купуя сырлардан айырмалоочу белгилерин аныктоо;
- 4) адвокаттык купуя сырды сактоонун өзгөчөлүктөрүн адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда КЮЖ көрсөтүү чөйрөсүн жөнгө салуучу колдонуудагы мыйзамдардын контекстинде кароо;
- 5) адвокаттык ишти жүзөгө ашыруу процессинде адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин камсыз кылуу менен байланышкан көйгөйлөрдү табуу жана иликтөө жана аларды чечүү жолдорун сунуштоо;
- 6) адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин мыйзамдык камсыз кылууну өркүндөтүү боюнча илимий негизделген сунуштарды иштеп чыгуу.

Иштин илимий жаңылыгы. Сунуш кылынган диссертациялык иш Кыргыз Республикасындагы алгачкы илимий изилдөөлөрдүн бири болуп саналат, анда

КМШнын айрым өлкөлөрүнүн илимий-практикалык тажрыйбасын жалпылоого жана адвокаттык купуя сырдын укуктук режими менен байланышпаган мурда начар изилденген же каралбаган актуалдуу көйгөйлөрдү автордук түшүнүүгө негизделген адвокаттык купуя сырды комплекстүү тутумдуу концептуалдуу изилдөөгө аракет жасалган. Диссертациялык иш ишеним берүүчүдөн алынган жана мыйзам чыгаруучулар тарабынан корголууга тийиш болгон жашыруун маалыматты укуктук коргоого тиешелүү бардык артыкчылыктуу багыттары боюнча адвокаттык купуя сырдын актуалдуу көйгөйлүү аспектилерин изилдөөдө жаңы тутумдук мамилеге негизделет. Иште адвокаттык купуя сырдын жаңы укуктук режимин киргизүү аракети жасалган, бул адвокатура жөнүндө илим үчүн принципалдуу жаңы болуп саналат. Табылган көйгөйлөрдүн, адвокаттык иш жаатындагы колдонуудагы мыйзамдардын жана кылмыш – жаза процессуалдык мыйзамдын кемчиликтеринин негизинде адвокаттык купуя сырды сактоону камсыз кылуунун кылмыш-жаза процессуалдык механизминде автордук мамиле берилген, анын алкагында КР КЖПКнин бир катар ченемдерине сунуштар киргизилген. Изилдөөдө адвокаттык ишмердүүлүк жөнүндө мыйзамдарды өркүндөтүү боюнча сунуштар жазылган, алар ата мекендик мыйзам чыгаруучу үчүн да, КМШнын башка өлкөлөрү үчүн да принципалдуу жаңы болуп саналган адвокаттык купуя сыр институтун андан ары калыптандырууга олуттуу салым кошот.

Юридикалык илимде биринчи жолу жаңы тенденцияларды эске алуу менен автор тарабынан сотко чейинки өндүрүш этабында “адвокаттык иликтөө” институтунун айрым окумуштуулары сунуштаган контекстте адвокаттык купуя сырды коргоо механизми сунушталган, ошондой эле жекече детективдин катышуусу менен материалдарды жана маалыматтарды чогултууда адвокат тарабынан сакталууга тийиш болгон шарттар иштелип чыккан. Мындан тышкары, автор тарабынан алынган төмөнкү жыйынтыктар өзгөчө мааниге ээ:

1) автор тарабынан төмөнкүдөй терминологиялык түшүнүктөр иштелип чыккан жана сунушталган: “купуя сыр” (анын кеңири маанисинде), “ купуя

сырлар институту”, “адвокаттык купуя сыр”, “адвокаттык купуя сырдын укуктук режими”, “кесиптик купуя сыр”;

2) автор жашыруун маалыматты чектелген жайылтуу режими менен чектелген жеткиликтүүлүк режимин чектөө үчүн методологиялык өбөлгөлөрдү бөлүп көрсөткөн;

3) купуя сырдын негизги белгилери илимий абстракциянын жогорку деңгээлинде изилдөөнү жеңилдеткен татаал социалдык-укуктук кубулуштун көз карашынан баяндалат;

4) кесиптик купуя сырдын белгилерине карата автордук көз караш, ошондой эле кылмыш-жаза процессуалдык механизмге карата талаптар баяндалган, анын натыйжасында кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуу үчүн шарттар түзүлөт;

5) төмөнкүлөргө автордук мамиле берилген: а) каралып жаткан чөйрөдө коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун базистик негизи болуп саналган жалпысынан купуя сырдын маанилүү (маани түзүүчү) белгилерине, б) адвокаттык купуя сырдын предметинин мүнөзүнүн жана түзүмүнүн өзгөчөлүктөрүнө, в) адвокаттык купуя сырдын маанилүү белгилерине жана анын мазмундук курамына;

б) адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин мыйзамдык өзгөчөлүктөрү бөлүнүп чыгарылды жана адвокаттын купуя маалыматты алуу тартибин жана шарттарын жөнгө салуу максатында КЖПКнин ченемдерине сунуштар киргизилди;

7) адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин конституциялаштырууга автордук көз караш жана кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн ар кандай этаптарында адвокаттык иштин алкагында анын натыйжалуу иштеши үчүн жоболордун ченемдик комплексин иштеп чыгуу зарылдыгынын негизги багыттары белгиленген;

8) автор тарабынан адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары, ошондой эле адвокат тарабынан мындай сурамжылоо далилдердин булагы катары таанылышы мүмкүн болгон талаптар баяндалган;

9) автор тарабынан адвокаттык купуя сырдын сакталышын камсыз кылуу боюнча атайын укуктук чаралардын комплекси иштелип чыккан жана сунушталган, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын режимин сактоого тоскоолдук кылган негизги көйгөйлүү жагдайлар көрсөтүлгөн;

10) адвокаттык купуя сырды жана ыкчам иликтөө иш-чараларын жүргүзүүнү жөнгө салуучу укук ченемдеринин катышынын көйгөйлөрүн жаратуучу негизги жагдайларга автордук көз караш берилген.

Алынган натыйжалардын практикалык мааниси:

1) автор тарабынан бул чөйрөдө кылмыш-жаза сот өндүрүшүнө жана адвокаттык ишмердүүлүккө карата адвокаттык купуя сыр институтуна жаңы билимдердин комплексин иштеп чыгуу жана киргизүү менен шартталган, бул азыркы шарттарда адвокаттык сырдын укуктук режиминин иштешин камсыз кылууга мүмкүндүк берет;

2) адвокаттык купуя сырдын жаңы конституциялык режимин түзүү боюнча көргөзүлгөн сунуштардын жыйындысы бул институттун ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга жана жаңы тенденцияларды эске алуу менен адвокаттардын ишине тоскоолдук кылган көйгөйлөрдү четтетүүгө, анын ичинде “адвокаттык иликтөө” жаңы институтун ишке киргизүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө мүмкүндүк берет;

3) Кылмыш – жаза процессуалдык жана адвокаттык иш жөнүндө мыйзамды өркүндөтүү боюнча мыйзам чыгаруу мүнөзүндөгү сунуштар укук жаратуу ишинде, ошондой эле ишеним артуучуга КЮЖ көрсөтүүдө адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу менен байланышкан андан аркы илимий изилдөөлөрдө колдонулушу мүмкүн;

4) автор тарабынан алынган жаңы илимий билимдер: а) кылмыш – жаза процесси илимин жана адвокатура илимин өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүүгө, б) жогорку кесиптик билим берүү тутумунда практикалык кызматкерлер үчүн квалификацияны жогорулатуу курстарында купуя сырды үйрөнүүдө окуу жана окуу-методикалык иштерди даярдоо үчүн пайдаланууга мүмкүндүк берүү.

Диссертациянын коргоого чыгарылган негизги жоболору:

1. Автор тарабынан негизги терминологиялык түшүнүктөргө төмөнкүдөй ыкмалар иштелип чыккан жана көрсөтүлгөн: *купуя сыр (кеңири мааниде)* – бул жашыруун маалыматты сактоо жана пайдалануу боюнча бир катар укуктук жана моралдык – адеп ахлалдык шарттар менен байланышкан жетишерлик спецификалык татаал көрүнүш, ошондой эле терс кесепеттерге жол бербөө максатында мындай маалыматты санкцияланбаган кирүүдөн коргоо үчүн атайын субъект тарабынан бөлүнүп берилүүчү купуя сырлар арналган объекттин ар кандай пландагы мүнөздөмөлөрүнүн айкалышын билдирет; *купуя сыр институту* – инсандын, коомдун жана мамлекеттин жашоо-турмушунун ар кандай чөйрөлөрүндө жашыруун маалыматты коргоо, алуу жана пайдалануу маселелери боюнча ар кандай мамилелердин кеңири чөйрөсүн жөнгө салуучу тутумдаштырылган укуктук ченемдердин комплекси, анда маалыматтын маанилүүлүгүнүн деңгээли жана мындай маалыматтардын категорияларына жараша аны жашыруун сактоонун максатка ылайыктуулугу аныкталган; *адвокаттык купуя сыр* – бул ишеним артуучунун кол тийбестиги менен байланышкан, адвокаттын кесиптик (кызмат көрсөтүүсүнө) кайрылууда пайда болгон анын укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестиги менен байланышкан өзгөчө укуктук абалы, мында ал алган маалыматтын мазмунуна санкциясыз кирүүгө тыюу салуу ченемдик актыларга ылайык колдонулган укуктук режимдин өзгөчө тартиби менен камсыз кылынат (жөнгө салынат), мында купуя сырды сактоо предметинин чөйрөсүнө кирген жана коргоо объектисинин ар кандай социалдык-укуктук контекстин камтыган маалыматты коргоону жүзөгө ашырууда сырдын субъектине көз карандысыздык кепилденет; *адвокаттык купуя сырдын укуктук режими* – бул мамлекеттин кызыкчылыктарына жана коомдук мамилелердин өзгөчөлүгү менен шартталган, мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби, юридикалык инструменттерди, түрлөрүн жана укуктук ортомчулук ыкмаларын аныктайт, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын предметине кирген алынган маалыматты ачыкка чыгарууга, санкциясыз пайдаланууга же башка мыйзамсыз пайдаланууга адвокатка

даректелген абсолюттук тыюу салууларды белгилөө аркылуу ишеним артуучунун иммунитетин түзүү жана коргоо менен байланышкан иштин негизги багыттарынын иштешин камсыз кылуучу укуктук каражаттардын өзгөчө айкалышы; юридикалык жардам көрсөтүүдө купуялуулукту камсыз кылуу жана ушул чөйрөдө ишеним артуучунун кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү менен байланышы; *кесиптик купуя сыр* - маалыматтын менчик ээлеринин же анын укук мураскорлорунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча функция жүктөлгөн белгилүү кесиптердин өкүлдөрүнө (мамлекеттик жана муниципалдык кызмат менен байланышкан иштерден тышкары) ишенимдүү же белгилүү болуп калган, ошондой эле кесиптик купуя сырлардын белгилүү бир түрүнүн белгиленген режимин бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик чаралары каралган жашыруун сакталууга тийиш болгон жашыруун маалымат.

2. Жашыруун маалыматты чектелген жайылтуу режими менен чектелген жеткиликтүүлүк режиминин ортосундагы методологиялык айырмалоонун өбөлгөлөрү болуп төмөнкүлөр саналат: *биринчиден*, маалыматтын потенциалдуу баалуулугунда, ошондой эле аны колдонуунун багыттоосунда турат, мында төмөнкүлөр маанилүү: а) мазмундун сапаты, анын таралышы кыйратуучу кесепеттерге алып келет; б) мындай маалыматтан пайда алуу формасына жана маанилүү коомдук турмуштун камтуу чөйрөсүнө негизденүү; *экинчиден*, мыйзам чыгаруучу тарабынан купуя сырды коргоо боюнча атайын чараларды көрүү каралган, анда коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсү каралышы мүмкүн (мисалы: КЖПК); *үчүнчүдөн*, купуя сырдын укуктук категориясынын мазмуну “купуя маалымат” түшүнүгү менен бирдей эмес, анткени түздөн-түз байланыш процессинде берилген бардык ишенимдүү маалыматтар юридикалык жоопкерчиликке алып келбейт; *төртүнчүдөн*, жашырындуулуктун мазмуну болуп белгилүү бир атайын белгилер таандык болгон өзгөчө мүнөздөгү маалыматтар, аларга жеткиликтүүлүктүн чектелген укуктук режими, ошондой эле ачык маалымат менен купуя сырдын ортосундагы мыйзамдык чектөө жайылтылат; *бешинчиден*, кийинкилердин

болушу: а) белгилүү бир жашыруун субъекттин болушу, анын ичинде алардын иш чөйрөсүнө (адамдар чөйрөсүнө) негизденүү менен мамлекеттин өзү, корголуучу мыйзамдуу маанилүү маалыматка жетүү мүмкүнчүлүгү жабылган мекемелер (уюмдар) жактар; б) кызыкчылыктардын (жыргалчылыктардын) жыйындысы болгон объекттин өзгөчөлүгү, мындай маалыматка санкцияланбаган жетүү аркылуу жашыруун сыр предметин чектөөнүн натыйжасында зыян (жол менен) келтирилет; в) укуктук купуя сырдын предмети - бул мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу, адамдардын белгилүү чөйрөсүнө белгилүү же ишеним берилген маалыматтын мазмуну, ушуга байланыштуу анын ээси ага жетүүнү чектөө боюнча тиешелүү чараларды көрөт. Мыйзам чыгаруучу укуктук режимди орноткон учурларда гана купуя сыр укуктук коргоого алынышы мүмкүн. *Алтынчыдан*, жашыруун маалыматтын бир бөлүгү абсолюттук купуя сыр категориясына кирбеши мүмкүн болгон купуя сырлардын көп түрдүүлүгүнөн улам, чектелген маалымат субъекттердин олуттуу санына жеткиликтүү болушу мүмкүн. Бирок ошону менен бирге ага мыйзамдык мүнөздөгү чектөөлөр мындай жашыруун маалыматтын укуктук режиминин болушу жөнүндө негиз болуп саналат. *Жетинчиден*, купуя сырдын мазмуну болуп эсептелген маалымат маңызы боюнча татаал жана укуктук жөнгө салуунун көп багыттуу объекти болуп саналат, ал үчүн мүнөздүү болгон спецификалык касиеттерден келип чыгат, атап айтканда: а) материалдык дүйнөнү (“издерди”) чагылдырууну талдоону тутумдаштыруунун натыйжасы болуп саналат, анын негизинде жаңы маалыматтар кабыл алынат жана алардын адамы тарабынан белгиленет; б) чагылдыруу объектисинин өзгөчөлүгү жөнүндө маалыматты, ошондой эле буюм укугунун институттарына маалымат таратууга жол берилбеген алардын өз ара аракеттенүү механизмдерин камтышы мүмкүн; в) айрым маалыматтарды анын ар кандай түрлөрүнө киргизүүнүн потенциалдуу мүмкүнчүлүгү, ошондой эле материалдык жана идеалдуу формада белгиленген адам дүйнөсүнүн процесстери жана кубулуштары, анын ичинде болуп жаткан окуялар.

3. Кесиптик купуя сырдын белгилерине төмөнкүлөр кирет: 1) белгилүү кесиптердин өкүлдөрүнө ишеним берилген купуя сырлардын айрым түрлөрүнүн баш кошуусу өз алдынча юридикалык түшүнүктү - кесиптик купуя сырды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет, ал маңызы боюнча анын сакталышын камсыз кылуу боюнча юридикалык чараларды көрүүнү талап кылат; 2) кесиптик купуя сыр институтунун болушу мыйзам ченемдүү процесс болуп саналат, анын негизинде төмөнкүлөр аныкталууга тийиш: а) кесиптик иштин тигил же бул чөйрөсүнө тиешелүү, мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган укуктук тыюу салуулар аркылуу аларды ачыкка чыгаруудан корголгон, кесиптик купуя сырдын субъекттерине даректелген жашыруун маалыматтардын так бирдиктүү тизмеги; б) мыйзам деңгээлинде кесиптик купуя сырдын субъекттеринин иш чөйрөсүнүн өзгөчөлүгүнө жараша жашыруун маалымат менен иштөө тартипке салынышы керек; в) кесиптик купуя сырларды классификациялоо ыкмаларынын кеңири вариативдүүлүгүнөн улам маалыматка жетүүнүн чектелген режимдерин ишке ашыруу жана өзгөртүү механизми белгиленген (бул институт жөнүндө бүтүндөй түшүнүктү калыптандырууга тоскоолдук кылат); 3) маалымат төмөнкүлөрдөн улам белгилүү болуп калат: а) өзүнүн атайын кесиптик функцияларын аткарууга байланыштуу кесиптик сырдын субъектине же адам тарабынан ыктыярдуу билдирилгендерге (мындай кырдаалда адамдын макулдугусуз маалыматты таратууга жол берилбейт); б) бул мыйзамга ылайык купуя маалыматтар менен таанышууга укуктуу адамдардын белгилүү бир категориясына тиешелүү; в) өзүнүн кесиптик статусуна ылайык купуя маалыматка жетүү мүмкүндүгүн алган, бирок ошол эле учурда мамлекеттик же муниципалдык кызматта турбаган адамдар (мындай кырдаалда - бул кызматтык купуя сырга кирет); 4) кесиптик купуя сыр институту байланышкан социалдык-укуктук институттун маңызынан улам, анда мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген кесиптик купуя сырды субъект тарабынан маалыматты таратууга тыюу салуу субъекттердин ортосундагы укуктук мамилелердин, анын ичинде адамдын өлүмүнүн натыйжасында токтотулгандыгына карабастан мөөнөтсүз болуп

саналат. Кесиптик купуя сырдын субъекттерине жашыруун маалыматтарды ар кандай укукка жат түрдө ачыкка чыгаруу ал үчүн (алар үчүн) жагымсыз кесепеттердин келип чыгышынын натыйжасында адамдын жана анын укук мураскерлеринин мыйзам менен корголуучу укуктарына жана кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн экендигин эске алуу керек; 5) кесиптик купуя сырлардын артыкчылыктуу бөлүгү абсолюттук мүнөзгө ээ эмес, анткени адамдар өздөрүнүн кесиптик функцияларын аткаруунун жүрүшүндө алган купуя маалыматты прокуратуранын тиешелүү кызмат адамдары, укук коргоо органдары (жана буга ыйгарым укук берилген башка кызмат адамдары) талап кылышы мүмкүн. б) мыйзам деңгээлинде кесиптик купуя сырдын субъекттери тарабынан белгилүү бир жосундарды жасоого тыюу салуу же чектөө белгиленген жана кесиптик иш чөйрөсүнө жараша талаптарды аткарбагандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик белгиленген.

4. Кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуунун кылмыш-жаза укуктук механизмдин максималдуу ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөр талап кылынат: биринчиден, талап кылынган укуктук режимди белгилөө менен мыйзам деңгээлинде аларды дифференциациялоонун негизинде сырлардын белгилүү бир категориясына түздөн-түз тиешеси бар мыйзам актыларынын ортосундагы карама-каршылыктарды четтетүү; экинчиден, мыйзамдарда кесиптик купуя сырлардын айрым категорияларынын жоопкерчилиги жөнүндө атайын кылмыш – жаза укуктук ченемдердин жоктугу жашыруун сырлардын мындай түрлөрүн коргоонун иштиктүү механизмдин иштеп чыгууга мүмкүндүк бербейт, бул маалыматтын менчик ээлеринин же укук кабыл алуучулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылууга түздөн-түз тиешеси бар (жеткиликтүүлүгү чектелген) жашыруун маалыматтын айрым категорияларын натыйжалуу коргоо боюнча объективдүү муктаждыктарга жооп бербейт; үчүнчүдөн, кылмыш-жаза кодексинде кесиптик купуя сырдын негизин түзгөн кылмыштын курамынын негизги белгилеринин максималдуу толук сүрөттөлүшүн көрсөтүү менен, аны бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти белгилөө менен жалпы ченемдин так баяндалышын караштыруу талап кылынат, ал кесиптик сырлардын бардык

түрлөрүнө жайылтылат. Мындай көрүнүш конфиденциалдуу маалыматты коргоо призмасы аркылуу жалпысынан кесиптик купуя сырды сактоо механизмдин камсыз кылат. Төртүнчүдөн, жашырын маалыматты коргоону камсыз кылууга багытталган кылмыштардын колдонуудагы курамдары кесиптик купуя сырдын субъекттерине белгилүү болуп калган, кээде корголууга тийиш болгон маалыматтардын бүткүл спектрин камтый тургандыгын эске алуу зарыл, бул эки маанидеги маалыматтын мазмуну менен байланышкан (мисалы: даярдалып жаткан же жасалган кылмыш жөнүндө маалыматтар). Мындай кырдаалда, бул иш-аракеттер укуктук баа бербестен калышы мүмкүн. Бешинчиден, КЖКде болгон атайын ченемдер маңызы боюнча бир тараптуу болуп саналат, субъекттер тарабынан алынган кесиптик жашыруун маалыматтын купуялуулугу бузулган учурда кылмыштардын курамынын белгилерине карата ар кандай мамиле байкалат, ошондой эле жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаруу үчүн мамлекеттик мажбурлоо чараларын аныктоодо бир түрдүү позиция жок. Мыйзам чыгаруучунун мындай мамилеси болгон тенденцияларды эске алуу менен кесиптик купуя сырдын ар кандай чөйрөлөрүн жөнгө салуучу атайын ченемдердин санын дайыма көбөйтүүнү, ошондой эле каралуучу маалыматтын корголууга тийиш болгон кесиптик сырга тиешелүү болгон өзгөчө “баалуулугун” аныктоону талап кылат; алтынчыдан, мыйзам чыгаруучу тандап алган кесиптик купуя сырды коргоонун адистештирилген механизми жашыруун маалыматтын ээлеринин укуктарын жана кызыкчылыктарын кылмыш – жаза укуктук коргоонун деңгээлин төмөндөтөт, алар мыйзамдардын ченемдеринде тийиштүү өлчөмдө сырлардын башка түрлөрүн камтыбайт, бул өлкөнүн Конституциясында каралган жарандардын башка кызыкчылыктарына олуттуу зыян келтирет.

5. Адвокаттык купуя сырдын негизги маанилүү белгилери болуп төмөнкүлөр саналат: **1.** адвокаттык купуя сырды сактоо ишеним артуучунун укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестигине карата адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда өзгөчө мааниге ээ, ал анын укуктук режиминин өзгөчө тартиби менен камсыз кылынат; **2.** адвокаттык купуя сырга, бир жагынан, кесиптик -

ишеним артылган сырлардын белгилери мүнөздүү, ал эми экинчи жагынан, алардан төмөнкүдөй компоненттер боюнча айырмаланат: а) жашыруун маалыматты күчөтүлгөн, ченемдик актыларда каралган укуктук коргоо белгиленген (мисалы: КЖПКнин тиешелүү ченемдери, маалымат жөнүндө мыйзам, адвокаттык иш жөнүндө мыйзам, адвокаттык этиканын эрежелери) ишеним артуучудан адвокат алат; б) мамлекет үчүн чоң мааниге ээ болгон мамлекеттик купуя сырды коргоо белгиленген, аны менен иштин айрым категориясын кароонун жүрүшүндө адвокатка жол берилет, анда бул чөйрөдө укуктук жөнгө салуунун башка өзгөчөлүктөрү каралган; в) кароонун предмети жана купуя сырдын субъекттерине карата өзгөчө талаптардын болушу боюнча айырмаланат; г) адвокаттык купуя сыр” аныктамасынын мазмунуна ылайык, анда ал тарабынан процессуалдык аракеттерден сырдын субъектисинин иммунитетти белгиленет, анын ичинде анын бузулушуна алып келиши мүмкүн болгон айрым БШИИ; д) адвокаттык иштин субъектиси адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык тиешелүү статуска ээ болгон жана кесиптик негизде КЮЖ көрсөткөн; 3. адвокаттык купуя сыр ишеним артуучу тарабынан берилген, өзүнүн кесиптик ишин жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө алынган бардык жашыруун сырларга жайылтылышы керек, бул сот адилеттигин жүзөгө ашыруу мыйзамына ылайык адилет кызыкчылыкты сактоону гана эмес, процессуалдык оппоненттер тарабынан катуу каршылашуу шартында ишеним артуучунун жеке кызыкчылыгын да түшүндүрөт; 4. адвокаттык купуя сыр ар кандай социалдык-укуктук контекстти камтышы мүмкүн, анткени адвокат адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык ар кандай инстанцияларда ишеним артуучунун кызыкчылыгын коргойт, ошондой эле ишеним артуучуга кайрылууда башка кесиптик жардамды да жүзөгө ашырат; 5. адвокаттык купуя сырдын объектисинин өзгөчөлүгү болуп төмөнкүлөр саналат: 1) ишеним артуучунун укуктук контексттеги соттук жана эл аралык процесстеги кызыкчылыктары, ошондой эле ишеним артуучу үчүн маанилүү болуп саналган кызыкчылыктар; 2) коомдук кызыкчылыктарды коргоо: а) коомдогу ишеним мамилелерин коргоо менен; б) сот адилеттигин камсыз кылуу жана Конституцияда

жарыяланган жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын сактоо боюнча мамлекеттин милдети менен; в) адвокаттын кесиптик иши жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык жалпысынан адвокатура институтунун корпоративдик кызыкчылыктары менен түздөн-түз байланышкан.

6. Сунуш кылынган “адвокаттык иликтөө” институтунун алкагында сотко чейинки өндүрүш этабында адвокаттык сырды коргоо муктаждыктарын эске алуу менен төмөнкүлөр талап кылынат: **1)** адвокаттык офистерде маалыматтарды коргоо боюнча кызмат көрсөтүүчү фирмалар тарабынан тейлене турган маалыматтар базасын түзүү; **2)** кызмат көрсөтүү жөнүндө тиешелүү келишим түзүлгөн адвокат менен жеке детективдин ортосунда купуя маалыматты сактоонун, берүүнүн өзгөчө эрежелерин жана талаптарын мыйзамдык деңгээлде иштеп чыгуу; **3)** адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамда төмөнкүлөр болушу керек: а) алардын жашыруундуулук деңгээли боюнча маалыматтар классификациялоосу; б) адвокатуранын иши үчүн зарыл болгон купуя маалыматка же болбосо белгилүү маалыматтарга жетүү үчүн укуктарды жана жол-жоболорду белгилөө; в) маалыматтар базасына жалпы кирүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон купуя маалыматты коргоо боюнча талаптарды сактоо боюнча милдетти, ошондой эле башка адвокаттардын жашыруун мүнөздөгү маалыматтарын санкциясыз пайдалануу үчүн жоопкерчиликти жүктөө; **4)** жашыруун маалыматты санкцияланбаган кирүүдөн, жайылып кетүүдөн жана андагы өзгөрүүлөрдүн таасир этүү мүмкүнчүлүгүнөн коргоону камсыз кылуучу уюштуруучулук жана техникалык чараларды көрүү талап кылынат, атап айтканда: а) жашыруун маалыматты сактоочу жайларды коргоону камсыз кылуу; б) программалык камсыздоону жана коопсуздук тутумун жаңыртууну жүргүзүү; в) жашыруун маалыматты, анын ичинде башка адамдарга берүүдө ишенимдүү коргоону камсыз кылуу үчүн пайда болгон жаңы технологияларды колдонуу; г) купуя маалыматтарды маалымдоонун жаңы методдорун колдонуу; **5)** мындай фактылар аныкталган учурда үчүнчү жактардын (баштапкы маалыматтарды көрсөтүү менен) мүмкүн болгон санкциясыз пайдалануу аракеттери каттала турган эсепке алуу китебин

(журналды) киргизүү; **6)** уюштуруу механизмдин түзүү жана адвокаттын ишеним артуучу менен кат алышуусун киргизүү тартибин белгилөө талап кылынат, анда бул үчүн объективдүү жагдайлар келип чыккан учурда адвокаттык уюм, телефон аркылуу сүйлөшүүлөрдүн, электрондук кат алышуулардын купуялуулугу камсыз кылынмак; **7)** төмөнкүлөрдү мыйзамдык деңгээлде аныктоо: а) адвокаттык досьени жана башка материалдарды (соттук териштирүүнү көрсөтүү боюнча) адвокатуранын архивине өткөрүп берүү механизми жана тартиби, же болбосо адвокаттын өзүндө бул үчүн тиешелүү шарттар жок болгон учурда башка адвокат тарабынан; б) үчүнчү жактардын адвокаттык досьесинин архивдик материалдарына жол бербөө боюнча тиешелүү коргоо чараларын иштеп чыгуу, анда ишеним артуучуга каршы укукка каршы максаттарда пайдаланылышы мүмкүн болгон жашыруун маалыматтар камтылышы мүмкүн; в) төмөнкүлөр мыйзам деңгээлинде аныкталууга тийиш: тапшырманы аткаргандан кийин жашыруун документтер менен иштөө эрежелери; күчүн жоготкон материалдарды ишеним артуучуга өткөрүп берүү тартиби; купуя мүнөздөгү, бирок иш аяктагандан кийин юридикалык күчкө ээ болбогон далилдерди жана маалыматтарды жок кылуу эрежелери; **8)** ишеним берүүчү менен жашыруун сыр режимин колдонууну токтотуу тартибинин жана механизмдин шарттарын кароо, алар маалыматтын белгилүү бир бөлүгүнө карата чектөө мүнөзүндө болушу мүмкүн, ошондой эле ишеним берүүчү тарабынан аны пайдаланууга уруксат алынбагандыктан, жарыяланууга жатпаган мөөнөтсүз (абсолюттук) мүнөздө болушу мүмкүн; **9)** электрондук маалымат алып жүрүүчүлөрдү алып коюунун процессуалдык тартибин (буга негиздер бар болсо) жана коом үчүн маанилүү болгон купуя сырларды коргоо максатында катуу дисктерден, анын ичинде башка алып жүрүүчүлөрдөн купуя маалыматты алып коюуда жана изилдөөдө алынган далилдерди процессуалдык жол-жоболоштуруунун жол-жобосун иштеп чыгуу зарыл.

7. Зарыл материалдарды, маалыматтарды чогултууда адвокатка карата төмөнкү шарттарды сактоо талап кылынат: **1)** берилген маалыматтар жазык сот

өндүрүшүнүн катышуучусу болуп саналган жазуу жүзүндөгү келишим түзүлгөн жекече детектив тарабынан гана чогултулушу керек; 2) кылмыш иши боюнча кызмат көрсөтүү, маалыматтарды чогултуу жана айрым аракеттерди жүргүзүү боюнча келишим түзүлгөн учурдан тартып үч сутканын ичинде адвокат тарабынан жекече детективдин жазуу жүзүндөгү билдирүүсүнүн болушу; 3) алынган корголуучу маалыматтын объективдүүлүгүн аныктоо, атап айтканда маалымат алуу булагын, ошондой эле предметтерди жана документтерди көрсөтүү менен; 4) техникалык каражаттарды колдонуу менен жекече детективдик иш-аракеттер жүргүзүлгөн учурда КЖПКне ылайык бул каражаттардын техникалык мүнөздөмөлөрү көрсөтүлүшү керек; 5) юридикалык жак (детективдер бирикмеси) тарабынан адвокатка берилген документтерде бул адамдарды сотто иш боюнча күбө катары андан ары суракка алуу мүмкүнчүлүгү үчүн түзүлгөн келишимге ылайык жекече детективдик иштин жыйынтыгы алынган детективдер жөнүндө маалыматтар камтылууга тийиш; 6) келишимде жекече детектив тарабынан мыйзамда көрсөтүлгөн иш-чараларды өткөрүүнүн жүрүшүндө алынган купуя маалыматты ачыкка чыгарбоо боюнча шарттар каралууга тийиш; 7) адвокаттын тапшырмасы боюнча жүргүзүлгөн детективдик аракеттердин түрлөрү жана натыйжалары мыйзам чыгаруучу тарабынан иштелип чыккан жана кабыл алынган “КР жекече детективдик иши жөнүндө” Мыйзамда каралууга тийиш. (Сунушталган талаптардын тизмеси кылмыш-жаза процессинин башка катышуучусу катары кылмыш иши боюнча маалыматтарды чогултуу жөнүндө адвокат менен келишим боюнча кызмат көрсөтүүнүн алкагында жеке детектив тарабынан алынган маалыматтарга (“жеке детективдик ишмердүүлүк жөнүндө” жаңы мыйзам кабыл алынган шартта, ошондой эле адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча, анын ичинде жашыруун купуя сыр субъектинин башка катышуучусунун катышуусу менен бир катар процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүүнү укуктук жөнгө салуу боюнча сунушталган мыйзамдык демилгелер) карата түзүлгөн.

8. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин конституциялык максатында адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамдын атайын бөлүмүндө

түзүмдүк түрдө бөлүп көрсөтүү керек, анда адвокаттык купуя сырдын негизги жоболору чагылдырылат, ошондой эле алар КЖПКде жана КЖКде чагылдырылууга тийиш. Ушуга байланыштуу жоболордун ченемдик комплексин иштеп чыгуу талап кылынат, ал төмөнкүлөрдү регламенттөөгө тийиш: 1) КЮЖ алууда купуялуулукка укук; 2) жашыруун сырды сактоонун мөөнөтсүздүгү жана ишеним артуучунун адвокаттык купуя сырдын колдонулушун токтотуу укугу жана анын процессуалдык механизми; 3) адвокаттык купуя сырды коргоону камсыз кылуу боюнча адвокаттын ыйгарым укуктары жана милдеттери, анын ичинде келишимдик негизде жеке детективди тартууда; ошондой эле кылмыш иши боюнча далилдерди чогултуу боюнча жардам көрсөтүүгө тартылган башка адамдарды; адвокаттык купуя сырдын предмети жана объектиси ажыратылууга тийиш; 4) БИИны жүзөгө ашырууда адвокаттык купуя сырга тиешелүү укуктук режимди жана маалыматтын кол тийбестигин, ошондой эле тергөө соту тарабынан санкцияланган атайын тергөө аракеттерин камсыз кылуу механизмин кароо; 5) ишеним артуучу үчүн келип чыккан кесепеттерге негизденүү менен адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин бузгандыгы үчүн адвокаттын жоопкерчилигин кароо; 6) сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан адвокатка карата БИИны жана атайын тергөө аракеттерин жүргүзүүгө тергөө соту тарабынан санкцияланган даттануу механизмин кароо, бул адвокаттык купуя сырды алуу үчүн мындай иш-чараларды өткөрүүнү пайдаланууга жол бербөө боюнча реалдуу кепилдик болуп калат; 7) өзүнө адвокаттык иштин материалдарын камтыган, БИИны жүзөгө ашыруучу кызмат адамдары үчүн жеткиликсиз болууга тийиш болгон “адвокаттык өндүрүш”, “адвокаттык досье” сыяктуу процессуалдык маанилүү түшүнүктөрдү мыйзамдардын жүгүртүлүшүнө киргизүү; 8) КР КЖПКнин 53-беренесинин 7-пунктуна адвокаттын ыйгарым укуктарына тиешелүү өзгөртүүлөрдү киргизилип, атап айтканда, төмөнкүдөй редакцияда баяндалсын: “корголуучу, айыпталуучу менен алардын санын, узактыгын чектебестен жана угуу мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган шарттарда жекече жолугушуу өткөрүүгө, мында аларга иш боюнча консультация берүүгө, мамлекеттик жана башка

корголуучу сырды түзгөн маалыматтарды камтыган материалдарды, ошондой эле аталган адамдар тарабынан укукка каршы максаттарда пайдаланылышы мүмкүн болгон материалдарды кошпогондо, алардан процессуалдык жана башка документтерди жана жазууларды берүүгө жана алууга укуктуу; **9)** КР КЖПКнин жаңы 53¹ – “Адвокаттык купуя сыр” деген беренесин киргизүү, мында төмөнкүлөрдү бөлүп көрсөтүү зарыл: а) анын терминологиялык түшүнүгүн; б) адвокаттардын ишине кийлигишүүгө тыюу салган талаптардын комплекси (алардын артыкчылыктуу бөлүгү “Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” Мыйзамда чагылдырылган; в) “адвокат тарабынан купуялуулуктун сакталышы Мыйзамда каралган укуктук, уюштуруучулук, техникалык чараларды пайдалануу жолу менен жүзөгө ашырылат, алар ишеним берүүчүнүн маалыматтарын мыйзамдар менен чектелген маалыматтарга карата үчүнчү жактардын укукка жат кирүүсүнөн, жок кылуудан, жайылтуудан, көчүрүүдөн жана башка укукка жат аракеттерден коргоону камсыз кылууга багытталган” деп көрсөтүү керек; г) КЖПКде төмөнкүлөр каралуусу керек: а) сот тарабынан санкцияланган адвокатка карата тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчө тартиби, мында мындай уруксат берүүдө токтомдо ыйгарым укуктуу кызмат адамдары тарабынан жетиштүү негизделген жүйөлүү бөлүк көрсөтүлүүгө тийиш; б) адвокаттык купуя сырды түзгөн маалыматтарды алуу максатында адвокатка карата салттуу жана атайын тергөө амалдарынын өндүрүшүн пайдаланууга жол берилбей турган реалдуу кепилдиктер каралышы керек; в) өзгөчө процессуалдык тартип белгиленген, анда өзүнүн ишеним артуучусуна карата күбөлөндүрүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган жагдайлар болгондо адвокатты суракка алуунун мүмкүн эместигинин фактылары күбөлөндүрүлөт. Бирок адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамда ишеним артуучуларга жардам көрсөтүү менен байланышпаган кылмыш иштери боюнча күбөлүктүн кол тийбестигин (адвокаттык) кыянаттык менен пайдаланууга жана күбөлүктөн баш тартууга жол берилбестигин көрсөтүү зарыл; **10)** КР КЖПКде купуя мүнөздөгү мындай маалыматты алуу тартибин жана шарттарын мыйзамдык жөнгө салууну караштыруу зарыл. КР КЖПКнин 198-беренесинин

(“сурак жүргүзүүнүн жалпы эрежелери”) айырмалуу өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле аларды жазык процессинин катышуучулары боюнча да, мындай процессуалдык аракеттердин маңызы жана жашырындуулуктун субъектиси боюнча да өткөрүүнүн айырмачылыктарын эске алуу менен төмөнкүлөр талап кылынат: 1) КР КЖПКне жаңы беренелерди киргизүү талап кылынат: а) “адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн жалпы эрежелери”; б) “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”; в) “адвокаттык сурамжылоодо үн жана видео жазууну колдонуу”. 2) өзгөртүүлөрдү жана толуктоолорду киргизүү: а) КР КЖПКнин 53-беренесине (“адвокаттын ыйгарым укуктары”) 2- бөлүгү жаңы 2¹ “иштин кандайдыр бир жагдайлары белгилүү болгон адамдарды илимий-техникалык каражаттарды пайдалануу менен суракка алуу жана олуттуу мааниге ээ маалыматтар болгон учурда мындай иш жүзүндөгү маалыматтарды жазык ишинин материалдарына тиркөө жөнүндө өтүнүч кылуу пункту менен толукталсын. б) КР КЖПКнин 80-беренеси жаңы 5¹ бөлүк менен толукталсын (Адвокаттык сурамжылоонун протоколдору); 3) мыйзам чыгаруу деңгээлинде төмөнкүлөрдү кароо: а) далил булагы катары кылмыш ишинин башка материалдарына “адамды адвокаттык сурамжылоонун протоколун” тиркөө жөнүндө соттун милдети; б) укуктук механизм жеке детективдин адамга адвокаттык сурамжылоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү, анын протоколу түзүлгөн келишимге ылайык адвокатка берилет.

9. Адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары төмөнкүлөр болуш керек: 1) адамдарды сурамжылоо кызмат көрсөтүү жөнүндө тиешелүү келишим түзүлүүгө тийиш болгон адвокат же жекече детектив тарабынан гана жүргүзүлүүгө тийиш (келечекте мындай адамга процессуалдык ыйгарым укуктарды берүү); 2) адвокаттык сурамжылоо тергелип жаткан кылмыш иши менен байланышкан өзүнө белгилүү жагдайлар жөнүндө жашыруун маалыматтарды билдирүүнү каалаган адамдын жазуу жүзүндөгү макулдугу менен гана жүргүзүлүүгө тийиш; 3) өзгөчө учурларда, сурамжылануучу адамдын талабы боюнча адвокат маалыматтын жашыруун булагын ачып берүүгө укуктуу, бирок мында ал буга ишеним артуучунун өзүнөн макулдук

алууга тийиш; 4) мыйзамдык деңгээлде адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн белгиленген эрежелерин иштеп чыгуу жана сактоо талап кылынат; 5) иштин жагдайлары боюнча адамдардын чөйрөсүн сурамжылоону далилдердин булагы деп таануу үчүн аны ченемдик жактан бекемдөө зарыл, алар айыптоо жана сот тарабынан алардын аныктыгы жөнүндө шектенүүлөрдү жаратпайт; б) адвокаттык сурамжылоонун натыйжалары далилдердин бардык башка түрлөрүн түзүү үчүн булак болуп калышы, анын ичинде доо коюлган далилдерди аныктоо үчүн өбөлгөлөрдү жана белгилүү шарттарды түзүү мүмкүн экендигине негизденүү менен, мындай кырдаалда алар ишеним артуучунун өзүнүн таламдарына карама-каршы келбестигин эске алуу керек. Анткени, мындай жагдайларда, ага жүктөлгөн функционалдык милдеттерге ылайык адвокат бир жагынан жүргүзүлгөн адвокаттык сурамжылоо жана анын натыйжалары жөнүндө билдирбеши керек, ал эми экинчи жагынан ал прокуратура органдарынын, сотко чейинки өндүрүштүн кызмат адамдарына, ошондой эле сотко жашыруун мүнөздөгү кандай болбосун башка маалыматтарды берүүгө укугу жок. 7) сурамжылоонун натыйжасында маалыматтарды алуунун сунушталган формасы төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрдү болжолдойт: а) адвокат суралып жаткан адамга өзүнүн позициясын таңуулабашы керек, бирок ал жооп алууга умтулган так суроолорду гана түзүшү керек (жетектөөчү мүнөзгө ээ болбошу керек); б) сурамжылоо жүргүзүүнүн жүрүшүндө далилденүүгө тийиш болгон жагдайлар талкууланбайт жана жалпы талданбайт; в) адамды адвокаттык сурамжылоонун максатын сактоо, тактап айтканда андан жаңы ишенимдүү маалымат алуу, сурамжылануучуга мурда белгисиз болгон купуя маалыматты бербөө жана ал боюнча өзүнүн көз карашын билдирүү; 8) сурамжылануучу адамга кандайдыр бир таасир (психологиялык басым) көрсөтүлбөшү жана адвокаттык этиканы сактоо менен жүргүзүлбөшү керек.

10. Адвокат тарабынан адамдарды сурамжылоо мүмкүнчүлүгүн ишке ашыруу жана мында алынган натыйжаларды далил булагы катары таануу талап кылынат: 1) мыйзам деңгээлинде төмөнкүлөрдү аныктоо: а) “сурамжылоо”

укуктук түшүнүгү боюнча; б) аны өткөрүүнүн (алуунун) процессуалдык тартиби, ошондой эле анын натыйжаларын белгилөө боюнча; в) тергелип жаткан ишке тиешелүү маалыматты билген адвокат адам суракка алынышы мүмкүн болгон маселелердин чөйрөсү боюнча; г) процессуалдык документтин формасы белгиленген, анда адвокаттык сурамжылоо жүргүзүү механизми жана анын натыйжалары күбөлөндүрүлөт. 2) КР КЖПКде адамдарды сурамжылоону белгилөөнүн төмөнкүдөй процессуалдык формасын кароо сунушталат: “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”, анда сурактын протоколуна коюлуучу мазмундун жалпы атрибуттары каралышы керек, бирок аны башка субъект, атап айтканда адвокат тарабынан өткөрүүнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен. 3) “адвокаттык сурамжылоонун протоколунда” төмөнкүдөй мазмундуу түзүүчүлөр жана анын процессуалдык жол-жоболоштурулушу каралуу тийиш: 1) аны өткөрүүнүн ордун жана датасын көрсөтүү; 2) башталышынын жана аякташынын убактылуу параметрлери, ошондой эле тыныгуу болгон учурда көрсөтүү; 3) кылмыш ишинин реквизиттери; 4) ушул процессуалдык иш-аракетти жүргүзүүгө жазуу жүзүндөгү макулдуктун, ошондой эле сурамжылануучу адамдын анкеталык маалыматтарынын, жашаган жана иштеген жеринин жана анын паспорттук маалыматтарынын болушу. Эгерде сурамжылануучу адам сурамжылоону баштоонун алдында өзүнүн коопсуздугунун фактысы боюнча негиздүү жүйөөлөрүн билдирсе, анда адвокат анын жосун келтирбейт жана ал процесстин башка катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мыйзамдын ченемдерине туура келет. 5) сурамжылоо жүргүзгөн адвокаттын толук реквизиттик маалыматтары, анын ичинде анын адвокаттык билимге таандыктыгы; 6) сурак илимий-техникалык каражаттарды пайдалануу менен каттала тургандыгы жөнүндө эскертүү; 7) адвокаттык сурамжылоонун протоколунда чагылдырылган сурамжылоонун жүрүшүндө билдирилген маалыматтар сурамжылануучу адамга эскертүү: а) иш боюнча далил катары пайдаланылышы мүмкүн; б) адам суракка алуу же башка тергөө аракеттерин аткаруу үчүн (мисалы: таануу үчүн көрсөтүү) күбө катары сотко чакырылышы мүмкүн; 8) сурамжылоо жүргүзүүнүн алдында

сурамжылануучу адамга төмөнкүдөй түшүндүрмөлөрдү берүүгө: а) анын өзүнүн жакын адамдарына жана өзүнө каршы күбө болбоого укугу жөнүндө; б) адамды адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн мыйзамдуулугу жөнүндө (Мыйзамдын ченемдерин көрсөтүү менен); в) адвокаттык купуя сырды сактоонун зарылдыгы жөнүндө; г) андан алынган маалыматтардын себептери жана маанилүүлүгү; 9) сурамжылануучу тарабынан берилген сүрөттөр, схемалар, чиймелер, фотосүрөттөр адвокаттык кароонун протоколуна тиркелиши керек; 10) сурамжылоо жүргүзүү, суракка алуунун иштелип чыккан баскычтарын эске алуу менен жүргүзүү максатка ылайык, тактап айтканда: сурамжылануучу эркин айтып берет жана сурамжылоонун суроо-жооп баскычы; 11) адвокаттык сурамжылоонун протоколу техникалык белгилөөдөн тышкары адвокаттын өзүнүн жазуу жүзүндөгү жазуусу менен коштолушу же сурамжылануучу тарабынан өз колу менен жазылышы мүмкүн; 12) адвокат тарабынан адамды сурамжылоо аяктагандан кийин протоколдун ар бир бетине мындай адвокаттык сурамжылоонун мазмуну менен таанышкандан кийин (аны өз алдынча окугандан кийин же аны адвокат өзү жарыялагандан кийин тааныша алат) сурамжылануучу тарабынан кол коюлат. Мындай протокол иш (көзөмөлүндө) турган прокуратура органдарынын кызмат адамына сотко чейинки өндүрүш органдарына берилүүгө тийиш эмес деп эсептейбиз.

11. Адвокаттык купуя сырды сактоо максатында кесиптик сырды сактоону камсыз кылуу боюнча атайын укуктук чаралардын комплексин иштеп чыгуу талап кылынат, атап айтканда: а) интернет аркылуу купуя маалыматтарды алууда, жөнөтүүдө, ошондой эле аларды сактоодо адвокаттардын электрондук алып жүрүүчүлөр менен иштөөсү үчүн маалыматтык технологиялар чөйрөсүндөгү адистерди тартуу менен чараларды иштеп чыгуу; б) ишеним артуучу же жекече детектив менен сүйлөшүүлөрдү тыңшоодон коргоо боюнча укуктук чаралар; в) компьютерде, ошондой эле кадимки (кагаз) материалдарда камтылган маалыматтарды алуу үчүн мыйзамсыз кирүү аракеттерин болтурбоого көмөктөшүүчү документ жүгүртүү эрежелерин жана тартибин иштеп чыгуу; г) адвокатка тиешелүү документтер жана купуя маалыматтар жок

кылынышы мүмкүн болгон эрежелерди жана шарттарды иштеп чыгуу, ошондой эле маалыматтын бир бөлүгү ал тарабынан пайдаланылышы мүмкүн болгон талаптарды баяндоо; д) адвокаттык купуя сырды түзгөн маалыматтар камтылган “адвокаттык өндүрүштү” сактоо эрежелерин иштеп чыгуу; е) сотко чейинки өндүрүш органдары, прокуратура, анын ичинде мамлекеттик бийлик органдарынын башка кызмат адамдары тарабынан адвокаттык купуя сырды бузган учурларда чара көрүүгө багытталган укуктук механизмди иштеп чыгуу.

12. Адвокаттык сыр режимин сактоого тоскоол болгон көйгөйлүү жагдайларды эске алуу керек: 1) БИИИны жүзөгө ашыруучу укук коргоо органдары бир катар адамдарга кысым көрсөтүү боюнча кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ болгондуктан, Мыйзамга ылайык адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин түзүмүндө өзгөчө укуктук статуска ээ болгон адвокаттын көз карандысыздыгынын кепилдиги жокко чыгарылат, бул иш боюнча купуя маалыматты көп алууга алып келет. 2) Ишеним берүүчү, ал адвокатка айткан купуя маалымат БИИИнын алкагында колдонулаарына бекем ишене албайт, бул купуялуулуктун бузулушуна алып келет, аны аныктоо кыйынга турат, анткени жашыруун кызматташуу мамлекеттик купуя сыр болуп саналат. Мындай кырдаалга белгиленген тыюу салуунун натыйжалуулугун кепилдөөчү тийиштүү укуктук механизмдин жоктугу өбөлгө түзөт. 3) Ушул убакка чейин адвокатура жөнүндө Мыйзамда купуялуулук түшүнүгүнүн так чечмелениши жана анын чектерин аныктоо, ошондой эле бир катар БИИИны өткөрүүнүн мыйзамдуулугу жок. Ошентип, тергөө сотунун санкциясы менен жүргүзүлгөн атайын тергөө иш-аракеттеринен тышкары бир катар БИИИсы соттун чечимсиз жол берилет. 4) мыйзамда ишеним артуучудан алынган маанилүү жашыруун маалыматты, ага үчүнчү жактардын санкцияланбаган кирүүсүнөн коргоого карата адвокаттын жоопкерчилиги каралган так белгиленген ченемдер жок, анда ал кесиптик купуя сырдын алкагында сактоого милдеттүү болот. 5) Адвокаттык өндүрүштө башка процессуалдык оппоненттердин аларга жетүүсүнүн сырын түзгөн материалдар болгондо, адвокат тарабынан зарыл болгон укуктук коргоо чараларын кабыл алуунун

көлөмүн жана багытын аныктоо талап кылынат, алар кылмыш-жаза процессинде анын ишеним артуучусу үчүн олуттуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн. 6) Ишеним артуучуга карата сотко чейинки өндүрүш этабында өткөрүлүшү мүмкүн болгон атайын тергөө аракеттерин же БИИны өткөрүү фактысы жөнүндө адвокаттын электрондук кат алышуусуна жана телефон аркылуу сүйлөшүүлөрүнө жол берилбейт, анткени мындай учурларда купуялуулукту сактоо биздин бүгүнкү күндөгү жоктугубуздан (шифрленген) алардын баарлашуу каналдарында мүмкүн эмес. 7) Жашыруун маалыматты коргоо менен байланышкан маселелерди чечүү үчүн адвокаттык офистерде маалыматты коргоону камсыз кылуу боюнча тиешелүү шарттар болушу талап кылынат. Бирок ошол эле учурда бүгүнкү күндө тиешелүү органдар айрым учурларда коммуникацияга жашыруун көзөмөлдү жүзөгө ашыруу үчүн уруксатка ээ болушу мүмкүн, ошондой эле маалыматты алып коюу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу мүмкүн. 8) Ишеним артуучу, жеке детектив, ошондой эле кылмыш-жаза процессине тартылган башка адамдар менен айрым процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү пландаштырылып жаткандыгын кошуп алганда, адвокаттык купуя сырдын корголгон каналдарын пайдаланууну кошкондо, мыйзамдык деңгээлде камсыз кыла турган иштиктүү уюштуруу механизминин жоктугу каралган эмес, бул адвокаттардын бул чөйрөдөгү ишин татаалдантат. 9) КМШ өлкөлөрүндө БИИны өткөрүүнү, жеке маалыматтарга улуттук коопсуздук комитеттери толук жете алган оппоненттер жөнүндө кызматтык маалыматты чогултууну жана сактоону камсыз кылуу боюнча телекоммуникациялык жабдуулар менен байланышкан жаңы техрегламенттерди кабыл алуу, бул бүгүнкү күндө маалыматты кармоого, чыгарылган аудио жана видео сүйлөшүүлөрдү тышкы алып жүрүүчүлөргө жазууга, тексттик билдирүүлөрдү көрүүгө, сактоого, угууга мүмкүндүк берет. Анын ичинде, бул интернет аркылуу берилүүчү маалыматка тиешелүү. Бир жагынан, мындай мамлекеттик саясат мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чараларды күчөтүүгө багытталган, бирок экинчи жагынан, бул атайын кызматтардын ыйгарым укуктарын кеңейтүүгө алып

келет, анын иши көзөмөлдөнбөгөн жана маалыматты байкоо жана чогултуу боюнча мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүүчү болуп калат жана кылмыш – жаза процессинин катышуучуларын кошкондо, жарандардын жеке турмушунун кол тийбестиги менен байланышкан потенциалдуу коркунуч болуп калат. Бүгүнкү күндө мыйзам долбоорунун телефон сүйлөшүүлөрүн мыйзамсыз тыңшоо, турак жайга аудио жана видео байкоо жүргүзүү, ошондой эле каралып жаткан институт менен байланышкан башка ченемдерге карата кемчиликтеринин фонунда бул чөйрөдө каардуу практиканын бар экендигин танууга болбойт.

13. Адвокаттык купуя сырды жана изин суутпай издөө ишин жүргүзүүнү жөнгө салуучу укук ченемдеринин катышы көйгөйлөрүнө төмөнкү жагдайлар таасир этет: **1)** ишеним артуучунун кол тийбестигинин бузулушу ЫШИнын алкагында болуп жаткандыгын эске алуу керек, ошондуктан биз сотко чейинки өндүрүш органдары менен адвокатуранын ортосунда адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин сактоо милдети жүктөлгөн катуу тирешүүнү байкайбыз. Мындай кырдаалда бул чөйрөдө укуктук мамилелерди жөнгө салууга тоскоол болгон жана укук колдонуу процессин кыйындаткан ченемдерди табуу (же алардын жоктугу) талап кылынат; **2)** изин суутпай издөө ишинин келип чыккан милдетин билдирген ыкчам кызматкерлердин аракеттерин укуктук регламенттөө юридикалык коомчулуктун арасында катуу сынды пайда кылган өзгөчө мүнөзгө ээ жана атайын тергөө аракеттеринин институту киргизилген КР КЖПКнин ченемдерин чечмелөөдө жана колдонууда, ошондой эле адвокаттын иши менен байланышкан сыр категорияларынын бир бөлүгү (институттары) боюнча белгисиздиктин жана чечилбестиктин фонунда “изин суутпай издөө иши жөнүндө” Мыйзамдын өзү көптөгөн маселелерди жаратат; **3)** киргизилип жаткан мыйзамдык өзгөртүүлөр мыйзам чыгаруучунун ниетине жана адвокаттык сырдын укуктук режимин камсыз кылуу үчүн чечүү талап кылынган көйгөйлөрдүн чөйрөсүнө түздөн-түз көз каранды болушу керектигин эске алуу менен, артыкчылыктуу-укуктук саясаттын керектөөлөрүнө, ошондой эле айыптоо тарабынын кызыкчылыктарына негизденбестен; **4)** негизги басым адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча коюлган милдеттерди чечүүгө

өбөлгө боло турган ченемдерди аныктоого жана адвокаттык жашыруун сыр институтун жөнгө салуучу башка мыйзам актыларына тоскоол болгон же карама-каршы келген ченемдик жоболорду аныктоого, анын ичинде каралып жаткан чөйрөдөгү укук колдонуу практикасынын керектөөлөрүнө таянуу менен жасалышы керек; 5) жалпысынан айыптоочу тараптан жана ыкчам бөлүмдөрдөн айырмаланып, адвокаттар адвокаттык тергөөнүн жүрүшүндө алынышы мүмкүн болгон купуя маалыматты коргоонун тийиштүү укуктук механизми менен камсыз кылынган эмес, бул үчүн тиешелүү чараларды иштеп чыгууну жана кабыл алууну талап кылат; 6) Зарыл жашыруун маалыматтарды алуу максатында кызмат адамдарынын адвокаттык ишке көбүрөөк кийлигишүүсү байкалууда, бул баарынан мурда кылмыш чөйрөсүндө байкалган тенденциялар менен байланышкан, мында модернизацияланган, көп кырдуу, технологиялык ыкмалар колдонулат, бул укук коргоо органдарынын ишин татаалдаштырат, алар кылмыштын бетин ар кандай жол менен, анын ичинде адвокаттык ишке укукка каршы кийлигишүү аркылуу ачууга умтулушат; 7) Адвокаттык иштин купуялуулугуна кол салуунун негизги ыкмалары болуп төмөнкүлөр саналат: адвокатты укук тартиби органдарынын кызматкерлери менен кызматташууга тартуу аракеттери; адвокаттын имаратында укук ченемсиз тинтүү; адвокаттын ишеним артуучу же ишке тиешеси бар үчүнчү жактар менен сүйлөшүүлөрүн тыңшоо жана жазуу; тергөө изоляторлорунда адвокаттын материалдарын жана буюмдарын карап чыгуу; ишеним артуучулар менен расмий эмес аңгемелешүү; адвокаттарга карата айрым БИИИны өткөрүү; 8) мыйзам менен: а) ишеним берүүчүнүн укуктарын чектеген жана адвокаттык жашыруун сыр режимин бузган ишеним берүүчү менен адвокаттын ишеним артуучу менен болгон сүйлөшүүлөрүн угуу жокко чыгарылбайт; б) алардын коммуникациянын купуялуулугуна болгон укугу мыйзам ченемдеринде ачылган эмес, ошондуктан анын маанисин жана аларды сактоонун чегин өзүм билемдик менен чечмелөөгө алып келет; в) БИИИнын субъекттеринин адвокаттын ишеним көрсөтүүчүлөр менен сүйлөшүүлөрүн угуудан өткөрүүсү: биринчиден, мындай адамдардын күбөлөрдүн иммунитетин бузушат;

экинчиден, алынган купуя маалымат кылмыш процессинин катышуучулары болуп эсептелген адамдардын белгилүү чөйрөсүнө басым жасоо үчүн колдонулушу мүмкүн, бул далилдерди латенттик кылуу үчүн шарт түзөт; 9) адвокаттык купуя сырды сактоонун жүрүшүндө жашыруун маалыматтарды чогултуу жана алуу, алар үчүн кызыкчылык туудурган адамдарга байкоо жүргүзүү (анын ичинде жекече детективдин катышуусу менен адамдарга сурамжылоо жүргүзүүдө) укук коргоо органдарынын ишинин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүчү жаңы технологиялардын пайда болушу жана таралышы жолтоо болот.

Издөнүүчүнүн кошкон жеке салымы диссертациялык изилдөөнүн негизги илимий жыйынтыктары автордун жеке өзү алгандыгында. Коргоого алып чыгуучу жоболор диссертант тарабынан жекече иштелип чыккан.

Изилдөөлөрдүн натыйжаларын апробациялоо. Изилдөөнүн жыйынтыктары кылмыш – жаза процесси, криминалистика, ыкчам-издөө ишмердүүлүгү курстарын окутууда, Ош Мамлекеттик Юридикалык институтунун студенттери үчүн диссертациялык изилдөөнүн алкагында каралган бөлүмдөрдө колдонулду, бул киргизүү актысы менен тастыкталат. Коргоого коюлган негизги теориялык иштеп чыгуулар жана жоболор автор тарабынан илимий иш-чараларда берилген отчеттордо чагылдырылган.

Диссертациянын жыйынтыктарын басылмаларда чагылдыруунун толуктугу. Диссертациялык изилдөөнүн жүрүшүндө алынган негизги жыйынтыктар КР УАКтын, РИНЦтин рецензиялануучу басылмаларынын тизмесине кирген журналдарда жарыяланган илимий алты макалада чагылдырылган.

Диссертациянын түзүмү жана көлөмү. Иштин түзүмү изилдөөнүн максаттары жана милдеттери менен шартталган, киргиш сөз, үч бапты, бөлүмдөрдү, корутунду, арыздарды жана адабияттардын тизмесин камтыйт.

1 Бap. КЕСИПТИК КУПУЯ СЫР ИНСТИТУТУНУН ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛЫК МҮНӨЗДӨМӨСҮ

1.1. Купуя сыр - комплекстүү социалдык-укуктук көрүнүш катары жана анын өзгөчөлүктөрү

Жалпысынан купуя сыр институтка жана адвокаттык купуя сырдын көйгөйүнө көп көңүл бурулганын окумуштуу-юристардин эмгектеринин анализи тастыктап турат. Төмөнкү авторлордун бир катар илимий эмгектери бул көрүнүштү тастыктап турат: К.К. Арсеньев, С.Л. Арии, М.Ю. Барщевский, А.Д. Бойков, В.Н. Буробин, Д.П. Ватман, Е.В. Васьковский, Л.Е. Владимиров, И.В. Гессен, В.М. Дикусар, А.Ф. Кони, А. Кучерены, Ю.Л. Лубшев, М. Молло, И.Л. Петрухин, Ю.И. Пилипенко, Н.Н. Полянский, И. Трунов, А. Л. Ципкин. Адвокаттык купуя сырдын айрым аспектилери Д. Т.Арабулиндин, Л. Н. Бардиндин, А. Глашевдын, С. В. Бородиндин, А. Коломиецтин, М. Винавердин, Ю. Хаскиндин эмгектеринде каралган.

С.И. Гаврилова, Л.А. Куцурова, Н. В. Морозов, И. С. Яценко адвокаттык купуя сырдын тарыхын жана чет өлкөлөрдөгү адвокаттык купуя сыр жөнүндө мыйзамдардын ченемдерин атап айтканда, Германия жана Франция, изилдешкен.

Бүгүнкү күндө колдонулуп жаткан илимий изилдөөлөр адвокаттык купуя сыр институтуна олуттуу салым болуп саналарын эч ким танбайт, бирок ошону менен бирге бул чөйрөдө башка изилдөөлөрдү жүргүзүү үчүн кармап калуучу фактор катары каралышы керек. Мындан тышкары, ишти киргизүүдө белгиленген идеяларды ушул чөйрөдөгү изилдөөнүн актуалдуулугун эске алуу керек.

Ошондой эле акыркы убакта КМШ өлкөлөрүндө адвокаттык купуя сырды укуктук коргоо чөйрөсүндөгү ченемдик укуктук базаны жаңыртуу жана өркүндөтүү багытында кабыл алынганын белгилебей коюуга болбойт [1, 106-

110 б.]. Бирок ошону менен бирге биз карап жаткан багыт толук канааттандыруучулук эмес бойдон калууда, анткени колдонуудагы мыйзамдар бул көйгөйдү чечүүгө комплекстүү мамиленин жоктугу менен мүнөздөлөт, бул юридикалык коомчулук тарабынан андан аркы илимий иликтөөлөрдү жүргүзүүнү талап кылат [2, 1001-1003 б.].

“ Купуя сыр социалдык көрүнүш катары цивилизациянын башталышында эле пайда болгон жана күнүмдүк адам жашоосунун атрибуттарынын бири болгон, анткени ал алгачкы жамааттардын ырыскысы, кол салуулары же коргонуу ыкмалары жөнүндө маалыматтарды жашырууну камтыган” деп А. А. Фатьянов белгилейт [3, 5 б.].

Маалымат маанилүү социалдык ресурс болуп саналган азыркы мезгилде адамдардын бир катар категориялары үчүн купуя сырдын мааниси сырлардын ар түрдүүлүгүнүн кеңейишинин жана өзгөрүп жаткан коомдук мамилелердин фонунда күчөдү. Купуя сыр коомдук көрүнүш болгондуктан, ар бир адамга таасирин тийгизбей койбойт, анткени жаңы тенденцияларды эске алуу менен сыр катары корголгон маалымат, атап айтканда маалыматтык технологиялар кеңири уруксатсыз жайылтуу мүмкүнчүлүгүн болжолдойт [1, 106-110 б.].

Бул тууралуу башка авторлор да “... азыркы кырдаалда, аны таап алуунун техникалык каражаттары, анын ичинде уруксатсыз, иштетүү жана электрондук маалымат каражаттарында документтештирүү үчүн жеткиликтүү маалыматты колдонуу” деп жазышат. “Материалдык эместик, бир эле учурда чектелбеген адамдардын чөйрөсүндө болуу мүмкүнчүлүгү, анын материалдык алып жүрүүчүсү менен ажырагыс байланыштын жоктугу, аны пайдаланууда керектелбестик жана башкалар” сыяктуу маалыматтын негиз болуучу юридикалык белгилери азыркы учурда өзгөчө актуалдуу болууда [4, 24 б.]. Ошондуктан купуя сырды бузуунун кесепеттери алда канча коркунучтуу болушу мүмкүн, ушуга негизденүү менен азыркы этапта маалыматты коргоо өз алдынча социалдык жактан маанилүү иш чөйрөсүн билдирет, ал активдүү изилденет, анын ичинде адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу аспектисинде да.

Окумуштуулар тарабынан купуя сырдын эң жалпы, өзгөчөлүктөрүн аныктоо менен “жашырындык дегеле ачыкка чыгарылышы пайдасынан зыяны көп боло турган жагдайларды жашыруун сактоо деп аталат, акыркысын утилитардык мааниде гана эмес, алаксытуу маанисинде да, б. а. адамдын өркүндөтүлүшүнүн адеп-ахлактык идеалдарынын бар болушунун жана азыктануусунун тосмосу катары да түшүнү керек” деп окумуштуулар тарабынан белгиленип келет [5, 346 б.].

И. В. Бондарь “Маалымат - бул бизди курчап турган дүйнөнүн материалдык эмес чагылдырылышы, ошондой эле бул дисплейди талдоо жана кайра иштетүү боюнча адамдын интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн натыйжасы” деп белгилеген. Өз кезегинде, купуя сырды (жашырылган нерсени) укук ээси анын кайрылуусуна тийгизген таасиринен ажыраткан маалыматтын курамдык бөлүгү катары гана баалоо мүмкүн эмес. Эгерде мыйзамда маалыматка жетүүнү чектөө зарылдыгы ачык көрсөтүлбөсө же субъект маалыматты коргоо боюнча эч кандай чара көрбөсө жана коомчулукка жарыялоого жол берсе, анда бул маалыматтын сырга таандыктыгы жөнүндө айтууга болбойт [6, 23 б.].

Бул купуя сыр инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыктарынын катышын, ошондой эле мамлекеттин мамлекеттик эмес чөйрөгө кийлигишүүсүнүн негизин жана чегин, анын ичинде КМШ өлкөлөрүндөгү маалыматтык коргоонун деңгээлин аныктоочу маанилүү институт болуп санала тургандыгы шексиз.

Купуя сыр институту, укуктук позициялардан улам, менчик ээси (ээси) белгилүү бир маалыматтын чыгып кетишине каршы зарыл чараларды көргөнүнө карабастан, коргоо мыйзам деңгээлинде каралбаган маалыматты камтый албайт.

Ушундай эле мамиле маани - маңызынан ажыраган маалыматка (жашырылып жаткан) да тиешелүү, ал эми анын режими-бул маалыматтардын кеңири белгилүүлүгүнөн улам мааниси. Бул учурда, кирүүнү чектөө режими гана бизге бул маалыматты купуя сыр катары классификациялоого негиз бербейт.

Купуя сыр - бул комплекстүү көрүнүш жана бул жерде инсандын, коомдун жана мамлекеттин ишмердүүлүгүнүн ар кандай чөйрөлөрүндө пайда болгон ар кандай коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсүн камтый тургандыгын белгилей кетүү керек. М.В. Пермяков “Ар кандай конкреттүү купуя сырдын мазмуну анын предмети катары ар дайым адамдардын кеңири чөйрөсүнө арналбаган маалыматтар чыга тургандыгында турат, ал эми аларды ачыкка чыгаруу укук ээси же болбосо мындай купуя сырдын башка ээси үчүн ар кандай жагымсыз кесепеттерге алып келиши мүмкүн” деп туура жазган [7, 12 б.].

Орус тилинин түшүндүрмө сөздүгүндө купуя сырды “башкалардан жашырылган нерсе, баарына белгилүү эмес, сыр” деп эсептелет [8, 683 б.]. В. И. Даль, “кенен мааниде купуя сыр бул-ким эмнени билбесе, ал үчүн сыр, бардык жашыруун белгисиз, билинбеген нерсе, ал эми тар мааниде сыр - жашырыла турган, сактала турган нерсе, аны жашыруу ниети менен бирөөдөн жашырышат” деп купуя сырды тар жана кеңири мааниде караган [9, 386 б.].

Бизди курчап турган дүйнөнүн объектилеринин жана кубулуштарынын мааниси (терс же оң) позициясынан алынган маалыматтын баалуулугу жетиштүү мааниге ээ болуп саналат, ал адамдын жашоо-тиричилигине тартуу чөйрөсүнөн жана терендигинен аныкталат. Бул учурда, критерийлери жана мындай маанидеги баалоо ыкмалары максаттары, идеалдары, көз караштар, ошондой эле ченемдик өкүлчүлүктөрдө так өз көрүнүшүн табат.

Купуя сыр маалымат алып жүрүүчүдө чагылдырылган учурларда кеп субъекттин башка адамдардын жашыруун маалыматка жетүүсүн жокко чыгарган социалдык мамилелерге гана ишеними жөнүндө болуп жатат, мында ишеним ортомчулук мүнөздө гана болот (бул субъекттин социалдык чөйрөгө болгон ишеними).

Купуя сырды калыптандыруунун негизги максаты-жабылып жаткан маалыматты түздөн - түз колунда болгон адамдардан башка бирөө алуунун, ачыкка чыгаруунун, жайылтуунун жана пайдалануунун болжолдонгон терс кесепеттеринин келип чыгышына жол бербөө, ошондуктан сыр боюнча келип чыккан адамдардын ортосундагы мамилелер социалдык ченемдердин-этикалык

же укуктук иш-аракеттери менен катуу жөнгө салынат. Укук “маданияттын ченемдик феномени”[10, 399 б.] катары, мындай мамилелерге ортомчулук кылуу менен сырды укуктук феноменге айлантат, ал колдонуудагы мыйзамдарда чагылдырылган, аны купуя сыр институту жөнгө салат.

“Купуя сыр – материалдык эмес формада же жеке алып жүрүүчүлөрдө берилген жана потенциалдуу руханий-адеп-ахлактык, этикалык, коммерциялык же башка коомдук маанилүү баалуулукка ээ болгон, пайдалануудагы федералдык мыйзамдар менен чектелген адамдардын чөйрөсүнө белгилүү же ишенимдүү маалымат, ушуга байланыштуу анын ээси же башка ээси анын купуялуулугун коргоо үчүн зарыл чараларды көрөт, аны ачыкка чыгаруу юридикалык жоопкерчиликке алып келет” деп И.В. Бондарь белгилейт [6, 74 б.].

В.А. Мазуровдун пикири боюнча “Купуя сыр - бул жарандардын жеке турмушу, ишкердик, финансылык, саясий, экономикалык, аскердик жана башка чөйрөлөрдөгү мыйзам менен корголгон, кесиптик, кызматтык жана башка милдеттеринин негизинде белгилүү же ишенимдүү адамдардын белгилүү чөйрөсүнө белгилүү болгон, мыйзамсыз алуу, пайдалануу, ачыкка чыгаруу жарандардын, коомдун, мамлекеттин укуктарына жана мыйзамдуу кызыкчылыктарына зыян келтирген же зыян келтирүү коркунучун жараткан жана колдонуудагы мыйзамдарга ылайык күнөөлүү адамдардын жоопкерчилигине алып келген жашыруун маалыматтар” [11, 27 б.].

М. В. Пермяков купуя сыр – бул маалымат эмес, маалыматтын укуктук режими деп эсептейт. Ошондуктан маалымат бир катар мыйзам актыларында жазылгандай, купуя сыр болушу мүмкүн эмес, ал жашырын болушу мүмкүн, б.а. өзгөчө укуктук жөнгө салуу - укуктук режимде болушу мүмкүн [7, 20 б.].

Бул терминологиялык түшүнүктү терең анализдөөнүн кажети жок деп эсептейбиз, анткени Э.С. Токторов докторлук диссертациясынын алкагында бир катар окумуштуулардын илимий көз караштарын кеңири карап чыккан. “...Купуя сыр - бул жарандардын кесиптик же кызматтык же башка милдеттерин (тапшырмаларын) аткаргандыгынан улам тар чөйрөгө белгилүү же

ишенимдүү болгон жарандардын жашоосунун, коомунун жана мамлекеттин ишинин ар кандай чөйрөлөрүндөгү белгиленген тартипте жана мыйзам актылары менен аныкталган документтештирилген жашыруун маалымат, аларды таратуу анын менчик ээсине, пайдалануучуга же башка субъектке зыян келтирсе же болбосо материалдык жана моралдык жактан зыян келтирүү коркунучун жаратса, күнөөлүү адамдардын мыйзамдарга ылайык юридикалык жоопкерчиликке алып келет” деп эсептеген Э.С. Токторовго кошолабыз [12, 12 б.].

Автор ошондой эле: “... кылмыш – жаза сот өндүрүшүндө купуя сыр институту - кылмыш иштери боюнча өндүрүштө келип чыгуучу коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктун ар кандай тармактарынын (конституциялык, кылмыш-жаза, кылмыш – жаза процессуалдык, жарандык, салыктык ж. б.) ченемдеринин тутумунун жыйындысы, мында кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучулары жана алар аткарган милдеттердин өзгөчөлүгүнөн улам маалыматтар белгилүү болуп калган башка адамдар тарабынан Кыргыз Республикасынын КЖПКде белгиленген жеткиликтүүлүгү чектелген маалыматтар менен кайрылуунун өзгөчө укуктук режими сакталууга тийиш, башка түрлөрүнүн жашырындуулугун козгогон мыйзамдар менен байланышкан” деп белгилейт [12, 13 б.].

Э.С. Токторов сунуштаган терминологиялык түшүнүктөрдүн мазмунун талдоо далилдегендей, алар “ купуя сырдын”, ошондой эле “кылмыш – жаза сот өндүрүшүндөгү купуя сыр институтунун” мазмунун толук ачып берет, анын алкагында биздин илимий иликтөөбүздүн максаты болуп саналган “адвокаттык купуя сыр” каралат.

Ошону менен бирге биз иште изилдөөнүн коюлган милдеттерине жараша өзүнчө терминологиялык аныктамаларды сунуштайбыз.

Булактардын кеңири талдоосу комплекстүү социалдык-укуктук кубулуштун позициясынан купуя сырдын негизги төмөнкүдөй өзгөчөлүктөрүн тастыктаганга мүмкүн берет: *биринчиден*, маалымат социалдык мамилелер чөйрөсүндө купуя сырга ээ болот, алардан тышкары ал субъективдүү мүнөзгө

гана ээ, мында маанилүү өзгөчөлүк алардын ишенимдүүлүгү болуп саналат (б. а. алынган маалымат үчүнчү жактардын менчиги болуп калбайт); *экинчиден*, маалыматтын ачыкка чыкпашы потенциалдуу мааниге ээ жана купуя сырдын субъектиси үчүн мааниге ээ, эгерде мындай субъект жок болсо, анда купуя сыр өзүнүн маанисин жоготот; *үчүнчүдөн*, куупя сыр, бир жагынан, маалыматты жабууга жөндөмдүү болууга тийиш жана анын өз алдынча баалуулугу белгилүү бир чөйрөдө гана социалдык мааниге ээ болот, экинчи жагынан маалыматтардын өзүнчө категориясынын мазмуну акчалай же башка материалдык нарк менен чагылдырылышы мүмкүн; *төртүнчүдөн*, маалыматтын баалуулугу өзүнөн-өзү болбошу мүмкүн, тактап айтканда, коомдук мамилелердин абалынан келип чыккан айрым кызыкчылыктардын жана жыргалчылыктардын кол тийбестиги; *бешинчиден*, жашыруун сыр субъекти маалыматты ачууга жол бербөөгө умтулат, анткени анын мазмундук бөлүгү айрым категориядагы адамдардын мотивациясына жана криминалдык ишине таасир этиши мүмкүн, бул мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу чөйрөдөгү маанилүү кызыкчылыктарга, жыргалчылыктарга зыян келтириши мүмкүн; *алтынчыдан*, маалыматтын коомдук мааниси купуя сырды түзгөн сырда турат, ал коом, инсан жана мамлекет үчүн жалпыга таанылган социалдык жыргалчылык болуп саналат.

Албетте, маалыматтын коомдук баалуулук критерийи ар кандай купуя сырларга колдонулбайт, анткени купуя сырды түзгөн жеке маалымат дайыма эле коомдук мааниге ээ боло бербейт, бирок ошого карабастан аны жашырган адамдар үчүн абдан маанилүү. Ошондуктан, инсандын, коомдун, мамлекеттин субъективдүү кызыкчылыктарына тиешеси бар купуя сырдын түздөн-түз субъектиси үчүн маалымат баалуулукту билдирери логикалуу. Маалыматтын өзү эле коомдук мааниге ээ эмес, ал жалпыга таанылган социалдык жыргалчылык (жеке, үй-бүлөлүк ж.б. купуя сыр) болуп эсептелсе, сырдын абалы. Атап айтканда, мамлекеттик жашыруун сыр жана жашыруун маалымат боюнча бардык сырларды Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында иштеп жаткан бөлүштүрүү, анын укуктук коргоо үчүн атайын шарттарды түзүү,

мамлекеттик купуя сырды өзгөчө режимди камсыз кылуу максатында иштелип чыккан.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан таанылган купуя сырлардын бардык түрлөрү юридикалык коргоонун реалдуу механизмдери менен камсыз болгон эмес, БИИнын жүзөгө ашырууда кызмат адамдарынын энчиси болуп калган ар кандай купуя сырларды ачыкка чыгаруудан жана санкциясыз пайдалануудан дээрлик корголгон эмес.

Купуя сырдын укуктук режими маалыматты ачыкка чыгаруудан гана эмес, башка мыйзамсыз пайдалануудан да коргоону болжой тургандыгын эске алуу керек.

Жашырындуулуктун укуктук режиминин бузулушуна байланыштуу келип чыккан юридикалык жоопкерчилик фактору олуттуу мааниге ээ эмес, анткени жоопкерчилик мыйзам чыгаруучу тарабынан каралбайт же декларацияланышы гана мүмкүн, бирок укуктук ченемдердин тиешелүү жыйындысы менен камсыз кылынбайт.

Маалымат купуя сырдын мазмундуу толтурулушу болуп саналат жана маңызы боюнча материалдык нерселерден, тактап айтканда - менчик укугунун объекттеринен бир катар маанилүү белгилери боюнча айырмаланат, бул анын материалдык эмес маңызы менен шартталган. Анткени алып жүрүүчүнүн мааниси төмөнкүлөр менен аныкталат: а) маалыматтын мазмуну; б) укук объектиси катары маалымат укук субъекттеринин чектелбеген чөйрөсүндө бир эле учурда болушу мүмкүн; в) аны берүү формаларынын көп өзгөрмөлүүлүгү мүмкүндүгү; г) белгилүү бир маалыматтын жайгашкан жерине көз каранды болбогон субъекттердин чектелбеген санына бир эле учурда жеткиликтүүлүгү; д) маалымат копияланышы же болбосо бир топ жолу кайра чыгарылышы мүмкүн; е) маалыматты жайылтуу материалдык ресурстардын олуттуу сарпталышын талап кылбайт.

Купуя сырды укуктук мааниде коомдогу анча-мынча коомдук мааниси же антисоциалдык багыты боюнча укуктук мазмуну жок болгон башка сырлардан айырмалоо маанилүү, ошондуктан аларды кароонун кажети жок.

Албетте, купуя сыр түшүнүгүн аныктоо менен, аны түзгөн маалыматтын биримдигинен жана ага жетүүнү чектөөнүн укуктук режиминен баштоо керек, анткени купуя сыр жөнүндө ар тараптуу түшүнүк анын формасы менен мазмунунун өз ара байланышында укуктук кубулушту изилдөө аркылуу гана мүмкүн болот.

Купуя сыр феноменин изилдөөнүн жүрүшүндө анын мазмуну болуп эсептелген маалымат өзүнүн спецификалык касиеттеринен улам укуктук жөнгө салуунун татаал, көп аспекттүү объектиси экендигин аңдап-түшүнүү талап кылынат.

Биздин пикирибиз боюнча, бул чөйрөдө коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун базистик негизи болуп маанилүү (мааниси) жашыруун белгилери саналат:

1) жашырындуулук белгисинин болушу, бул белгилүү бир купуя сыр ишеним берилген субъекттерден келип чыккан ар кандай укуктук мамилелерге алып келет, бул тармактар аралык жана укуктук институтта биригүүгө (түзүүгө) алып келет;

2) бул укуктук институт юридикалык ченемдердин комплексин камтыйт, алар менен жашыруун маалыматтын ар кандай спектри жана түрлөрү жөнгө салынат, мында алардын жалпылыгы болуп мазмундун өзү саналат (мисалы: жактар, окуялар, кубулуштар, процесстер, предметтер жөнүндө маалыматтар, максаттары, принциптери);

3) институционалдык маани-маңызына жараша купуя сырды социалдык институт да көрсөтө алат, анткени аны адамдардын кеңири чөйрөсүнө арналбаган купуя маалымат аларга ишеним берилген субъекттердин мыйзам менен корголуучу иши жөнгө салынуучу ченемдик-баалуулук тутумдарына ченемдик түрдө киргизсе болот;

4) жашырын купуя сыр институту колдонуудагы укуктук тутумда жеке башталышы (жеке, үй-бүлөлүк кесиптик, коммерциялык) менен шартталган, анда сот, прокуратура органдарынын, сотко чейинки өндүрүш органдарынын

кийлигишүүсүнүн чектери аныкталган жана жашырын купуя сырлардын мыйзамы менен корголот;

5) купуя сыр институту – инсандын, коомдун жана мамлекеттин жашоо-турмушунун ар кандай чөйрөлөрүндө купуя маалыматты коргоо, алуу жана пайдалануу маселелери боюнча ар кандай мамилелердин кеңири чөйрөсүн жөнгө салуучу тутумдаштырылган укуктук ченемдердин комплекси болуп саналат, ал жерде да мындай маалыматтардын категорияларына жараша маалыматтын маанилүүлүгүнүн даражасы жана аны жашырындуулуктун максатка ылайыктуулугу аныкталган;

б) маанилүү фактор инсан, коом жана мамлекет үчүн маалыматтын баалуулугунун критерийи болуп саналат, бирок мында анын маанилүүлүгү түздөн-түз жашыруун субъекттин негизинде аныкталат, ошондуктан: а) заманбап мыйзамдарда купуя сырлардын бардык түрлөрүнүн ичинен дал ушул мамлекеттик сыр коргоонун өзгөчө укуктук режими менен камсыз кылынат, ал үчүн аны укуктук коргоо боюнча атайын шарттар жана чаралар, анын ичинде кылмыш – жаза жоопкерчилиги түзүлгөн жана кабыл алынган; б) купуя сырлардын бардык спектринин ичинен мамлекет үчүн өтө маанилүү болгон гана кызмат адамдары тарабынан маалыматты жайылтуудан жана мыйзамсыз пайдалануудан коргоо механизмин мыйзамдык жактан камсыз кылууну алышкан; в) купуя сырлардын айрым түрлөрүн коргоо декларациялык мүнөзгө ээ, ошондуктан укуктук режимди бузуу юридикалык жоопкерчиликке алып келбейт, анткени мыйзам чыгаруучу тарабынан алар бул үчүн зарыл болгон укуктук базанын жыйындысы менен тийиштүү өлчөмдө камсыз кылынган эмес [13, 407-415 б.].

Биздин оюбузча, купуя сыр (кеңири мааниде) бул жашыруун маалыматты сактоо жана пайдалануу боюнча бир катар укуктук жана моралдык - нравалык шарттар менен байланышкан жетишерлик спецификалык татаал көрүнүш, ошондой эле терс кесепеттерге жол бербөө максатында мындай маалыматты санкцияланбаган жетүүдөн коргоо үчүн атайын субъект тарабынан бөлүнүп

берилүүчү жашырын сырларды арноо объектисинин ар кандай пландагы мүнөздөмөлөрүнүн айкалышын билдирет.

Албетте, жашыруун маалыматтарды жайылтууну чектөө режими менен кирүүнү чектөө режиминин ортосунда айырмачылыктар бар экендиги жөнүндө маалыматты изилдөөдө методологиялык шартты чектөө керек. Белгилүү болгондой, улам, ар кандай себептерден улам, коомчулукка корголот жетиштүү кенен жана маалымат чөйрөсү. Ошондуктан, бардык купуя сырлар коомдук көрүнүш катары жашыруун бир катар жекече жана объективдүү касиеттери менен шартталган укуктук жөнгө салуу чөйрөсүнө түшпөйт.

Субъективдүү белгилерге жашырылып жаткан маалыматтардын баалуулугу, багытталгандыгы кирет, атап айтканда, биринчиден, түздөн-түз пайдалуулук маанисиндеги баалуулук, мында укук ээси бул маалыматтарды өзү колдонот; экинчиден, бул маалыматтын башка жактарга белгисиз болушунан улам потенциалдуу баалуулук, б.а. мындай маалыматты жашыруу менен укук ээси аны башка кызыкдар жана кызыкдар эмес жактар тарабынан колдонууга жол бербейт.

Объективдүү касиеттерге маалыматтын сапаты (мазмуну), белгилүү шарттарда ишке ашырылуучу (жарыя кылуу) анын деструктивдүү жөндөмдүүлүктөрү кирет, мында ал мындай шарттардын пайда болуу коркунучу болгондо гана сакталат. Субъекттердин кеңири чөйрөсүнө маалыматты жайылтуу же андан кийинки “жайылып кетүү”, анда мындай маалыматтар өз баасын жоготуп, жашыруун боло албай же андай болууну иш жүзүндө токтото тургандыгын эске алуу зарыл.

Белгилей кетчү нерсе, маалымат анча чоң эмес мааниге, олуттуу кырдаалдык баалуулукка (маалымат тартыштыгында), олуттуу мазмундук баалуулукка ээ болушу мүмкүн. Бир гана олуттуу мааниге ээ болгон жана коомдук турмуштун маанилүү чөйрөлөрүнө таасир эткен маалымат мыйзам менен корголгон купуя сырдын мазмунуна айлана алат.

Жашыруун маалыматтын багытталышы мыйзамдар менен купуя сырдын ортосундагы мамилелерге да өз түзөтүүлөрүн киргизет. Укук бузуу жөнүндө

маалыматты жайылтууда анын аныктыгынын деңгээли өтө төмөн же белгиленбеген учурда гана чектелиши мүмкүн, анткени мындай маалыматтарды жалпыга жарыялоодо ушуну менен башка укук бузууну жасоо мүмкүнчүлүгү чоң.

Мындан тышкары, купуя сырдын объективдүү касиеттерине мыйзамда аны коргоонун зарылчылыгына, маалыматтын ээсинин аны коргоо боюнча атайын чараларды (активдүү же пассивдүү) кабыл алышына көрсөтмө киргизүү керек (акыркы белгиси факультативдик болуп саналат жана сырдын бардык түрүнө жайылтылбайт, мындай өзгөчөлүк мамлекеттик купуя сырды түзүшү мүмкүн).

Бул купуя сырдын жогоруда аталган касиеттеринин жыйындысы гана аны укуктук жөнгө салуу чөйрөсүнө котороорун белгилей кетүү керек.

Жашырындуулуктун жана маалыматтын купуялуулугунун окшоштугу маселеси боюнча, анда “купуя маалымат” түшүнүгү өзүнүн мазмуну боюнча “жашыруун маалымат” укуктук категориясы менен дал келбейт деп эсептейбиз, анткени бардык ишенимдүү маалыматтар укук менен корголгон купуя сыр болуп саналбайт. (мисалы, расмий эмес маектешүү процессинде берилген маалыматтар юридикалык милдеттенмелер пайда болбостон ачыкка чыгарбоо, ошондой эле ар кандай купуя сырды ишеним маалыматтарына киргизүүгө болорун эске алуу керек) [14, 88-93 б.].

Биз купуя сырды субъективдүү жана объективдүү касиеттердин жыйындысы катары кароо керек деп эсептейбиз. Купуя сырдын мазмуну болуп ага жеткиликтүүлүктү чектөөнүн укуктук режимин жайылтуунун объективдүү мүмкүнчүлүгүн шарттаган бир катар спецификалык белгилерге ээ болгон өзгөчө түрдөгү маалымат эсептелет. Бирок, ошол эле учурда бир гана мыйзамдык жөнгө салуу жана бул маалыматтын ээсинин каалоосу ошол эле маалымат жалпыга жеткиликтүү жана мыйзамдуу түрдө айланасындагылардан жашыруун болушу мүмкүн, анткени жашыруун жана ачык маалыматтардын ортосундагы чектөө жүргүзөт, б.а. купуя сыр бар анын режими мыйзам менен каралган учурда гана укуктук коргоого ээ болот. Тигил же бул купуя сырдын

өзгөчөлүгүнө жараша маалымат ээсинин эркин билдирүү дайыма эле милдеттүү болуп саналбайт, мисалы, адвокаттык купуя сырды эске алуу керек.

“Маалымат” жана “маалым кат” түшүнүктөрү окшош эмес, тиешелүү категориялар, анткени маалымат объективдүү болушу мүмкүн жана адам али биле элек потенциалдуу маалыматтарды гана билдирет. Ошону менен бирге, субъективдүү маалымат адамдын ой жүгүртүүсүн чагылдыруу жана талдоо призмасы аркылуу өтүп, реалдуу калыптанган билим болуп саналат. “Купуя сыр” жана “жашыруун маалымат” категорияларынын аралашуусуна жол бербөө керек. Ошону менен бирге, “купуя сыр”, “жеткиликтүүлүгү чектелген маалымат”, “сыр” окшош түшүнүктөрдү билдирет.

Бир катар булактарды талдоонун негизинде купуя сырды мазмундуу эске салуу болуп өзүнүн олуттуу белгилери боюнча курчап турган дүйнөнү материалдык чагылдыруудан айырмаланган маалымат эсептелет деп ырастоону негиздүү деп эсептейбиз, мында: а) анын баалуулугу маалыматтын маңызы менен шартталган, аны берүү формаларынын көп өзгөрмөлүүлүгү менен мүнөздөлөт; б) укуктун объектиси катары аны укук субъекттеринин чектелбеген чөйрөсү пайдалана (ээлик кыла) тургандыгына жол берилет; в) мыйзам чыгаруучу тарабынан аныкталган тар чөйрөгө гана ишеним берилген мындай маалыматты коргоонун өзгөчө тартиби каралышы мүмкүн; г) мындай маалымат конкреттүү чөйрөдөгү белгилүү бир жактын (жактардын) интеллектуалдык ишмердигинин жүрүшүндө курчап турган дүйнөнү талдоонун жана кайра иштетүүнүн натыйжасы болуп саналат; д) мындай маалыматты ачыкка чыгаруу менчик ээсине да, ошондой эле мындай маалымат ишенимдүү болгон же болбосо ал кызыкчылыктарын козгогон башка жактарга да материалдык же моралдык зыян алып келиши мүмкүн; е) мамлекеттик коргоого алынууга тийиш болгон маалымат тийиштүү реквизиттери менен белгилүү документтин формасында кийилген, бул аларды мамлекет тарабынан корголууга тийиш болгон маалыматтардын башка түрлөрүнөн идентификациялоого мүмкүндүк берет [15, 263-266 б.].

Купуя сыр институтун камсыз кылуу менен байланышкан негизги көйгөйлөр баарыдан мурда булар болуп саналат деп эсептейбиз: мыйзам чыгаруучу тарабынан таанылган жашыруун сырлардын бүтүндөй спектри мыйзам тарабынан коргоо тарабынан тийиштүү укуктук (реалдуу) механизмдер менен камсыз кылынбаса, бул кызмат адамдарынын жана БИИ ишке ашырган адамдардын санкциясыз пайдаланылышына алып келет. Мындан тышкары, бул чөйрөдөгү мыйзамдарды талдоодон улам, колдонуудагы купуя сырдын укуктук режимин бузуу менен байланышкан юридикалык жоопкерчиликтин келип чыгышы жашыруун маалыматты ачыкка чыгарууга жол берген адамдар үчүн эч кандай кесепеттерге алып келбеши мүмкүн, анткени бардык учурларда мыйзам чыгаруучу тарабынан мындай аракеттер үчүн жоопкерчилик каралбайт. Мында жашыруун маалыматты өзүнүн кесиптик ишинин алкагында алган кызмат адамы тарабынан жеке пайда көрүү максатында мыйзамсыз пайдалануу фактылары бар [2, 1001-1003 б.].

Ошентип, атайын булактардын чөйрөсүн талдоо жана эсепке алуу жана атайын булактардын чөйрөсүн эсепке алуунун негизинде биз негизги артыкчылыктуу натыйжаларды бөлүп көрсөтө алабыз, тактап айтканда:

1. жашыруун маалыматты чектелген жайылтуу режими менен чектелген жеткиликтүүлүк режиминин ортосундагы методологиялык чектөөнүн өбөлгөлөрү маалыматтын потенциалдуу баалуулугунда, ошондой эле аны пайдалануунун багыттуулугунда турат, мында төмөнкүлөр маанилүү болуп саналат: а) жайылтылышы деструктивдүү кесепеттерге алып келүүчү мазмундук компоненттин сапаты; б) мындай маалыматтан пайда алуу формасына жана маанилүү коомдук турмуштун камтуу чөйрөсүнө негизденүү; Экинчиден, мыйзам чыгаруучу тарабынан купуя сырды коргоо жана аны коргоо боюнча атайын чараларды көрүү каралган, анда коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсү каралышы мүмкүн (мисалы: КЖПК). Үчүнчүдөн, сырдын укуктук категориясынын мазмуну “жашыруун маалымат” түшүнүгү менен бирдей эмес, анткени түздөн-түз байланыш процессинде берилген бардык ишенимдүү маалыматтар юридикалык жоопкерчиликке алып келбейт.

Төртүнчүдөн, купуя сырдын мазмуну ар дайым жеткиликтүүлүктүн чектелген укуктук режими жайылтылган белгилүү бир атайын белгилер мүнөздүү болгон өзгөчө мүнөздөгү маалыматтар, ошондой эле ачык маалымат менен купуя сырдын ортосундагы мыйзамдык чектөө болуп саналат. Бешинчиден, бул: а) белгилүү бир жашыруун субъекттин болушу, анын ичинде алардын иш чөйрөсүнө (адамдар чөйрөсүнө) негизденүү менен мамлекеттин өзү, корголуучу мыйзамдуу маанилүү маалыматка жетүү мүмкүнчүлүгү жабылган мекемелер (уюмдар) жактар; б) кызыкчылыктардын (жыргалчылыктардын) жыйындысы болгон объекттин өзгөчөлүгү, мындай маалыматка санкцияланбаган жетүү аркылуу жашыруун сыр предметин чектөөнүн натыйжасында зыян (жол менен) келтирилет; в) укуктук купуя сырдын предмети - бул мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу белгилүү же адамдардын белгилүү чөйрөсүнө ишенимдүү маалыматтын мазмуну, ушуга байланыштуу анын ээси (ээси) ага жетүүнү чектөө боюнча тиешелүү чараларды көрөт. Мыйзам чыгаруучу укуктук режимди орноткон учурларда гана купуя сыр укуктук коргоого алынышы мүмкүн. Алтынчыдан, чектелген маалымат субъекттердин олуттуу санына жеткиликтүү болушу мүмкүн, анткени болгон купуя сырлардын көп түрдүүлүгүнөн улам, жашыруун маалымат абсолюттук купуя сыр категориясына кире албайт. Бирок ошону менен бирге ага мыйзамдык мүнөздөгү чектөөлөр мындай жашыруун маалыматтын укуктук режиминин болушу жөнүндө негиз болуп саналат. Жетинчиден, маалымат купуя сырдын мазмуну болуп саналат, ал үчүн мүнөздүү болгон спецификалык касиеттеринин негизинде укуктук жөнгө салуунун маңызы боюнча кыйла татаал жана көп багыттуу объекти болуп саналат, тактап айтканда: а) материалдык дүйнөнү (“изди”) чагылдыруу талдоосун тутумдаштыруунун натыйжасы болуп саналат, анын негизинде жаңы маалыматтар кабыл алынат жана алардын адамы тарабынан жазылат; б) чагылдыруу объектисинин өзгөчөлүгү жөнүндө маалыматты, ошондой эле буюм укугунун институттарына маалымат таратууга жол берилбеген алардын өз ара аракеттенүү механизмдерин камтышы мүмкүн; в) айрым маалыматтарды анын ар кандай түрлөрүнө киргизүүнүн потенциалдуу

мүмкүнчүлүгү, ошондой эле материалдык жана идеалдуу формада белгиленген адам дүйнөсүнүн процесстери жана кубулуштары, анын ичинде болуп жаткан окуялар.

2. Булактардын кеңири талдоосу комплекстүү социалдык-укуктук кубулуштун позициясынан купуя сырдын негизги өзгөчөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат: *биринчиден*, маалымат социалдык мамилелер чөйрөсүндө жашыруун сырга ээ болот, алардан тышкары ал субъективдүү гана мүнөзгө ээ, мында маанилүү өзгөчөлүк болуп алардын ишенимдүүлүгү саналат (б. а. алынган маалымат үчүнчү жактардын менчиги болуп калбайт); *экинчиден*, маалыматтын ачыкка чыкпашы потенциалдуу мааниге ээ жана купуя сырдын субъектиси үчүн баалуулукка ээ болот, эгерде мындай субъект жок болсо, анда купуя сыр өзүнүн маанисин жоготот; *үчүнчүдөн*, жашыруун сыр, бир жагынан, жүгүртүү жөндөмүнө, маалыматтын жабылышына ээ болууга тийиш жана анын өз алдынча баалуулугу белгилүү бир чөйрөдө гана социалдык мааниге ээ болот, экинчи жагынан маалыматтардын өзүнчө категориясынын мазмуну акчалай же башка материалдык нарк менен чагылдырылышы мүмкүн; *төртүнчүдөн*, маалыматтын баалуулугу өзүнөн-өзү болбошу мүмкүн, тактап айтканда, коомдук мамилелердин абалынан келип чыккан айрым кызыкчылыктардын жана товарлардын бүтүндүгү; *бешинчиден*, жашыруун сыр субъекти маалыматты ачууга жол бербөөгө умтулат, анткени анын мазмуну айрым категориядагы адамдардын мотивациясына жана криминалдык ишмердүүлүгүнө таасирин тийгизиши мүмкүн, бул мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу чөйрөдөгү маанилүү кызыкчылыктарга, жыргалчылыктарга зыян келтириши мүмкүн; *алтынчыдан*, маалыматтын коомдук мааниси купуя сырды түзгөн сырда турат, ал коом, инсан жана мамлекет үчүн жалпыга таанылган социалдык жыргалчылык болуп саналат.

3. жашырындуулук белгисинин болушу, бул белгилүү бир купуя сыр ишеним берилген субъекттерден келип чыккан ар кандай укуктук мамилелерге алып келет, бул тармактар аралык жана укуктук институтта биригүүгө (түзүүгө) алып келет. Бул укуктук институт юридикалык ченемдердин комплексин камтыйт,

алар менен жашыруун маалыматтын ар кандай спектри жана түрлөрү жөнгө салынат, мында алардын жалпылыгы болуп мазмундун өзү саналат (мисалы: жактар, окуялар, кубулуштар, процесстер, предметтер жөнүндө маалыматтар). Институционалдык маани-маңызына жараша купуя сырды социалдык институт да көрсөтө алат, анткени аны адамдардын кеңири чөйрөсүнө арналбаган купуя маалымат аларга ишеним берилген субъекттердин мыйзам менен корголуучу иши жөнгө салынуучу ченемдик-баалуулук тутумдарына ченемдик түрдө киргизсе болот. Жашырындык институту сот, прокуратура органдарынын, сотко чейинки өндүрүш органдарынын кийлигишүүсүнүн чектери аныкталган жана жашырындуулуктун мыйзамы менен корголгон колдонуудагы укуктук тутумда жеке башталышы (жеке, үй-бүлөлүк кесиптик, коммерциялык) менен шартталат [14, 88-93 б.].

Маанилүү фактор болуп инсан, коом жана мамлекет үчүн маалыматтын баалуулугунун критерийи эсептелээринен көңүл бурулат, бирок ошол эле учурда анын маанилүүлүгү түздөн-түз жашыруун купуя сыр субъектинен улам аныкталат. Ошондуктан: а) заманбап мыйзамдарда купуя сырлардын бардык түрлөрүнүн ичинен дал ушул мамлекеттик купуя сыр коргоонун өзгөчө укуктук режими менен камсыз кылынат, ал үчүн аны укуктук коргоо боюнча атайын шарттар жана чаралар, анын ичинде кылмыш-жаза жоопкерчилиги түзүлгөн жана кабыл алынган; б) купуя сырлардын бардык спектринин ичинен мамлекет үчүн өтө маанилүү болгон гана кызмат адамдары тарабынан маалыматты жайылтуудан жана мыйзамсыз пайдалануудан коргоо механизмдин мыйзамдык жактан камсыз кылууну алышкан; в) купуя сырлардын айрым түрлөрүн коргоо декларациялык мүнөзгө ээ, ошондуктан укуктук режимди бузуу юридикалык жоопкерчиликке алып келбейт, анткени мыйзам чыгаруучу тарабынан алар бул үчүн зарыл болгон укуктук базанын жыйындысы менен тийиштүү өлчөмдө камсыз кылынган эмес.

4. Биздин оюбузча, купуя сыр (кеңири мааниде) бул жашыруун маалыматты сактоо жана пайдалануу боюнча бир катар укуктук жана моралдык - адептик шарттар менен байланышкан жетишерлик спецификалык татаал көрүнүш,

ошондой эле терс кесепеттерге жол бербөө максатында мындай маалыматты санкцияланбаган жетүүдөн коргоо үчүн атайын субъект тарабынан бөлүнүп берилүүчү жашырын сырларды арноо объектисинин ар кандай пландагы мүнөздөмөлөрүнүн айкалышын билдирет.

5. Купуя сыр институту – инсандын, коомдун жана мамлекеттин жашоо-турмушунун ар кандай чөйрөлөрүндө жашыруун маалыматты коргоо, алуу жана пайдалануу маселелери боюнча ар кандай мамилелердин кеңири чөйрөсүн жөнгө салуучу тутумдаштырылган укуктук ченемдердин комплекси, анда маалыматтын маанилүүлүгүнүн деңгээли жана мындай маалыматтардын категорияларына жараша аны жашыруун сактоонун максатка ылайыктуулугу аныкталган;

6. Купуя сырдын мазмундуу эскертүүсү болуп курчап турган дүйнөнүн материалдык чагылдырылышынан өзүнүн олуттуу белгилери боюнча айырмаланган маалымат деп ырастоону негиздүү деп эсептейт, анда: а) анын баалуулугу маалыматтын маңызы менен шартталган, аны берүү формаларынын көп өзгөрмөлүүлүгү менен мүнөздөлөт; б) укуктун объектиси катары аны укук субъекттеринин чектелбеген чөйрөсү пайдалана (ээлик кыла) тургандыгына жол берилет; в) мыйзам чыгаруучу тарабынан аныкталган тар чөйрөгө гана ишеним берилген мындай маалыматты коргоонун өзгөчө тартиби каралышы мүмкүн; г) мындай маалымат конкреттүү чөйрөдө белгилүү бир жактын (жактардын) интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн жүрүшүндө курчап турган дүйнөнү анализдөөнүн жана кайра иштетүүнүн натыйжасы болуп саналат; д) мындай маалыматты ачыкка чыгаруу менчик ээсине да, ошондой эле мындай маалымат ишенип берилген же болбосо ал кызыкчылыктарын козгогон башка адамдарга да материалдык же моралдык зыян алып келиши мүмкүн; е) мамлекеттик коргоого алынуучу маалымат тийиштүү реквизиттери менен белгилүү документ формасында, аларды мамлекет тарабынан коргоого алынуучу маалыматтын башка түрлөрүнөн идентификациялоого мүмкүндүк берет.

7. Купуя сыр институтун камсыз кылуу менен байланышкан негизги көйгөйлөр баарыдан мурда булар болуп саналат деп эсептейбиз: мыйзам чыгаруучу тарабынан таанылган жашыруун сырлардын бүтүндөй спектри азыркы учурда мыйзам тарабынан коргоо тарабынан тийиштүү укуктук (реалдуу) механизмдер менен камсыз кылынган эмес, бул кызмат адамдарынын жана БИИны ишке ашырган адамдардын санкциясыз пайдаланылышына алып келет. Мындан тышкары, бул чөйрөдөгү мыйзамдарды талдоодон улам, колдонуудагы купуя сырдын укуктук режимин бузуу менен байланышкан юридикалык жоопкерчиликтин келип чыгышы жашыруун маалыматты ачыкка чыгарууга жол берген адамдар үчүн эч кандай кесепеттерге алып келбеши мүмкүн, анткени бардык учурларда мыйзам чыгаруучу тарабынан мындай аракеттер үчүн жоопкерчилик каралбайт. Мында жашыруун маалыматты өзүнүн кесиптик ишинин алкагында алган кызмат адамы тарабынан жеке пайда көрүү максатында мыйзамсыз пайдалануу фактылары бар.

1.2. Кесиптик купуя сыр институту: маңызы, белгилери жана классификациянын негиздери

Заманбап цивилизациянын шартында жарандарда пайда болгон бир катар турмуштук муктаждыктарды канааттандыруу кесиптик билими, жөндөмү жана жөндөмү бар адамдарга кайрылбастан мүмкүн эмес экендиги шексиз, алар мыйзамдуу негизде талап кылынган жардам үчүн кайрыла алышат.

Ошол эле учурда кесиптердин бардык көп түрдүүлүгүнүн ичинен адамдардын өзгөчө тобун алардын кардарларынын, ошондой эле башка адамдардын жашоо-турмушунун ар кандай аспектилерин жөнүндө купуя маалыматка жетүү менен эмгек ишмердүүлүгү байланышкан субъекттер түзөт.

Биздин оюбузча, П. Д. Тищенко кесиптик ишмердүүлүктүн айрым түрлөрүн жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө купуялуулук принцибинин негизги маанилүүлүгүн аныктаган негизги факторлор эң туура айырмаланат, тактап

айтканда: “Биринчиден, кесипкөй жардам көрсөтүүгө байланыштуу адамга белгилүү болгон маалыматты жашыруун сактоо ар бир адамдын жеке жашоого болгон укугу сыяктуу негизги баалуулукту коргоо каражаты болуп саналат. Экинчиден, кесиптик купуя сырды сактоо анын айланасында болуп жаткан жана анын кызыкчылыктарына тиешеси бар бардык нерселерди натыйжалуу көзөмөлдөөгө адамдын укугун ишке ашырууга өбөлгө түзөт, бул өз кезегинде жеке эркиндиктин жана тышкы күчтөрдүн аракетине минималдуу көз карандылыктын кепилдиги болуп саналат. Үчүнчүдөн, кесипкөй менен кардардын ортосундагы мамилелердеги купуялуулук экинчисинин социалдык абалын жана анын экономикалык кызыкчылыктарын коргоонун кепилдиги болуп саналат. Төртүнчүдөн, кесиптик көмөк көрсөтүү үчүн кайрылган адамдын жеке турмушу жөнүндө маалыматтарды ачыкка чыгаруунун жол берилбестиги кесиптик жардам көрсөтүп жаткан адамга кардар тарабынан зарыл болгон ишенимди камсыз кылат жана ачык пикир алышуу үчүн шарт түзөт. Бешинчиден, кызматкер кесиптик купуя сырды канчалык так сактаса, анын ишкердик бедели коомдун көз алдында түздөн-түз көз каранды [16, 36-38 б.].

Акыркы убакта КМШ өлкөлөрүндө кесиптик купуя сырды укуктук коргоо чөйрөсүндө ченемдик укуктук базаны жаңыртуу жана өркүндөтүү багытында кабыл алынганын белгилебей коюуга болбойт. Бирок ошону менен бирге бул багыт толук канааттандыруу эмес бойдон калууда, анткени колдонуудагы мыйзамдар бул көйгөйдү чечүүгө комплекстүү мамиленин жоктугу менен мүнөздөлөт (бул кесиптик купуя сыр жөнүндө атайын мыйзамдарды кабыл алууну болжолдойт).

Белгилей кетчү нерсе, азыркы юридикалык адабияттарда басылмалар сейрек кездешет, аларда кесиптик купуя сыр институтунун анализи гана эмес, анын айрым түрлөрү (мисалы: медициналык, коммерциялык, адвокаттык, нотариалдык).

Бирок бул жагдайларга карабастан кесиптик купуя сырдын төмөнкүдөй мүнөздүү белгилерин жана жашыруун сыр субъекттери тарабынан кесиптик

ишти жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө жашыруундуулук принциптерин ишке ашырууда негизги мааниге ээ болгон негизги факторлорду (өбөлгөлөрдү) потенциалдуу түрдө көрсөтүүгө болот. Алсак, колдонуудагы мамлекеттик саясат мыйзам чыгаруучунун арсеналында болгон каражаттарды колдонуу менен жеке жана юридикалык жактардын укуктарын жана кызыкчылыктарын ишенимдүү коргоону камсыз кылуу боюнча маалыматты иштиктүү укуктук жөнгө салуу үчүн тиешелүү шарттарды түзүүгө багытталган. Кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуу катышуучулардын ортосунда ушуга байланыштуу түзүлгөн коомдук мамилелердин мыйзамдарда белгиленген жалпыга милдеттүү эталондоруна ылайык талаптагыдай жүрүм-турумга түрткү берүү үчүн ишенимдүү кепилдик болуп саналарын эске алуу керек. Бийликтин башкаруу таасир этүү механизминин болушу, анын ичинде маалыматтык мамилелерди мыйзамдык жөнгө салуу жолу менен, анын кызыкчылыктарын козгогон жеке укуктарын ишке ашырууга өбөлгө түзөт тышкы күчтөрдүн аракеттеринен натыйжалуу көзөмөлдөө, бул анын жеке эркиндигинин мыйзамы менен аныкталат. Катышуучулардын ортосундагы купуялуулукту камсыз кылуу, анын ичинде кесиптик жашыруун сырды субъект тарабынан алынган маалыматтын жашыруундуулукта сакталышы коргоого алынуучу маалыматтар ишеним берилген адамдын жеке турмушуна тиешелүү фундаменталдык баалуулуктарын коргоонун маанилүү каражаты болуп саналаарын эске алуу талап кылынат. Байланыштын техникалык каналдарынын жардамы менен инсандар аралык байланышты камтыган санариптештирүү шарттарында коомдук мамилелердин катышуучуларынын ортосунда купуялуулукту камсыз кылуу боюнча бир катар чараларды иштеп чыгууну жана ишке ашырууну талап кылат [17, 234-238 б.].

Кесиптик купуя сырдын белгилерине төмөнкүлөр кирет деп негиздүү эсептейбиз:

✓ Айрым кесиптердин ишенимдүү өкүлдөрүнө берилген сырлардын айрым түрлөрүн бириктирүүчү башталышы өз алдынча юридикалык түшүнүктү - кесиптик сырды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет, ал маңызы боюнча анын

сакталышын камсыз кылуу боюнча юридикалык чараларды көрүүнү талап кылат.

✓ Кесиптик купуя сыр институтунун болушу мыйзам ченемдүү процесс болуп саналат, анын негизинде төмөнкүлөр аныкталууга тийиш: а) кесиптик иштин тигил же бул чөйрөсүнө тиешелүү, мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган укуктук тыюу салуулар аркылуу аларды ачыкка чыгаруудан корголгон, кесиптик купуя сырдын субъекттерине даректелген жашыруун маалыматтардын так бирдиктүү тизмеги; б) мыйзам деңгээлинде кесиптик купуя сырдын субъекттеринин иш чөйрөсүнүн өзгөчөлүгүнө жараша жашыруун маалымат менен иштөө тартипке салынышы керек; в) кесиптик купуя сырларды классификациялоо ыкмаларынын кеңири вариативдүүлүгүнөн улам маалыматка жетүүнүн чектелген режимдерин ишке ашыруу жана өзгөртүү механизми белгиленген (бул институт жөнүндө бүтүндөй түшүнүктү калыптандырууга тоскоолдук кылат);

✓ Маалымат кесиптик купуя сырдын субъектине өзүнүн атайын кесиптик функцияларын аткарууга байланыштуу белгилүү болуп калаары шексиз, же болбосо адам тарабынан ыктыярдуу билдирилгендер (мындай кырдаалда адамдын макулдугусуз маалыматты таратууга жол берилбейт). Бул ошондой эле мыйзам боюнча жашыруун маалыматтар менен таанышууга ээ болгон адамдардын белгилүү бир категориясына тиешелүү. Мындан тышкары, бул өзүнүн кесиптик статусуна ылайык жашыруун маалыматка жетүү мүмкүндүгүн алган, бирок ошол эле учурда мамлекеттик же муниципалдык кызматта турбаган адамдар (бул жагдайда - бул кызматтык сырга кирет).

✓ Кесиптик купуя сыр институту байланышкан социалдык-укуктук институттун маңызынан улам, мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген кесиптик сырды субъект тарабынан маалыматты таратууга тыюу салуу субъекттердин ортосундагы укуктук мамилелердин, анын ичинде адамдын өлүмүнүн натыйжасында токтотулгандыгына карабастан мөөнөтсүз болуп саналат. Кесиптик сырдын субъекттерине жашыруун маалыматтарды ар кандай укукка жат түрдө ачыкка чыгаруу ал үчүн (алар үчүн) жагымсыз кесепеттердин

келип чыгышынын натыйжасында адамдын жана анын укук мураскерлеринин мыйзам менен корголуучу укуктарына жана кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн экендигин эске алуу керек.

✓ Кесиптик купуя сырлардын артыкчылыктуу бөлүгү абсолюттук мүнөзгө ээ эмес деп эсептейбиз, анткени адамдар тарабынан өздөрүнүн кесиптик функцияларын аткаруунун жүрүшүндө алынган жашыруун маалымат тийиштүү кызмат адамдары тарабынан прокуратура органдары, укук коргоо органдары (жана буга ыйгарым укук берилген башка кызмат адамдары) тарабынан талап кылынышы мүмкүн. КЖПКне ылайык өзгөчө болуп адвокаттар жана дин кызматкерлери саналат.

✓ Кесиптик купуя сырдын субъекттери тарабынан белгилүү бир жосундарды жасоого тыюу салуу же чектөө мыйзамдык деңгээлде белгиленүүгө жана кесиптик иш чөйрөсүнө жараша талаптарды аткарбагандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик белгиленүүгө тийиш экендигин эске алуу зарыл.

Кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуунун кылмыш – жаза укуктук механизмдин максималдуу ишке ашыруу үчүн: биринчи кезекте, талап кылынган укуктук режимди белгилөө менен мыйзам деңгээлинде аларды дифференциациялоонун негизинде сырлардын белгилүү бир категориясына түздөн-түз тиешеси бар мыйзам актыларынын ортосундагы карама-каршылыктарды четтетүү талап кылынат.

Мыйзамдарда кесиптик купуя сырлардын айрым категорияларынын жоопкерчилиги жөнүндө атайын кылмыш – жаза укуктук ченемдердин жоктугу жашыруун сырлардын мындай түрлөрүн коргоонун иштиктүү механизмдин иштеп чыгууга мүмкүндүк бербейт, бул маалыматтын менчик ээлеринин же укук кабыл алуучулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылууга түздөн-түз тиешеси бар (жеткиликтүүлүгү чектелген) жашыруун маалыматтын айрым категориясын натыйжалуу коргоо боюнча объективдүү муктаждыктарга жооп бербейт.

Кылмыш курамынын негизги белгилеринин максималдуу толук сүрөттөлүшүн көрсөтүү менен кесиптик купуя сырдын негизин түзгөн, аны бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти белгилөө менен жалпы ченемдин так баяндалышын КЖКде караштыруу талап кылынат, ал кесиптик сырлардын бардык түрлөрүнө жайылтылат. Мындай мамиле конфиденциалдуу маалыматты коргоо призмасы аркылуу жалпысынан кесиптик купуя сырды сактоо механизмин камсыз кылат.

Жашырын маалыматты коргоону камсыз кылууга багытталган кылмыштардын колдонуудагы курамдары кесиптик сырдын субъекттерине белгилүү болуп калган, кээде корголууга тийиш болгон маалыматтардын бүткүл спектрин камтый тургандыгын эске алуу керек, бул маалыматтын мазмуну менен байланыштуу эки маанидеги (мисалы: даярдалып жаткан же жасалган кылмыш жөнүндө маалыматтар). Мындай кырдаалда, мындай иш-аракеттер укуктук баа бербестен калышы мүмкүн.

КЖКде болгон атайын ченемдер маңызы боюнча бир тараптуу болуп саналарын, субъекттер тарабынан алынган кесиптик жашыруун маалыматтын жашырындуулугу бузулган учурда кылмыштардын курамынын белгилерине карата ар кандай мамиле байкалаарын, ошондой эле жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаруу үчүн мамлекеттик мажбурлоо чараларын аныктоодо бир түрдүү позиция жок экендигин эске алуу керек. Мыйзам чыгаруучунун мындай мамилеси болгон тенденцияларды эске алуу менен кесиптик сырдын ар кандай чөйрөлөрүн жөнгө салуучу атайын ченемдердин санын дайыма көбөйтүүнү, ошондой эле каралуучу маалыматтын корголууга тийиш болгон кесиптик сырга тиешелүү болгон өзгөчө “баалуулугун” аныктоону талап кылат.

Мыйзам чыгаруучу тандап алган кесиптик сырды коргоонун адистештирилген механизми жашыруун маалыматтын ээлеринин укуктарын жана кызыкчылыктарын кылмыш – жаза укуктук коргоонун деңгээлин гана төмөндөтөт, алар мыйзамдардын ченемдеринде тийиштүү өлчөмдө сырлардын башка түрлөрү камтылбайт, бул Конституцияда каралган жарандардын башка жыргалчылыктарына жана кызыкчылыктарына олуттуу зыян келтирет.

Э. С. Токторов белгилегендей, купуя сырларды классификациялоонун кеңири спектри бар, алар боюнча автор докторлук диссертациясында жетиштүү деталдаштырылган. Ошондуктан, бул бөлүмдө биз кесиптик купуя сыр институтун карап жаткандыктан, биз бул маселеге гана көңүл бурабыз жана кесиптик сырды классификациялоонун негиз салуучу жоболоруна өз көз караштарыбызды сунуштайбыз.

Ошентип, айрым окумуштуулар тарабынан жашыруун сырларды эки негизги критерий боюнча классификациялоо сунуш кылынат: Биринчиси – бул түрлүк классификация деп аталган жерде тигил же бул купуя сырды сактоо кызыкчылыктарынын негизинде пайда болгон коомдук мамилелердин мүнөзү аныкталат. Бул жагдайга байланыштуу купуя сырлардын төмөнкү түрлөрү сунушталат: инсандын конституциялык жана башка укуктарын камсыз кылуу менен байланышкан купуя сыр (жеке сыр); үй-бүлөлүк турмуштун кызыкчылыктары менен байланышкан купуя сыр (асырап алуунун үй-бүлөлүк сыры); ишкердик иштин кызыкчылыктары менен байланышкан сыр (коммерциялык жана банктук сыр); мамлекеттин коопсуздугун камсыз кылуу менен байланышкан купуя сыр (мамлекеттик сыр); мамлекеттик кызматтын жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы кызматтын кызыкчылыктары менен байланышкан купуя сыр (кызматтык сыр); коммерциялык жана башка уюмдардагы кызматтын кызыкчылыктары менен байланышкан купуя сыр (башка кызматтык сыр); алдын ала тергөөнүн кызыкчылыктары менен байланышкан сыр (тергөө сыры); сот адилеттигин нормалдуу жүргүзүү жана алдын ала тергөөнү жүзөгө ашыруу менен байланышкан сыр (күбөлөрдүн сыры); башкаруу тартибинин субъекттеринин коопсуздугун камсыз кылуу менен байланышкан сыр (башкаруу тартибинин субъекттеринин коопсуздук сыры).

Экинчиси-мыйзам чыгаруу техникасы сыяктуу белгини колдонуу сунушталат жана купуя сырдын төмөнкү түрлөрүн бөлүп көрсөтөт: 1) түздөн - түз - аны коргоого укук ченемдеринде камтылган көрсөтмө; 2) ортомчулук кылуу-укуктук ченемдин текстинде түздөн-түз көрсөтмө жок, бирок башка

мыйзамдардын же эл аралык укуктун ченемдеринин жазма буйругунун негизинде жашыруун сыр укуктук мааниге ээ болгон көрсөтмө [18, 9 б.].

Жарандардын, юридикалык жактардын жана мамлекеттин менчик укугу бар экендигин мыйзамдык белгилөөнү эске алуу менен, бул маалыматтын ар кандай түрлөрүн колдонуу режимин аныктоого мүмкүндүк берет. Башка окумуштуулар жарандарга таандык болгон бир нече маалыматты - жеке купуя маалыматты, атап айтканда, төмөнкүлөрдү коргоону белгилешет: 1) коммуникациялык купуя сырлар (кат жазышуулардын, телефондук сүйлөшүүлөрдүн, почта телеграфтык же башка кабарлашуулардын сыры; 2) асырап алуунун сыры; 3) адамдын жеке турмушу жөнүндө маалымат; 4) жеке жашыруун сыр; 5) үй-бүлөлүк жашыруун сыр; 6) добуш берүүнүн жашырындуулугу; 7) автордук жана чектеш укуктардын объектиси болуп саналган маалымат; 8) жарандын укуктарына жана эркиндиктерине же жеке маалыматтарга түздөн-түз тиешеси бар маалымат; 9) кесиптик сыр (нотариалдык сыр, адвокаттык сыр, медициналык (врачтык) сыр) [19, 27 б.].

Мыйзам менен мындан тышкары юридикалык жактарга таандык купуя маалыматтар да корголгон: а) кызматтык купуя сыр; б) коммерциялык купуя сыр; в) банктык купуя сыр; г) байланыш купуя сыры.

Жашырын сырлардын бардык түрлөрүн үч негизги топко бириктирүү зарылчылыгы менен каралган жашырын режимде мыйзам менен корголуучу жашырын маалыматтарды классификациялоого карата үчүнчү позиция.

I. бул классификацияда жеке турмуштун купуя сырын түзгөн маалыматтар берилет: 1) банктык купуя сыр (аманаттардын сыры); 2) врачтык (медициналык) сыр; 3) кат жазышуулардын, телефондук сүйлөшүүлөрдүн, почталык, телеграфтык жана башка кабарлашуулардын купуя сыры; 4) алдын ала тергөөнүн купуя сыры; 5) нотариалдык купуя сыр; 6) бала асырап алуунун купуя сыры; 7) камсыздандыруу купуя сыры; 8) адвокаттык купуя сыр; 9) күнөөнү мойнуна алуунун купуя сыры; 10) добуш берүүнүн купуя сыры; 11) соттордун, укук коргоо жана көзөмөлдөөчү органдардын кызмат адамдарынын коопсуздук чаралары жөнүндө маалыматтар.

II. коммерциялык сырды түзгөн маалыматтарды, ошондой эле экономикалык ишке байланыштуу башка жашыруун маалыматтарды түзөт. Ушул эле топко автор журналисттик жана редакциялык купуя сырды да киргизет.

III. бул жашыруун сырга төмөнкүлөр кирген мамлекеттик купуя сырлар киргизилген: а) мамлекеттик купуя сыр; б) кызматтык купуя сыр; в) башка кызматтык маалымат.

Каралып жаткан маселеге карата бул позиция, биздин пикирибиз боюнча, ыкманын стандартташтырылбагандыгынан улам жогоруда келтирилген бардык көз караштардын ичинен эң эле талаш-тартыштуу болуп саналат. Автордун кесиптик купуя сырдын табиятына карата позициясы түшүнүксүз, айтмакчы, ал тарабынан жашыруун маалыматтын өз алдынча тобуна бөлүнбөй, жеке турмуштун сырына жана коммерциялык сырга түрчөлөр катары киргизилген [20, 24-28 б.].

Биз Э.с. Токторовдун [21, 79 б.] позициясын тең бөлүшөбүз, бирок ошону менен бирге чагылдырылган кызыкчылыктардын, жашыруун сырлардын мүнөзү боюнча төрт топко бөлүү керек деп эсептейбиз: 1) мамлекеттик кызыкчылыктарды чагылдырган сырлар; 2) кызматтык кызыкчылыктарды чагылдырган сырлар; 3) инсандын кызыкчылыктарын чагылдырган сырлар; 4) кесиптик кызыкчылыктарды чагылдырган сырлар.

Классификация, башкача айтканда колдонуудагы дифференциациянын түзүмдөштүрүлгөн жана ырааттуу варианттары ар кандай сырларды бөлүү менен байланышкан деп эсептейбиз: а) алардын аракеттенүү чөйрөсү боюнча; б) субъекттер боюнча; в) алардын укуктук коргоо деңгээли боюнча. Колдонулуп жаткан купуя сырлардын көп түрдүүлүгү классификациялоонун мындай ыкмаларынын кеңири вариативдүүлүгүн болжолдойт, бул каралып жаткан кубулуштардын классификациялануучу жыйындысы жөнүндө бүтүндөй түшүнүктү калыптандырууга тоскоол болушу мүмкүн, мында изилдөөчүлүк кызыкчылык чөйрөсүнөн сырдын укуктук кубулушунун маңызы көп кездешпейт. Укуктук сырды ар тараптуу мүнөздөө максатында ал-1) колдонуу чөйрөсү; 2) сырдын субъектеринин анын предметине болгон мамилесинин

мүнөзү; 3) тийиштүү коомдук мамилелердин жана товарлардын жашыруун корголуучу кызыкчылыктарынын өзгөчөлүгү; 4) субъекттердин сыр предметине болгон мамилесинин өзгөчөлүктөрү. Биз санап өткөн аспектилер маалыматка жетүүгө тыюу салуу даражасын, ошондой эле кесиптик купуя сырлардын тигил же бул түрлөрүн укуктук регламенттөөнүн өзгөчөлүгүн белгилейт.

Айрым окумуштуулар маалыматтык укук теориясынын позициясынан укуктук купуя сырлар маселесин изилдешкен, ошол эле учурда алар сырлардын укуктук режимдеринин эки категориясын бөлүп көрсөтүшөт: а) сырлар – объектилер; б) сырлар – милдеттер. Алардын пикири боюнча “сырлар объектилер” мыйзам менен корголгон маалыматтын белгилүү бир субъектте таандыктыгына, анын маалыматка өзүнүн жеке кызыкчылыгы үчүн өзгөчө юридикалык үстөмдүгүнө ортомчулук кылат (мисалы: жеке сыр, коммерциялык сыр). Башкача айтканда, сырлар - объекттер маалымат чөйрөсүндө абсолюттук укуктук мамилелердин пайда болушун шарттайт.

“Милдет – сыр” жөнүндө айта турган болсок, алар маалыматтын социалдык кыймылын башка адамдардын кызыкчылыгы үчүн, ошол маалыматка ээ болгон субъектте карата чектөөгө багытталган. Бул субъект юридикалык жактан башка жактарга таандык маалыматка ээ болсо, анда ал юридикалык жоопкерчилик жазасы астында купуя сырды сактоого милдеттүү.

Кесиптик купуя сырлардын ортосундагы түпкү айырмачылык катары, универсалдуу болгон үзгүлтүксүздүк критерийин таануу керек, ал сырлардын бардык спектрин камтыйт, аларды баштапкы жана туунду деп бөлөт. Мындай мамиле андан ары изилдөө үчүн маанилүү мүнөздөмөлөрдү, биринчиден, корголуучу кызыкчылыктын өзгөчөлүгүн, экинчиден, субъекттердин сырга болгон мамилесинин өзгөчөлүгүн эске алууга мүмкүндүк берет.

Алынган купуя сырдын негизи баштапкы сыр болуп саналат, ошондуктан, жок эле дегенде, эки субъектте ээ болгон мындай сыр бир гана субъектте ээ болгон баштапкы сырларга салыштырмалуу корголгон кызыкчылыктардын же товарлардын татаал жыйындысын шарттайт.

Купуя сырдын туундусунун олуттуу критерийи анын белгилүү бир максат менен шартталышы болуп саналат, мында бул купуя сырлардын артыкчылыктуу бөлүгү коюлган натыйжага жетүү үчүн субъекттердин өз ара аракеттенүүсүн болжолдойт, бул адатта укуктун жөнгө салынган ченемдери менен конкреттүү мамилелерди белгилөө менен байланышкан.

Баштапкы купуя сырлардан келип чыккан укуктук мамилелер башкача көрсөтүлөт, анткени бул учурда бир гана тарап так белгиленген ал - жашыруун маалыматты сырга болгон укугу бузулганга чейин сактаган жана пайдаланган баштапкы жашыруун субъект [22, 31 б.].

Жогоруда баяндалгандардын негизинде, ал баштапкы жана туунду сырлар бул түрдөгү кубулуштардын жыйындысы толук сыр эки көз карандысыз түрлөрү бар экенин белгилей кетүү керек. Бул жагдайда, бул эки категорияга, аларды колдонуу чөйрөсүндөгү критерий боюнча бөлүп жашыруун туунду толук логикалык болуп саналат: кесиптик жана башка туунду купуя сырлар. Ар кандай булактардын талдоосу далилдегендей, юридикалык адабияттарда да, мыйзамдарда да “кесиптик купуя сыр” түшүнүгүнүн тийиштүү аныктамасы жок, анткени изилдөөчүлөр көбүнчө “сырдын бул түрү көптөгөн кесиптердин өкүлдөрүнүн ишинин өзгөчөлүгүнө негизделген” деген жалпы сын-пикирлер менен чектелишкен.

Акыркы убакта мындай абал өзгөрдү, муну ушул категориядагы сырларды кылмыш – жаза укуктук коргоо аспектисинде тиешелүү көйгөйдү атайын изилдеген А. А. Рожнов сунуштаган кесиптик купуя сырдын аргументтүү аныктамасы, тактап айтканда анын пикири төмөнкүдөй: “кесиптик купуя сыр - бул мамлекеттик же муниципалдык кызмат менен байланышпаган, өзүнүн кесиптик милдеттерин аткаруу менен адамга ишенип берилген же белгилүү болуп калган, мыйзамдын талаптарына ылайык купуя сыр катары сакталууга тийиш болгон (мамлекеттик купуя сыр болуп саналбаган) маалымат, аны укукка жат түрдө жайылтуу маалыматтын менчик ээсинин же анын укук мураскорлорунун укуктарына жана кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн [22, 31 б.].

Сунуш кылынган аныктама туюндурмадагы техникалык кемчиликтерден баштап, маалыматты мыйзамсыз пайдалануу ыкмаларынын жыйындысын чектөөгө чейин (жайылтуу жолу менен гана) жана зыян келтирилиши мүмкүн болгон субъекттердин чөйрөсүн чектөөгө чейин кемчиликтерге ээ деп эсептейбиз. Биздин көз карашыбыз боюнча, биринчиден, кесиптик жана мамлекеттик купуя сырды ажыратуу аспектилери аныктамага толук ылайыктуу эмес, анткени мамлекеттик купуя сыр укуктук коргоонун тарыхый жана мыйзамдык жактан обочолонгон объектиси болуп саналат; экинчиден, аныктамада бардык кесиптик сырлар жөнүндө эмес, атайын мыйзам ченемдери менен корголгон сырлар жөнүндө гана айтылат.

И.И. Анищенконун эмгегинде камтылган кесиптик купуя сырды аныктоо аракети, ошондой эле ушул категориядагы сырларга туура келген терминологиянын негиздемеси бизге көбүрөөк таасир этет: “кесиптик купуя сыр - бул айрым кесиптердин өкүлдөрү өздөрүнүн кесиптик милдеттерин аткаруу менен алган жана мыйзам тарабынан ачыкка чыгаруудан корголгон маалыматтар” [23, 50 б.].

Бул жагдайда, кесиптик купуя сырлардын жыйындысын түзүү критерийлери катары туунду субъекттин кесиптердин “кээ бир” аныкталбаган жыйындысына таандыктыгы жана сырдын конкреттүү түрүн атайын коргогон укук ченемдеринин болушу, ошондой эле сырды кесипкөйлөрдүн катарына кошуунун теориялык милдети толугу менен мыйзам чыгаруучуга жүктөлөт, бул албетте каралып жаткан көрүнүштүн укуктук маңызын түшүнүүгө өбөлгө түзбөйт.

Бир катар өлкөлөрдүн мыйзамдарында чагылдырылган бир катар сырлар укуктук коргоого ээ эмес, бирок бул аларды укуктук сыр катары түшүнүүнү жокко чыгарбайт. Кесиптик купуя сырлар алардын тигил же бул кесиптик ишке болгон мамилесине байланыштуу гана эмес (аны иш жүзүндө да, юридикалык жактан да так туюндуруу керек), ошондой эле ушул сырлардын жыйындысы үчүн маанилүү болгон башка белгилер боюнча да аныкталууга тийиш.

Кесиптик купуя сырлар өзүнүн өзгөчөлүгүнө карабастан кесиптик иш менен шартталган сырлардын бардык түрлөрүн бириктирген туунду сырлардын жыйындысы экендигин туура деп эсептейбиз. КМШ өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучуларынын түшүнүгүндө, бардык кесиптик сырлардын жалпылыгы, аларды түзгөн маалыматты кесиптик ишмердүүлүгүнө байланыштуу гана эмес, башка жол менен алуу мүмкүн эместигинде турат.

Жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкү терминологиялык түшүнүк сунушталат: “Кесиптик купуя сыр - тармактык мыйзамдар менен жөнгө салынган, маалыматтын менчик ээлеринин же анын укук мураскорлорунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча функция жүктөлгөн (мамлекеттик жана муниципалдык кызмат менен байланышкан иштерден тышкары) айрым кесиптердин өкүлдөрүнө белгилүү болгон же белгилүү болуп калган, ошондой эле кесиптик купуя сырлардын белгилүү түрүнүн белгиленген режимин бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик чаралары каралган, укуктук жазма буйруктарга ылайык жашырын сакталууга тийиш”.

Кесиптик жашыруун сырлардын мүнөздүү өзгөчөлүгү алардын предмети жөндөмдүүлүккө жөндөмсүз же болбосо чектелген жүгүртүү жөндөмү бар маалымат экендигинде турат, бул айкын себептер боюнча алардын субъектилери болуп саналбаган жактар үчүн кызыкчылык туудурушу мүмкүн болгон бул жашыруун сырлардын так аныкталган функционалдык-максаттуу арналышынан келип чыгат. Алсак, мисалга тигил же бул кесиптик купуя сырдын предметин түзгөн жашыруун маалымат тиешелүү мүмкүнчүлүктөрү бар ар кандай саясий же экономикалык субъекттер тарабынан атайылап алынышы мүмкүн. Мындан тышкары, мындай маалымат “медиа” же коммерциялык ресурс катары потенциалдуу мааниге ээ болгон тиешелүү илимий адистиктин көз карашы боюнча изилдөө кызыгуусун жаратышы мүмкүн, бул кылмыштуу кызыкчылыктын объектиси болуп калат.

Кесиптик купуя сырды ачыкка чыгаруу маалыматты үчүнчү жактарга адатынча берүү жолу менен гана эмес, ошондой эле субъект тарабынан

тиешелүү чечимдерди кабыл алуу процессинде пайда болгон жашыруун маалыматтын бар экендиги жана мазмуну жөнүндө божомолдорго негиз түзө турган жашыруун иш-аракеттерди жасоонун натыйжасында да болушу мүмкүн экендигин эске алуу керек. Жада калса, анча-мынча кыйытма, белгилүү бир жагдайларда, сырды ачыкка чыгарышы мүмкүн [24, 260 б.].

Тиешелүү купуя маалымат адиске тапшырылгандыгына же ал өзүнүн кесиптик милдеттерин аткаргандыгына байланыштуу экинчисине белгилүү болгондугуна жараша, кесиптик купуя сырларды бөлүүнүн критерийлеринин бири мындай сырдын предметин түзүү ыкмасы болушу мүмкүн деп талашуу кыйын. Ошондуктан, бардык кесиптик купуя сырлар эки топко бөлүүгө болот:

- а) кесиптик - ишенимдүү сырлар;
- б) башка кесиптик сырлар.

Экинчи топту ишеним берүүчү менен өз ара мамилеси болбогон сырлар түзөт, бул баарынан мурда төмөнкүлөргө кирет: 1) технологиялык жана башка кесиптик сырлар; 2) кесиптик иштин айрым түрлөрү (мисалы: күзөт – детективдик, кесиптик сырдын бар экендигин болжолдойт, анын предмети негизинен тигил же бул адамдар жөнүндө маалыматты алуу жана пайдалануу процессинде түзүлөт, бул ишеним менен шартталбайт).

А.П. Кузнецов сырдын маңызын кесиптик – ишенимдүү адамдардын тобуна киргизет, ал терминдин өзүндө чагылдырылат жана “адамдын маалымат алуусу анын кесиптик ишмердигинен улам келип чыккан ишеним менен шартталат” деп аныктайт [25, 71 б.].

Кесиптик-ишенимдүү купуя сырлардын маңызын түшүнүү үчүн принципиалдуу мааниге ээ болгон нерсе, ишеним мамилелеринин зарылдыгын орнотуу үчүн зарыл болгон ишеним аспектиси болуп саналат, ал сөзсүз муктаждык болгон учурда пайда болот, тактап айтканда, маалымат адиске гана берилет, анткени ал кесипкөй жардам көрсөтө алат.

Кесиптик купуя сырлардын мүнөздүү белгиси болуп алардын предметин түзгөн маалыматтарды жашыруу саналат жана жашыруун сырлардын алгачкы субъектисинин кызыкчылыктарын же жыргалчылыгын коргоого гана эмес, ошондой эле туунду субъекттин кесиптик беделин жана ар түрдүү коомдук

кызыкчылыктарды коргоого багытталган. Кызыкчылыктар төмөнкүлөргө байланыштуу да пайда болушу мүмкүн: а) маанилүү социалдык жыргалчылык болгон ишеним мамилелерин коргоо менен; б) айрым укуктарды жана эркиндиктерди ишке ашыруу үчүн жагымдуу шарттарды түзүү зарылдыгы менен; в) коомдук же мамлекеттик институттардын кадыр-баркы менен.

Кесиптик-ишеним купуя сырларын классификациялоонун андан кем эмес маанилүү критерийи болуп аларды жеткиликтүүлүк боюнча кичи топторго бөлүү саналат, муну башка окумуштуулар жалпысынан кесиптик сырларга карата сунушташкан, атап айтканда: 1) абсолюттук сырлар “адамдын – баштапкы булагынын” уруксатысыз аларга жетүүнүн толук жоктугун билдирет; 2) салыштырмалуу купуя сырлар соттун чечими боюнча жарыяланышы мүмкүн; 3) аралаш сырлар аларга мыйзамда атайын көрсөтүлгөн органдардын жана адамдардын кирүүсүн болжолдойт. Абсолюттук сырлардын түрлөрүнө изилдөөчү “адвокаттык купуя сырды жана өкүлчүлүктүн сырын”, ошондой эле моюнга алуу, сыйынуу жана асырап алуу сырларын камтыйт [23, 48 б.].

Адвокаттык купуя сырды жана өкүлчүлүктүн сырын чогуу эскерүү, алар И. И. Анищенко мүнөзү боюнча окшош деп баалангандыгын айтылып келет. Бул окшоштук И.В. Смолькова тарабынан түздөн-түз баса белгиленет, ал “адвокаттык купуя сырды өкүлдүк сырдын бир түрү катары кароого болот, анткени адвокат өкүлдүн ролунда да чыга алат” деп эсептейт [26, 308 б.].

И.В. Смолькова башка “өкүлчүлүк” сырларды атабайт, бирок бул жыйындыга туунду субъекттери ишеним артуучулардын кызыкчылыктарын тигил же бул өлчөмдө өкүлчүлүктү жүзөгө ашырган кесиптик ишенимдүү сырлар кирет. Аларга адвокаттык купуя сыр, патенттик ишенимдүү өкүлдөрдүн сырлары, соттук өкүлчүлүктүн, коммерциялык жана башка өкүлдөрдүн сырлары, ошондой эле адвокаттын статусу жок адвокат туунду субъект болуп саналган кесиптик юридикалык жардам көрсөтүүнүн сырлары киргизилиши мүмкүн.

Кесиптик - ишенимдүү сырлардын өзүнчө топчосу катары саналып өткөн сырлардын жыйындысын обочолонтуу максатка ылайыктуу көрүнөт, бирок

ошол эле учурда айрым окумуштуулар сунуштаган критерий бул сырлардын маңызын толук ачып бере албайт. Алардын туунду субъекттеринин кесиптик ишмердүүлүгүнүн түрлөрүнүн бирин чагылдыруу менен, ал сырларды түзүүнүн социалдык-укуктук контекстин ачып берет, бирок алардын предметин эч мүнөздөбөйт, анткени ал купуя маалымат менен иштөөнүн өзгөчөлүктөрүн козгобойт.

Бардык саналып өткөн сырлардын мүнөздүү өзгөчөлүгү алардын предметин түзгөн купуя маалымат жөн гана сырда сакталбастан, туунду субъект тарабынан үчүнчү жактар менен кесиптик байланышта жашыруун пайдаланылгандыгында турат, бул ишеним берүүчүнүн кызыкчылыктарынын өкүлчүлүгү менен шартталат. Бул маалымат сырдан алынган субъект тарабынан чечим кабыл алуу үчүн негиз болуп кызмат кылат, тескерисинче, анын ыкчам мүмкүнчүлүктөрүн чектейт же олуттуу түрдө кеңейтет, анын ишинин мазмунуна таасир этет [27, 13 б.].

Таким образом, на основе проведенного исследования следует констатировать:

1. Кесиптик сырлардын ар кандай түрлөрүн түзүмдөштүрүлгөн типтештирүүнү (классификациялоону) иштеп чыгуу үчүн төмөнкү ыкмаларды эске алуу керек: 1) коомдук мамилелердин жана мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу кызыкчылыктардын өзүнүн өзгөчөлүгү бар аларды жайылтуу чөйрөсүнө жараша классификациялоо; 2) эгерде сыр субъекттеринин анын предметине болгон мамилелеринин мүнөзү менен байланышкан учурда: а) кесиптик купуя сырлар: • кесиптик - ишеним берилген сырлар; • башка кесиптик сырлар; б) башка өндүрүштүк сырлар; 3) жашыруун маалыматтарды алууга тыюу салуунун жана аларды ачыкка чыгаргандыгы үчүн мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган юридикалык жоопкерчиликтин деңгээли боюнча төмөнкүлөр каралган: а) кылмыш жоопкерчилиги; б) Административдик жоопкерчилик; в) тартип жоопкерчилиги; г) формалдуу (декларациялоочу мүнөздө); 4) тигил же бул кесиптик купуя сырды укуктук регламенттөөнүн өзгөчөлүгүнө жараша; 5) кесиптик купуя сырлардын укуктук

режимдеринин категорияларына негизденип: а) купуя сырлар – милдеттер; б) купуя сырлар-объекттер; в) кесиптик укуктук купуя сырлардын бардык чөйрөсү мураскорлук критерийи боюнча айырмаланышы керек: а) баштапкы; б) туунду, бул субъекттин кесиптик сырга болгон мамилесинин сандык курамын жана өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле белгилүү бир максат менен шартталган корголуучу кызыкчылыктардын өзгөчөлүгүн аныктоого мүмкүндүк берет; 7) маалыматты түзүү, алуу жана пайдалануу булагы боюнча: а) ишеним берүүчүнүн өзүнөн; б) кесиптик иштин натыйжасында (мисалы: жеке детектив), адвокаттын өзүнүн кесиптик иши; в) институционалдык уюмдардан (мисалы: уюмдардан); 8) кесиптик купуя сырды жашыруунун багыты боюнча: а) ишеним артуучунун укуктарын, эркиндиктерин жана кызыкчылыктарын коргоого; б) кесиптик купуя сырдын туунду субъекттеринин кесиптик беделин коргоого; в) ар кандай коомдук кызыкчылыктарды коргоону камсыз кылууга; г) коомдук жана мамлекеттик институттардын беделин коргоо менен байланышкан; 9) кесиптик купуя сырларга жетүү критерийи боюнча: а) абсолюттук; б) салыштырмалуу; в) аралаш.

2. Белгилей кетчү нерсе, азыркы юридикалык адабияттарда басылмалар сейрек кездешет, аларда кесиптик купуя сыр институтунун анализи гана эмес, анын айрым түрлөрү (мисалы: медициналык, коммерциялык, адвокаттык, нотариалдык). Бирок бул жагдайларга карабастан кесиптик сырдын төмөнкүдөй мүнөздүү белгилерин жана жашыруун сыр субъекттери тарабынан кесиптик ишти жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө жашыруундуулук принциптерин ишке ашырууда негизги мааниге ээ болгон негизги факторлорду (өбөлгөлөрдү) потенциалдуу түрдө көрсөтүүгө болот. Алсак, колдонуудагы мамлекеттик саясат мыйзам чыгаруучунун арсеналында болгон каражаттарды колдонуу менен жеке жана юридикалык жактардын укуктарын жана кызыкчылыктарын ишенимдүү коргоону камсыз кылуу боюнча маалыматты иштиктүү укуктук жөнгө салуу үчүн тиешелүү шарттарды түзүүгө багытталган. Кесиптик сырды сактоону камсыз кылуу катышуучулардын ортосунда ушуга байланыштуу түзүлгөн коомдук мамилелердин мыйзамдарда белгиленген жалпыга милдеттүү

эталондоруна ылайык талаптагыдай жүрүм-турумга түрткү берүү үчүн ишенимдүү кепилдик болуп саналарын эске алуу керек. Бийликтин башкаруу таасир этүү механизминин болушу, анын ичинде маалыматтык мамилелерди мыйзамдык жөнгө салуу жолу менен, анын кызыкчылыктарын козгогон жеке укуктарын ишке ашырууга өбөлгө түзөт тышкы күчтөрдүн аракеттеринен натыйжалуу көзөмөлдөө, бул анын жеке эркиндигинин мыйзамы менен аныкталат. Катышуучулардын ортосундагы купуялуулукту камсыз кылуу, анын ичинде кесиптик жашыруун сырды субъект тарабынан алынган маалыматтын жашыруундуулукта сакталышы коргоого алынуучу маалыматтар ишеним берилген адамдын жеке турмушуна тиешелүү фундаменталдык баалуулуктарын коргоонун маанилүү каражаты болуп саналаарын эске алуу талап кылынат. Байланыштын техникалык каналдарынын жардамы менен инсандар аралык байланышты камтыган санариптештирүү шарттарында коомдук мамилелердин катышуучуларынын ортосунда купуялуулукту камсыз кылуу боюнча бир катар чараларды иштеп чыгууну жана ишке ашырууну талап кылат [17, 234-238 б.].

3. Кесиптик купуя сырдын белгилерине төмөнкүлөр кирет деп негиздүү деп эсептейбиз: 1) белгилүү кесиптердин өкүлдөрүнө ишеним берилген купуя сырлардын айрым түрлөрүнүн баш кошуусу өз алдынча юридикалык түшүнүктү - кесиптик купуя сырды бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берет, ал маңызы боюнча анын сакталышын камсыз кылуу боюнча юридикалык чараларды көрүүнү талап кылат; 2) кесиптик купуя сыр институтунун болушу мыйзам ченемдүү процесс болуп саналат, анын негизинде төмөнкүлөр аныкталууга тийиш: а) кесиптик иштин тигил же бул чөйрөсүнө тиешелүү, мыйзам чыгаруучу тарабынан каралган укуктук тыюу салуулар аркылуу аларды ачыкка чыгаруудан коргогон, кесиптик купуя сырдын субъекттерине даректелген жашыруун маалыматтардын так бирдиктүү тизмеги; б) мыйзам деңгээлинде кесиптик купуя сырдын субъекттеринин иш чөйрөсүнүн өзгөчөлүгүнө жараша жашыруун маалымат менен иштөө тартипке салынышы керек; в) кесиптик купуя сырларды классификациялоо ыкмаларынын кеңири вариативдүүлүгүнөн улам маалыматка жетүүнүн чектелген режимдерин ишке

ашыруу жана өзгөртүү механизми белгиленген (бул институт жөнүндө бүтүндөй түшүнүктү калыптандырууга тоскоолдук кылат); 3) маалымат өзүнүн атайын кесиптик функцияларын аткарууга байланыштуу кесиптик сырдын субъектине же адам тарабынан ыктыярдуу билдирилгендерден (мындай кырдаалда адамдын макулдугусуз маалыматты таратууга жол берилбейт) улам белгилүү болуп калат. Бул мыйзамга ылайык купуя маалыматтар менен таанышууга укуктуу адамдардын белгилүү бир категориясына тиешелүү. Мындан тышкары, өзүнүн кесиптик статусуна ылайык купуя маалыматка жетүү мүмкүндүгүн алган, бирок ошол эле учурда мамлекеттик же муниципалдык кызматта турбаган адамдар (мындай кырдаалда - бул кызматтык купуя сырга кирет). 4) кесиптик купуя сыр институту байланышкан социалдык-укуктук институттун маңызынан улам, анда мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген кесиптик купуя сырды субъект тарабынан маалыматты таратууга тыюу салуу субъекттердин ортосундагы укуктук мамилелердин, анын ичинде адамдын өлүмүнүн натыйжасында токтотулгандыгына карабастан мөөнөтсүз болуп саналат. Кесиптик купуя сырдын субъекттерине жашыруун маалыматтарды ар кандай укукка жат түрдө ачыкка чыгаруу ал үчүн (алар үчүн) жагымсыз кесепеттердин келип чыгышынын натыйжасында адамдын жана анын укук мураскерлеринин мыйзам менен корголуучу укуктарына жана кызыкчылыктарына зыян келтириши мүмкүн экендигин эске алуу керек; 5) кесиптик купуя сырлардын артыкчылыктуу бөлүгү абсолюттук мүнөзгө ээ эмес, анткени адамдар өздөрүнүн кесиптик функцияларын аткаруунун жүрүшүндө алган купуя маалыматты прокуратуранын тиешелүү кызмат адамдары, укук коргоо органдары (жана буга ыйгарым укук берилген башка кызмат адамдары) талап кылышы мүмкүн. 6) мыйзам деңгээлинде кесиптик купуя сырдын субъекттери тарабынан белгилүү бир жосундарды жасоого тыюу салуу же чектөө белгиленген жана кесиптик иш чөйрөсүнө жараша талаптарды аткарбагандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик белгиленген.

4. Кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуунун кылмыш-жаза укуктук механизмин максималдуу ишке ашыруу үчүн төмөнкүлөр талап кылынат:

Талап кылынган укуктук режимди белгилөө менен мыйзам деңгээлинде аларды дифференциациялоонун негизинде сырлардын белгилүү бир категориясына түздөн-түз тиешеси бар мыйзам актыларынын ортосундагы карама-каршылыктарды четтетүү. Мыйзамдарда кесиптик купуя сырлардын айрым категорияларынын жоопкерчилиги жөнүндө атайын кылмыш – жаза укуктук ченемдердин жоктугу жашыруун сырлардын мындай түрлөрүн коргоонун иштиктүү механизмдин иштеп чыгууга мүмкүндүк бербейт, бул маалыматтын менчик ээлеринин же укук кабыл алуучулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылууга түздөн-түз тиешеси бар (жеткиликтүүлүгү чектелген) жашыруун маалыматтын айрым категорияларын натыйжалуу коргоо боюнча объективдүү муктаждыктарга жооп бербейт. Кылмыш-жаза кодексинде кесиптик купуя сырдын негизин түзгөн кылмыштын курамынын негизги белгилеринин максималдуу толук сүрөттөлүшүн көрсөтүү менен, аны бузгандыгы үчүн жоопкерчиликти белгилөө менен жалпы ченемдин так баяндалышын караштыруу талап кылынат, ал кесиптик сырлардын бардык түрлөрүнө жайылтылат. Мындай көрүнүш конфиденциалдуу маалыматты коргоо призмасы аркылуу жалпысынан кесиптик купуя сырды сактоо механизмдин камсыз кылат. Жашырын маалыматты коргоону камсыз кылууга багытталган кылмыштардын колдонуудагы курамдары кесиптик купуя сырдын субъекттерине белгилүү болуп калган, кээде корголууга тийиш болгон маалыматтардын бүткүл спектрин камтый тургандыгын эске алуу зарыл, бул эки маанидеги маалыматтын мазмуну менен байланышкан (мисалы: даярдалып жаткан же жасалган кылмыш жөнүндө маалыматтар). Мындай кырдаалда, бул иш-аракеттер укуктук баа бербестен калышы мүмкүн. КЖКде болгон атайын ченемдер маңызы боюнча бир тараптуу болуп саналат, субъекттер тарабынан алынган кесиптик жашыруун маалыматтын купуялуулугу бузулган учурда кылмыштардын курамынын белгилерине карата ар кандай мамиле байкалат, ошондой эле жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаруу үчүн мамлекеттик мажбурлоо чараларын аныктоодо бир түрдүү позиция жок. Мыйзам чыгаруучунун мындай мамилеси болгон тенденцияларды эске алуу менен

кесиптик купуя сырдын ар кандай чөйрөлөрүн жөнгө салуучу атайын ченемдердин санын дайыма көбөйтүүнү, ошондой эле каралуучу маалыматтын корголууга тийиш болгон кесиптик сырга тиешелүү болгон өзгөчө “баалуулугун” аныктоону талап кылат.

5. Жогоруда айтылгандардын негизинде төмөнкү терминологиялык түшүнүк сунушталат: “Кесиптик купуя сыр - тармактык мыйзамдар менен жөнгө салынган, маалыматтын менчик ээлеринин же анын укук мураскорлорунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча функция жүктөлгөн (мамлекеттик жана муниципалдык кызмат менен байланышкан иштерден тышкары) айрым кесиптердин өкүлдөрүнө белгилүү болгон же белгилүү болуп калган, ошондой эле кесиптик купуя сырлардын белгилүү түрүнүн белгиленген режимин бузгандыгы үчүн юридикалык жоопкерчилик чаралары каралган, укуктук жазма буйруктарга ылайык жашырын сакталууга тийиш”.

1.3. Адвокаттык купуя сыр адвокатуранын негизги институттарынын бири катары

Адвокаттык купуя сыр адвокаттар өз ишин жүзөгө ашырууда адилеттүү сот адилеттигинин жана КЮЖга болгон укуктун кепилдигинин маанилүү шарты болуп саналат, анда адамдын конституциялык укуктары сакталууга тийиш.

“Адам укуктарын жана эркиндиктерин камсыз кылуу жана коргоо демократиянын негизи болуп саналат, бул азыркы коом чечүүгө тийиш болгон эң негизги жана татаал маселелердин бири. Бул жагдайда инсандын укуктары жана эркиндиктери жөнүндө конституциялык ченемдерди мыйзамдардын мазмунун жана колдонулушун аныктоочу жана сот адилеттигин камсыз кылуучу деп таанууга негизделген кылмыш – жаза процессуалдык мыйзамды түзүү Кыргыз Республикасынын мыйзам чыгаруучусунун башкы максаты

болуп санала тургандыгы логикалуу” деп Э.С. Токторов белгилеп келет [21, 35 б.].

Өз кезегинде А.А. Воронов “Жарандык коомдун институттарынын иштешине негизделген укуктук, нукура демократиялык мамлекет бул укуктар менен өзүнүн бийлик функцияларын чектөө менен адам укуктарынын артыкчылыгын дайыма тааныйт жана ушуга байланыштуу мамлекеттин нукура табияты адам укуктары, аларды коргоо институттарынын иштөө шарттары жана мыйзамдык жактан корголушу, инсандын коомдогу орду жана ролу, анын мамлекет менен өз ара мамилеси аркылуу ачылат” деп көрсөтөт [28, 467 б.].

Э. А. Мадмарова “...адам укуктарын коргоону мамлекеттик камсыз кылуу адамзат коомунун бардык тутумунун жашоо-турмушун камсыз кылуу үчүн зарыл шарттарды түзөт, ошондой эле демократиялык укуктук баалуулуктарга багыт алган өлкөлөрдүн өнүгүүсүнүн натыйжасы болуп саналат” деп туура жазат [29, 3 б.].

Ушундай эле позицияны бир катар башка окумуштуулар да билдирип жазышат [30, 159 б.], [31, 337-346 б.]. Инсандын укуктары жана эркиндиктери институту заманбап дүйнө жөнүндө ар кандай факторлордун таасири астында бардык жаңы көрүнүштөргө жана касиеттерге ээ болгон шарттарда кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн катышуучуларынын укуктарын жана кызыкчылыктарын адвокаттык коомчулук тарабынан коргоо актуалдуу болуп баратат деп талашуу кыйын.

Ошондой эле К.Исмагулов өзүнүн докторлук диссертациясында “Негизинен КМШ мамлекеттеринин кылмыш - жаза саясатын өзгөртүү, түп-тамырынан бери социалдык-экономикалык жана олуттуу саясий кайра түзүүлөрдүн фонунда мамлекеттердин укуктук тутумун реформалоо болуп жатат, ал көйгөйлүү аспекттерге өзгөчө көңүл бурууну жана кылмыш-жаза процессинин катышуучуларынын укуктарын жана эркиндиктерин коргоону камсыз кылуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү үчүн мамлекет тарабынан мыйзам актыларын кабыл алуу маселелери боюнча аларды сын көз менен кайра карап чыгууну талап кылат” [32, 22-23 б.].

Окумуштуунун айтылган пикири бүгүнкү күндө кылмыш – жаза сот өндүрүшүнүн атаандаштык шартында жетишерлик дискуссиялык мүнөзгө ээ болгон процесстин катышуучуларынын кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча кылмыш-жаза процессуалдык көйгөйлөр андан ары кароонун зарылдыгын гана тастыктайт, мында адвокатура институту аталган чөйрөдө маанилүү ролду ойнойт.

Бүгүнкү күндө дал адвокатура кылмыш – жаза сот өндүрүшүндө, анын катышуучуларынын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоону камсыз кылуу боюнча зарыл болгон балансты колдоп жаткандыгы аксиома болуп саналат, башкача айтканда, бул сот адилеттигинин алдында коюлган милдеттерди чечүү үчүн тоскоолдуктарды гана жаратат.

Өз кезегинде Подольный Н.А. жана Волков В.М. “Адвокатура - бул коомдук кызыкчылыктын жеке кызыкчылыкка зыян келтиришине тоскоол болгон коомдун институту. Анын аркасында инсанды анын укуктары менен эркиндиктерин негизсиз жана мыйзамсыз кемсинтүүдөн кепилдеген жана ошону менен бирге коомдун жана мамлекеттин жашоо шарты болуп саналган жалпы жыргалчылыкка доо кетирбеген зарыл баланска жетишилет” деп белгилеп келишет [33, 45-48].

Кыргыз Республикасындагы жана КМШнын бир катар башка өлкөлөрүндөгү адвокатура институтунун өзгөчө ролуна Э.А. Мадмарова [34, 65 б.] жана Абдыкерим кызы Гүлбарчын диссертациялык изилдөөлөрүндө жетиштүү түрдө токтолушту, ошондуктан изилдөөнүн максатына жараша биз адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу институту менен байланышкан айрым аспектилерге, ошондой эле адвокаттык иштин негиз салуучу принциптеринин бири - адвокаттык купуя сырды сактоо милдетине токтолобуз.

КМШ өлкөлөрүндө адвокаттык иш чөйрөсүндөгү коомдук мамилелерди жөнгө салуучу укуктук актылар адвокатты ченемдик инструменттер менен камсыз кылган иерархиялык укуктук тутумду түзүү менен жогорудан төмөн карай бөлүштүрүлөт. Бул инструменттер адвокаттарга белгилүү бир деңгээлде өзүнүн негизги функциясын - компетенциясына тиешелүү маселелерди чечүү

кирген бардык соттордо, мамлекеттик, башка органдарда жана уюмдарда юридикалык жардам үчүн кайрылган адамдардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого мүмкүндүк берет.

КМШ өлкөлөрүнүн адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө мыйзамдарын талдоо далилдегендей, анда мыйзам чыгаруучу тарабынан сунушталган бул мамлекеттердин “адвокаттык иш”, “адвокат” аныктамаларынын жалпылыгы, ошондой эле жогоруда аталган иштерде баяндалган айрым айырмалоочу өзгөчөлүктөрү жөнүндө да айтууга болот.

Адвокаттык иш жөнүндө мыйзамга ылайык адвокат - тиешелүү статуска ээ жана кесиптик негизде квалификациялуу юридикалык жардам көрсөткөн адам адвокаттык иштин субъектиси болуп саналат, анда ишеним артуучунун тапшырмасына байланыштуу жашыруун маалыматты алгандан кийин ал ага бөтөн адамдардын кирүүсүнө жол бербейт, ошону менен купуя сырды түзөт. Бул ар кандай кесиптик-ишенимдүү сырынын туунду субъекттери үчүн мүнөздүү болуп саналат, анын ичинде соттук өкүлчүлүк жана юридикалык жардам жашыруун сыяктуу жашыруун жактоочулардын субъекттери, бул юрист юридикалык статусу жок башка жактоочулардан эч кандай айырмасы жок болот.

Адвокаттын өзгөчөлүгү, юридикалык жардам көрсөтүүчү башка адамдардан айырмаланып, ал укуктук маселелер боюнча көз карандысыз кесипкөй кеңешчи болуп саналат жана мыйзам чыгаруучунун ой-пикири боюнча анын көз карандысыздыгына шек келтирбеген түрлөрүн кошпогондо, башка иш менен алектене алат: “илимий, окутуучулук жана башка чыгармачылык иш”. Юридикалык жардам көрсөтүү боюнча башка жактардын иши адвокаттык иш катары каралышы мүмкүн эмес, анткени мындай учурларда натыйжалуу укуктук коргоонун жалпыга белгилүү шарты болгон көз карандысыздыкка кепилдик берилбейт.

КМШ өлкөлөрүнүн укуктаануучуларынан айырмаланып, чет өлкөлүк изилдөөчүлөр адвокаттын көз карандысыздыгы менен анын кесиптик купуя

сырга болгон укугунун ортосундагы байланыш көйгөйүнө көңүл бурушат, мында, алардын ою боюнча, ар кандай маалымат корголушу керек [35, 15 б.].

Адвокаттык иштин мүнөзүнүн көз карандысыздыгы бул чөйрөдө ишеним артуучунун жана укуктук коргоонун кызыкчылыктарынан башка кандайдыр бир олуттуу кызыкчылыктардын легитимдүүлүгүн жокко чыгарат, адвокатка гана тиешелүү иммунитеттер жана укуктар толук көлөмдө берилиши мүмкүн.

Юрист менен андан кесиптик жардам алган адамдын ортосундагы ишенимди укуктук коргоо, юристтин ишинин түрү, жашоо образы, социалдык жана укуктук статусу, баарынан мурда, милдеттери жана жоопкерчиликти өздөрү ишенимге ээ болгон учурда гана мааниге ээ болот, антпесе жашыруун институту кесиптик юридикалык жардам көрсөтүү адеп-ахлактык жактан девальвацияланат.

Адвокаттык купуя сыр институтун кароодо адвокаттын бул чөйрөдөгү ишинин негизги кепилдиктери артыкчылыктуу мааниге ээ.

“Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” мыйзамды талдоо мыйзам чыгаруучу 29-беренде Адвокаттык иштин көз карандысыздыгынын жана адвокаттын кол тийбестигинин кепилдиктеринин кеңири спектрин камтый тургандыгын күбөлөндүрөт.

Бардык ушул укуктук кепилдиктерге карабастан, адвокаттардын көзкарандысыздыгы маселеси талаш-тартыштуу бойдон калууда, анткени алардын бардыгы иш жүзүндө сакталбайт жана көз карандысыздыктын бардык аспектилерин алар менен камтылбайт. Адвокатуранын көз карандысыздыгынын чектери жана аны чектөөнүн алгылыктуу ыкмалары жөнүндө азырынча так түшүнүк жок экенин моюнга алуу керек, бул жалпысынан адвокаттык ишмердүүлүктө маанилүү орунду ээлеген адвокаттык купуя сыр институтун өнүктүрүүгө жана өркүндөтүүгө тоскоолдук кылат.

Айрым окумуштуулар адвокаттык купуя сыр адвокатка айыпкер соттон жашырып жүргөн айыпталуучу фактылар белгилүү болгон учурдан тартып пайда болот деп эсептешет. Ошону менен бирге адвокаттык купуя сырдын мазмунуна алар тарабынан жүргүзүлүп жаткан ишке тике же кыйыр түрдө

тиешелүү айыпталуучу үчүн жагымсыз фактылар, б.а. айыпталуучуну кылмыш жасагандыгы боюнча айыпталуучу, ошондой эле анын жоопкерчилигинин ченемине жана даражасына тике же кыйыр түрдө таасир этиши мүмкүн болгон ал үчүн жагымсыз башка жагдайлар киргизилет. Мунун отчету болуп адвокат кесиптик купуя сырдын ээси болуп калышы мүмкүн болгон убакыт, тактап айтканда адвокатка юридикалык жардам үчүн адам кайрылган учур эсептелет [36, 14 б.].

Мындай көз караш көңүл бурууга татыктуу, бирок ошону менен бирге эгерде адвокат ишеним көрсөтүүчүгө тиешеси жок адам кылмыш жасаганын билсе, анын коргоочусунун эч кандай тиешеси жок болсо, анда адвокатта бул фактыны адвокаттык купуя сыр катары сактоо милдети жатпайт деген тезис коюлат.

Мындай позиция белгилүү бир өлчөмдө дискуссиялык болуп саналат, анткени адвокатка билдирилген маалыматтын мазмунуна карабастан адвокаттын өзүнүн ишеним артуучусу менен сүйлөшүүсүнүн мазмуну адвокаттык сырдын курамдык бөлүгү болуп саналат. Ошондуктан, жактоочудан ишенимдүү маалымат ал үчүн гана арналган жана ал мындай кырдаалда ишеним берүүчүдөн алынган маалыматтарды баалоодо арбитр боло албайт. Адвокаттык купуя сырдын предмети болуп ишеним артуучудан алынган, ишеним артуучунун өзүнө, жакындарына же башка адамдарга тиешеси барбы же жокпу, ар кандай маалымат эсептелет. Адвокат ал алган маалыматты укук коргоо органдарынын кызматкерлерин кошкондо, ага кызыкдар болгон үчүнчү жактарга берүүгө укугу жок.

Сот өкүлчүлүгүнүн купуялуулугунун мазмунуна өкүлдүн же жактоочунун милдеттерин аткарууга байланыштуу алынган маалыматтар гана кирерин эске алуу керек. Өз кезегинде КЮЖдын сырынын мазмуну төмөнкүдөй маалыматтар камтыйт: а) юридикалык жардам сурап кайрылуу; б) жеке баарлашуу учурунда, кылмыш ишинин материалдарынан алынган маалыматтар; в) таанышуу; г) жеке турмушу жөнүндө маалыматтар; д) кылмыш

жөнүндө маалыматтар (убактысы, орду, ыкмасы ж.б.), айыпталуучунун шериктери.

Укук колдонуучулар үчүн аны бир беткей түшүнүү жана адвокаттык коомчулук тарабынан алардын кеңири чечмеленишин жокко чыгаруу максатында мыйзамдын жашырындуулугунун мазмунун белгилөө мыйзамда кыйла негизделген.

Ишеним көрсөтүүчүнүн сырын сактоо милдети КЮЖ көрсөтүүчү адвокатка консультациялык кабыл алууда жүктөлөт жана анын аракети убагында чектелбейт. Эгерде адвокат анын жеке турмушундагы тигил же бул жагдайлардын маалымдуулугуна каршы болсо, ишеним артуучунун кызыкчылыгында да ишеним артылган купуя сырды ачыкка чыгарууга укугу жок.

КЮЖ көрсөткөн адвокат ишеним артуучунун абалын жеңилдете турган маалыматтарды ачыкка чыгарууга укугу жок, эгерде аны коргоого алынган жак сотко чейинки өндүрүш баскычында айрым маалыматтарды айтууну каалабаса, бирок аларды соттук териштирүү учурунда ачык айткысы келсе, анда жактоочу ишеним артуучунун каалоосуна каршы иш алып барбашы керек. “Адвокат ага ишенген адамдын позициясын ар дайым жана толугу менен бөлүшүүгө, кесиптик сырды сактай билүүгө милдеттүү. Иш боюнча өзүнүн позициясын жактоочу жактоочунун кызыкчылыгында гана оңдой алат. (153,с.7. Жетписов)

Казакстан Республикасынын колдонуудагы Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде квалификациялуу юридикалык жардамдын сырын сактоонун негизги кепилдиктери иштелип чыккан: юридикалык жардам үчүн кайрылууга жана аны жүзөгө ашырууга байланыштуу белгилүү болгон маалыматтарды ачыкка чыгарбоо (РК КЖПКнин 70-беренесинин 5 -бөлүгү); корголгон адам менен жеке жана купуя жолугушуу, алардын саны жана узактыгы чектелбестен (РК КЖПКнин 70-беренесинин 2-бөлүгү); айыптоону четке кагуучу же жоопкерчиликти жеңилдетүүчү жагдайларды аныктоо жана ар тараптуу жардам көрсөтүү максатында бардык мыйзамдуу каражаттарды жана коргонуу ыкмаларын колдонуу (РК КЖПКнин 70-беренесинин 1-бөлүгү); кылмыш иши

боюнча өз милдеттерин аткаруу менен белгилүү болуп калган жагдайлар жөнүндө шектүүнүн, айыпталуучунун жактоочусун, ага тете жабырлануучунун жарандык доогердин жана жарандык жоопкердин өкүлүн күбө катары суракка алууга тыюу салуу (РК КЖПКнин 78- беренесинин 1-бөлүгү) [37].

Жогоруда баяндалгандай, КЮЖ сырынын эч кандай өзгөчөлүгү жок, башкача айтканда, абсолюттук.

Бирок, бизге, квалификациялуу юридикалык жардамды жүзөгө ашырган адам өзүнүн кесиптик сырын оор же өзгөчө оор кылмышка даярдыктары жөнүндө белгилүү болгон учурда гана ачыкка чыгарууга укуктуу болушу керек. Эгерде кылмыш жасалган болсо, анда жактоочу кесиптик купуя сырды курмандыкка чалуу менен укук коргоо органдарына жана сотко буюмдук далилдерди издөөдө, кылмыштын изин алууда, күнөөлүүлөрдүн бетин ачууда, жашырынып жүргөн кылмышкерлерди кармоодо көмөктөшүүгө тийиш эмес.

Жалыбин С. М. “ Адвокат күбөлөрдүн кол тийбестиги бар адамдардын катарына кирбесе дагы, жактоочу жактоочудан белгилүү болгон кылмыштын жагдайлары жөнүндө суракка алынышы мүмкүн дегенди билдирбейт” деп белгилейт.

Белгилей кетсек, Россия Федерациясында адвокаттардын 31.01.2003-жылдагы Бүткүл россиялык съездинде “Адвокаттын кесиптик этикасынын кодекси” кабыл алынган, ал кийинки съезддерде жаңы жоболор менен өзгөртүлүп жана толукталып келген. Бул документтин пайда болуу максаты 1-беренедө айтылган, “...Адвокатуранын адеп-ахлактык критерийлеринин жана салттарынын негизинде адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда ар бир адвокат үчүн милдеттүү болгон анын жүрүм-турум эрежелери”.

Анда чектөөчү критерийлер каралган, алар: 1) юридикалык жардам үчүн адвокатка кайрылган адамдын мыйзамдуу кызыкчылыктарына каршы аракеттерге тыюу салуу; 2) материалдык пайданын жүйөлөрү боюнча, адеп-ахлаксыз кызыкчылыктар боюнча же сырттан келген кысымдын таасири астында юридикалык жардам көрсөтүүгө тыюу салуу; 3) адвокат-жактоочу өзүнүн коргоочусунун өзүн-өзү билүүсү бар экенине ынанган учурларды

кошпогондо, ишеним артуучунун эркине карабастан аракеттенүүгө тыюу салуу; 4) ишеним артуучунун күнөөсү далилденгендиги жөнүндө ачык билдирүүгө тыюу салуу, эгерде ал аны четке какса; 5) ишеним артуучунун макулдугусуз ага юридикалык жардам көрсөтүүгө байланыштуу адвокатка билдирилген маалыматтарды ачыкка чыгарууга тыюу салуу; 6) ишеним артуучунун күнөөсүн аткарууга кудурети жеткендигинен алда канча көп юридикалык жардам көрсөтүүгө тыюу салуу; 7) юридикалык жардамды таңуулоого тыюу салуу, анын ичинде соттордун жана укук коргоо органдарынын кызматкерлери менен жеке байланыштарды пайдалануу жолу менен, ишти ийгиликтүү чечүүнү убада кылуу жана башка татыксыз ыкмалар менен; 8) териштирүүнүн башка катышуучуларынын жүрүм-туруму туура эмес болгон учурда да алардын арнамысын жана кадыр-баркын кемсинткен сөздөргө тыюу салуу; 9) талаштын предмети болуп саналган мүлктү жана мүлктүк укуктарды жеке кызыкчылыкта сатып алууга тыюу салуу (Кодекстин 9-чу беренеси) [38]. Бул критерийлер менен камтылган жана кылмыш-жаза сот өндүрүшү чөйрөсүндөгү юрист ишинин алкагында биз тарабынан каралып жаткан купуя сыр институту.

Кыргыз Республикасында адвокаттык этикалык ченемдери мурда “Адвокаттардын кесиптик этикасынын эрежелери” менен аныкталган, ал Кыргыз Республикасынын Юстиция министринин буйругу менен 21-майда 2003-жылы №73 бекитилген, бирок Кыргыз Республикасынын 20-июлда 2009-жылы № 241 “Кыргыз Республикасынын ченемдик укуктук актылары жөнүндө” Мыйзамынын 36-беренесине ылайык колдонууну токтотулган.

Шексиз, мамлекет менен адвокатуранын өз ара мамилелери биринчи даражадагы мүнөздө болушу керек, анткени бул жаатта келип чыккан көйгөйлөр автоматтык түрдө башка мамилелерге да которулат. Адвокатура, башка бардык институттар сыяктуу эле, анын аймагында жайгашкан жана өз ишин жүзөгө ашырган мамлекеттин чегинде болот, ошондуктан анын мыйзамдарын сакташы керек. Айрым окумуштуулардын пикири боюнча “адвокатура менен мамлекеттин өз ара аракеттешүүсүндөгү көйгөйлөрдүн көбү жеке жана коомдук кызыкчылыктардын катышына, адамдын укуктары менен

эркиндиктеринин мамлекеттин ыйгарым укуктары менен катышына негизделет” [39, 6 б.].

Кесиптик милдетин жүзөгө ашырууда адвокат ушул конкреттүү ишти кароого катышуунун түздөн-түз максаттарын гана эске албастан, анын жүрүм-туруму мыйзамдуулуктун, сот адилеттигинин жана адвокатуранын абалы жөнүндө жалпы түшүнүк түзөрүн унутпашы керек [40, 60 б.].

Абдыкерим кызы Гүлбарчин “адвокат өзүнүн жүрүм-туруму кандайдыр бир жалган түшүнүктөрдү жаратуу менен, кесипке болгон ишенимди бузуу менен туура келбестигин унутууга укугу жок. Адвокат ишенимди бузуучу аракеттерден алыс болушу керек. Ишенимден кыянаттык менен пайдалануу адвокаттын наамына туура келбейт, мында адвокаттар бардык жагдайларда өз кесибине мүнөздүү болгон ар-намысты жана кадыр-баркты сактоого, өз милдеттерин жогорку кесиптик деңгээлде жана зарыл болгон кылдаттык менен аткарууга тийиш. Адвокаттык кесиптин эрежелерин сактоо зарылдыгы адвокат статусун ыйгаруу фактысынан келип чыгат. Адвокаттын кесиптик этикасынын маселелери адвокаттык иш жана адвокатура жөнүндө мыйзамдар же адвокаттын кесиптик этикасынын кодекси менен жөнгө салынбаган учурларда ал адвокатурада калыптанган, коомдо кабыл алынган жалпы принциптерге ылайык келген үрп-адаттарды жана каада-салттарды сактоого милдеттүү” деп негиздүү белгилейт.

Адвокаттын кесиптик этикасынын принциптерине “адвокаттык иштин өзгөчө шарттарына карата коомдук адеп-ахлактын бардык ченемдери үчүн милдеттүү болгон өнүктүрүүчү жана толуктоочу кыйла жалпы жоболорду киргизүү керектиги көрсөтүлгөн. Бул, барыдан мурда, адвокаттын инсандыгына, анын мыйзамга, сотко, укук коргоо жана тутумунда адвокатура иштеген бийликтин башка органдарына болгон мамилесине; адвокаттын кардарлар (ишеним көрсөтүүчүлөр, коргоочуда тургандар) жана кесиби боюнча кесиптештери менен өз ара мамилелерине тиешелүү практика жүзүндө иштелип чыккан жана адвокаттык коомчулук тарабынан жактырылган этикалык талаптар” деп туура белгиленет [41, 42-49 б.]

Албетте, дал ушул биз карап жаткан адвокаттык купуя сыр институттары боюнча, анда этикалык ченемдерди сактоо, ошондой эле кылмыш-жаза процессинин катышуучусу болуп саналган адвокат менен ишеним артуучунун ортосундагы ишенимдүү мамилелерди орнотуу маанилүү аспект болуп саналат.

Адвокаттын кесиптик милдети жана аны ишке ашыруу стимулдары адвокаттык этиканын Борбордук көйгөйлөрүнүн бири болуп саналат, анткени ишеним артуучудан алынган купуя маалыматтарды жайылтпоо боюнча өзүнө алган милдеттенмелерди аткарууда адвокаттын көптөгөн иш-аракеттери анын өз абийирин көзөмөлдөөдөн тышкары башка көзөмөлгө алынбайт же дээрлик дуушар болбойт. Адвокаттын ишин толугу менен көзөмөлдөнбөгөн катары көрсөтүү мүмкүн эмес деп айтуу кыйын, анткени ал ага ишеним көрсөтүүчү, тергөөчү, сот, прокуратура, кесиптештер тарабынан бааланат, бирок ошону менен бирге бул баалоолордун көзөмөлдөө каражаттары катары мааниси олуттуу өлчөмдө адвокаттын өзүнүн адеп-ахлактык орнотууларына көз каранды болот.

Ишеним артуучунун кол тийбестигин камсыз кылуу адвокаттын биринчи кезектеги милдети катары каралууга тийиш, ал адвокаттык иштин эң маанилүү эки принцибине, атап айтканда: 1) ишеним артуучунун кызыкчылыктарына зыян келтирбөө принцибине; 2) купуялуулук принцибине толук шайкеш келет.

Бул принципти сактоо ишеним артуучуга зыян келтирүү менен аракеттенүүнүн адеп-ахлактык жана укуктук мүмкүн эместиги менен шартталган жана маалымат адвокат тарабынан натыйжалуу юридикалык жардам көрсөтүү үчүн зарыл жана жетиштүү болгон өлчөмдө гана пайдаланылышы мүмкүн экенин болжолдойт. Соттук тергөөгө катышкан учурда адвокат ишеним артуучунун позициясын бекемдеген фактыларды табуу үчүн ишке байланыштуу жагдайлар боюнча өзүндө болгон билимин колдоно алат, ал эми эгерде тиешелүү процессуалдык натыйжа толук болжолдонбогон же ишеним артуучуга зыян келтириши мүмкүн болгон учурда адвокат мындай аракеттерди жасоого укуксуз. Мындай мамиле ишеним берүүчүнүн кызыкчылыгында сырды сактоо зарылдыгынан гана эмес, маалыматты керексиз

пайдалануудан да келип чыгат, ошондой эле так квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүүнүн этикалык зарылдыгынан келип чыгат, анткени башка нерсе кардарга зыян келтирет жана квалификациялуу жардам болуп саналбайт.

Изилдөөнүн объектиси катары адвокаттык купуя сыр жөнүндө адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамдын 8-беренесине жазылган, анын ченемдеринде бул укуктук көрүнүш биринчи жолу мыйзам менен бекитилген.

“8-берене. Адвокаттык купуя сыр

1. Адвокаттын өзүнүн ишеним артуучусуна юридикалык жардам көрсөтүүсүнө байланышкан ар кандай маалыматтар адвокаттык купуя сыр болуп саналат.

2. Адвокат ага юридикалык жардам сурап кайрылууга же анын көрсөтүлүшүнө байланыштуу өзүнө белгилүү болгон жагдайлар жөнүндө күбө катары чакырылышы жана суракка алынышы мүмкүн эмес.

3. Адвокатка карата (анын ичинде ал адвокаттык ишти жүзөгө ашыруу үчүн пайдаланган турак жана кызматтык жайларда) изин суутпай издөө иш-чараларын жана тергөө аракеттерин жүргүзүүгө соттун чечиминин негизинде гана жол берилет. Изин суутпай издөө иш-чараларынын же тергөө аракеттеринин жүрүшүндө алынган (анын ичинде адвокаттын статусу убактылуу токтотулгандан же токтотулгандан кийин) маалыматтар, буюмдар жана документтер ишеним артуучулардын иштери боюнча адвокаттын өндүрүшүнө кирбеген учурларда гана айыптоонун далили катары колдонулушу мүмкүн. Аталган чектөөлөр кылмыш куралдарына, ошондой эле Россия Федерациясынын мыйзамдарына ылайык жүгүртүүгө тыюу салынган же жүгүртүүгө тыюу салынган буюмдарга жайылтылбайт” [42].

Келтирилген ченемдердин мазмуну аныкталуучу көрүнүштүн маңызын түгөнтпөйт деп эсептейбиз, анткени алар тар прагматикалык максатка ээ-адвокаттык купуя сырды “кылмыш – жаза куугунтуктоо органдарынын ведомстволук иш-чараларынан” жана бийликтин башка органдарынан коргоо, анткени адвокаттык купуя сырды бузууга алып келиши мүмкүн болгон

процессуалдык жана изин суутпай издөө иш-аракеттеринен адвокаттын кол тийбестигин аныкташат.

Адвокатура жөнүндө Мыйзамдын 5-пунктунун 6-беренесине ылайык адвокат ишеним артуучунун макулдугусуз ага юридикалык жардам көрсөтүүгө байланыштуу ишеним артуучу тарабынан ага билдирилген маалыматтарды ачыкка чыгарууга укугу жок.

Россия Федерациясында “адвокаттык купуя сыр” түшүнүгүнүн аныктамасы адвокатура жөнүндө Мыйзамдын 8-беренесинде берилген, анда ушул берененин негизинде адвокаттык купуя сыр болуп адвокаттын өзүнүн ишеним артуучусуна юридикалык жардам көрсөтүүсүнө байланыштуу ар кандай маалыматтар эсептелет [42].

А.М. Пшуковдун пикири боюнча “кандай гана маалымат болбосун, юридикалык жардамдын түрүнө карабастан ишеним артуучудан алынган бардык маалымат, ошондой эле аны алуу ыкмасына карабастан, кайсы болбосун булактардан ишеним артуучу жөнүндө адвокат алган маалымат түшүнүлөт. Биздин пикирибиз боюнча “ар кандай” маалыматтарга, ошондой эле алуу булагына жана ыкмасына карабастан, кесиптик иш процессинде адвокат тарабынан алынган ар кандай башка адамдарга карата маалыматтарды киргизүү керек” [43, 48 б.].

Ю. С. Пилипенко төмөнкү аныктаманы сунуштайт: “адвокаттык купуя сыр - бул ар бир адамдын квалификациялуу юридикалык жардам алууга конституциялык укугун ишке ашырууга багытталган атайын укуктук режимди белгилөө, ошондой эле ишеним артуучунун кол тийбестигин калыптандыруу жана коргоо жолу менен анын мазмунун түзгөн маалыматка жетүүгө тыюу салуунун абалы: адвокаттын кесиптик ишине байланыштуу анын колунда болгон ар кандай маалыматты уруксатсыз алууга, ачыкка чыгарууга же башка мыйзамсыз пайдаланууга тыюу салууну киргизүү; адвокаттын жашыруун сырга болгон укугун жана аны сактоо боюнча милдеттерин бекитүү; адвокаттык купуя сырды бузгандыгы үчүн адвокаттын жана үчүнчү жактардын жоопкерчилигин белгилөө жөнүндө” [44, 138 б.].

Адвокат тарабынан кылмыш же жарандык иштин материалдарынан коргоонун жүрүшүндө алынган, юридикалык жардам үчүн кайрылуу жөнүндө маалыматтар, айыпталуучунун кылмышы, шериктештери, жеке жашоосу жөнүндө маалыматтар, ошондой эле корголуучу менен маектешүүнүн мазмуну, айыпталуучунун адвокат менен кат алышуусу жөнүндө маалыматтар адвокаттык сыр болуп саналат деген пикир жалпыга таанылган пикир болуп саналат. Окумуштуулардын пикиринде, “жаран адвокаттын кеңсесинин босогосун аттагандан баштап, мындан аркы окуялардын баары-адвокаттык купуя сырдын маңызы” [45, 135-136 б.]. Маалыматтын бул түрүнө төмөнкүлөр кирет: жасалган кылмыш жөнүндө, жакталуучу же юридикалык жардам үчүн кайрылган адамдын жеке жана үй-бүлөлүк жашоосу жөнүндө маалыматтар, адвокат тарабынан иштин материалдарынан алынган маалыматтар, жакталуучу менен кат алышуулар, адвокаттык досье. Бул жерде ошондой эле камтыйт жана адвокаттык гонорар маселелери, ошондой эле себептери жана жүйөөлөрү баш тартуу адвокаттын тапшырманы кабыл алуу [46, 46-47 б.].

Бул маселе боюнча талаш-тартыштарга туш болбостон, биз төмөнкү аныктаманы сунуштайбыз адвокаттык купуя сыр – бул ишеним артуучунун кол тийбестиги менен байланышкан, адвокаттын кесиптик (кызмат көрсөтүүсүнө) кайрылууда пайда болгон анын укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестиги менен байланышкан өзгөчө укуктук абалы, мында ал алган маалыматтын мазмунуна санкциясыз кирүүгө тыюу салуу ченемдик актыларга ылайык колдонулган укуктук режимдин өзгөчө тартиби менен камсыз кылынат (жөнгө салынат), мында купуя сырды сактоо предметинин чөйрөсүнө кирген жана коргоо объектисинин ар кандай социалдык-укуктук контекстин камтыган маалыматты коргоону жүзөгө ашырууда сырдын субъектине көз карандысыздык кепилденет.

Н.И. Матузов жана А. В. Малько позицияларынан укуктук режимдердин негизги белгилерине төмөнкүлөр кирет:

- 1) мыйзамдарда белгиленген жана мамлекет тарабынан камсыздалат;

2) убактылуу жана мейкиндик чектеринде тигил же бул субъекттерди жана укук объекттерин бөлүп көрсөтүү менен коомдук мамилелердин конкреттүү тармактарын спецификалык түрдө регламенттөө максатын көздөйт;

3) укуктук каражаттардан турган жана алардын айрым айкалыштары менен мүнөздөлгөн укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби;

4) укуктун айрым субъекттеринин кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн жагымдуу же жагымсыз конкреттүү даражасын түзүү.

Укуктук режимде кайсы каражаттар (стимулдар же чектөөлөр) үстөмдүк кылганына жараша, алар стимулдаштыруучу же чектөөчү болушу мүмкүн.

Адвокаттык иш жана адвокатура жөнүндө мыйзамдардын, кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдардын, башка мыйзамдык жоболордун жоболоруна негизденүү менен адвокаттык купуя сырды түзгөн маалыматтар өзгөчө укуктук режимге ээ болот. Адвокаттар жана үчүнчү жактар үчүн адвокаттын ишеним артуучу менен болгон мамилелеринин купуялуулугунун кепилдигин түзүүчү адвокаттык купуя сырдын укуктук режими адвокаттын өзү үчүн да, башка жактар үчүн да белгиленген тыюу салууларда жана чектөөлөрдө турат.

Ошондуктан адвокаттык купуя сыр-бул анын мазмунун түзгөн маалыматка жетүүгө тыюу салуунун абалын билдирет, ал укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби менен гана камсыз кылынат, ал юридикалык каражаттардын белгилүү айкалышында көрүнөт жана каалаган социалдык абалды жана укук субъекттеринин кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн жагымдуу конкреттүү даражаны түзөт, башкача айтканда укуктук режим [47, 18 б.].

Мындан тышкары, “укуктук режим, баарынан мурда, мамлекеттин кызыкчылыктары, мыйзам чыгаруучунун эрки, ошондой эле өзүнө өзгөчө мамилени, укуктук ортомчулуктун формаларын жана ыкмаларын, өзүнүн уюму үчүн юридикалык инструментарийди талап кылган коомдук мамилелердин өзгөчөлүгү жана мүнөзү менен шартталган”. Ошондуктан, “ченемдик актынын текстинде” “укуктук режим” деген сөз айкашынын жоктугу бул акт менен жөнгө салынган кырдаалда тиешелүү көрүнүштүн жоктугу жөнүндө айта элек” [47, 20 б.].

Ю.С. Пилипенко **адвокаттык купуя сырдын укуктук режими** - бул адвокатка белгилүү болгон ар кандай маалыматты уруксатсыз алууга, ачыкка чыгарууга жана/же башка мыйзамсыз пайдаланууга тыюу салууларды белгилөө аркылуу ишеним артуучунун иммунитетин түзүүгө жана коргоого багытталган квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү/алуу чөйрөсүндө колдонулуучу укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби деп эсептейт. Адвокаттык сырдын укуктук режиминин иштешин камсыз кылуучу юридикалык каражаттар болуп төмөнкүлөр саналат: адвокатка жана башка жактарга даректелген жана юридикалык жардам көрсөтүүнүн/алуунун купуялуулугун кепилдөөчү тыюу салуулар; адвокаттын жашыруун сырга болгон укугу жана аны сактоо боюнча милдеттери; белгиленген тыюу салууларды бузгандыгы үчүн адвокаттын жана үчүнчү жактардын жоопкерчилиги [44, 135-136 б.].

Адвокаттык купуя сырдын укуктук режими укук субъекттеринин кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн жагымдуулуктун конкреттүү даражасын түзөөрү логикалуу болуп саналат. Бул адвокаттын сырды сактоо милдетин аткаруу тигил же бул түрдө жактоочунун профессионалдык маанилүү маалыматтарынын купуялуулугуна көз каранды болгон кардардын таламдарынын кол тийбестигин камсыз кылгандыгында, ошондой эле бул маалыматты мыйзамсыз пайдаланууну жокко чыгарат.

Каралып жаткан укуктук режим адвокаттык купуя сырдын бузулбастыгын камсыз кылуучу укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби катары үчүнчү жактар тарабынан адвокаттын кесиптик маанилүү маалыматтарына санкциясыз жетүүгө жана мындай маалыматты адвокаттын өзү мыйзамсыз пайдаланууга абсолюттук тыюу салууларды белгилөөнү болжолдойт. Бул учурда тиешелүү юридикалык тыюу салууларды белгилөө адвокаттык купуя сырдын мүнөзүнүн өзгөчөлүктөрү менен шартталган “учурдагы моралдык тыюу салууну” бекемдөөгө тийиш.

Бул учурда, тыюу укуктук жөнгө салуунун негизги ыкмасы болуп саналат, мында адвокаттык купуя сыр “чектөөчү режим” болуп саналат [48, 35 б.].

Ошондуктан ал тыюу салуучу катары мүнөздөлүшү керек, мыйзамда аныкталган өзгөчөлүктөр бар [47, 26-27 б.].

Айтылгандардын негизинде, биздин оюбузча, адвокаттык купуя сырдын укуктук режими – бул мамлекеттин кызыкчылыктарына жана коомдук мамилелердин өзгөчөлүгү менен шартталган, мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби, юридикалык инструменттерди, түрлөрүн жана укуктук ортомчулук ыкмаларын аныктайт, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын предметине кирген алынган маалыматты ачыкка чыгарууга, санкциясыз пайдаланууга же башка мыйзамсыз пайдаланууга адвокатка даректелген абсолюттук тыюу салууларды белгилөө аркылуу ишеним артуучунун иммунитетин түзүү жана коргоо менен байланышкан иштин негизги багыттарынын иштешин камсыз кылуучу укуктук каражаттардын өзгөчө айкалышы; юридикалык жардам көрсөтүүдө купуялуулукту камсыз кылуу жана ушул чөйрөдө ишеним артуучунун кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү менен байланышы [49, 341-348 б.].

А.А. Рожнов “ Коомдук мамилелердин катышуучуларынын талаптагыдай жүрүм-турумун стимулдаштырууда, анын белгиленген жалпыга милдеттүү эталондорго ылайык келишин камсыз кылууда мыйзамдын жөнгө салуучу функциясынын көрүнүшү мыйзам чыгаруучунун көз карашынан жагымсыз жосундарды жасоого тыюу салуу же чектөө коюу жана аталган талаптарды аткарбагандыгы үчүн юридикалык жоопкерчиликти белгилөө сыяктуу маанилүү ролду ойнойт. Бул жагдайды эске алуу менен, азыркы орус мыйзам чыгаруучу маалыматтык мамилелерди кылмыш-укуктук жөнгө салуу маселелери, анын ичинде бийликтин башкаруу таасир этүү механизминин аталган компонентине абдан кунт коюп көңүл бурат” деп туура көрсөткөн [22, 76 б.].

Адвокаттык купуя сырдын предметинин негизин көбүнчө адвокатка ишеним артуучу тарабынан текшерилген маалымат түзөт, бул учурда ишенимдүү адамдын укуктук мамилесинин тараптарына гана белгилүү. “Эске алуу”

маалыматы бул жашыруун колдонулган жана өзүнүн көз карандысыздыгынын негизинде сырттан келгендер тарабынан тапшырманы аткаруу үчүн өзгөчө мааниге ээ болгон жана таптакыр жабык мүнөзгө ээ.

“Эске алуу” үчүн деп аталган маалымат, эреже катары, бардык адвокаттардын сырларынын мазмунуна таандык, анткени бул өкүлчүлүк жана башка кесиптик функцияларды натыйжалуу жүзөгө ашыруу үчүн зарыл, бирок ошол эле учурда адвокаттык купуя сырды түзүүчү катары өзгөчө мааниге ээ. Бул маалымат төмөнкүлөр үчүн колдонулат: а) өзгөчө укуктук статусу бар адам тарабынан; б) укуктук карама-каршылык болгон учурда; в) ишеним артуучунун негизги укуктарын, эркиндиктерин жана кызыкчылыктарын коргоо максатында. Мунун баары адвокаттык коомчулуктун алдында кесиптик жоопкерчиликти жогорку деңгээлин талап кылат, анын институционалдык жашоосу (адвокатура) көп жагынан ага кирген персоналдардын ишинин сапатына көз каранды, ошондуктан “эске алуу” үчүн деп аталган маалымат купуялуулуктун талаптарын бузбагыдай түрдө гана колдонулушу мүмкүн. Адвокаттык купуя сырдын чегинде үчүнчү жактар тарабынан уруксатсыз кирүүгө абсолюттук тыюу салынышы керек.

Мындан тышкары, адвокаттык купуя сырдын предметине адвокат өзү чогулткан маалыматты киргизүү керек: а) тиешелүү иштин материалдары менен таанышуу процессинде; конкреттүү тапшырмага тиешеси бар ар кандай булактар жана документтер менен иштөөдө; в) зарыл маалыматтарды берүүгө макул болгон адамдарды сурамжылоонун жүрүшүндө.

Мындай маалыматты чогултуу конкреттүү тапшырманы аткаруу зарылчылыгы менен шартталган жана ишеним берүүчүнүн кызыкчылыгында гана ишке ашырылат, ал “эске алуу” зарыл болгон кошумча катары кызмат кылат жана адвокаттык купуя сырдын предметинин алкагында аны менен ажырагыс биримдикти түзөт. Ушуга байланыштуу, ал адвокат чогулткан маалыматтар үчүнчү жактар тарабынан белгилүү болушу мүмкүн экендигине карабастан, таптакыр жабык мүнөзгө ээ.

Ар кандай булактардан маалымат юрист тарабынан чогултулган жашыруун сакталат жана ишеним тапшыруучуга байланыштуу жана анын кызыкчылыгы үчүн гана пайдаланылышы керек. Мындай маалыматты башка максаттарда пайдаланууга тыюу салынууга тийиш, мында адвокаттык жашыруун сыр болгон учурда мындай тыюу салуу өзгөчө мааниге ээ. Жалпыга белгилүү болуу же процесстин катышуучу - адамдарынын чөйрөсү менен чектелген адвокаттын этиятсыз жүрүм-турумуна байланышкан белгилүү бир жагдайларда кандайдыр бир маалыматтардын ишеним артуучуга, ошондой эле ишке тиешеси бар башка адамдарга олуттуу зыян келтириши мүмкүн.

Жогоруда баяндалгандардан улам адвокаттык купуя сырдын предмети маалыматтын эки негизги түрүнөн түзүлөт: 1) адвокатка берилген ишеним артуучунун сыры; 2) ишеним артуучунун сыры болуп саналбаган жана башка адамдарга белгилүү болушу мүмкүн болгон ар кандай булактардан адвокат өзү чогулткан маалымат. Ошондуктан адвокаттык купуя сырдын мазмуну адвокатка түздөн-түз ишеним берүүчүдөн же ага жакын адамдардан келип түшкөн жана адвокаттын укуктук мамилелеринин тараптарына гана белгилүү болгон маалыматтын мазмунуна караганда кыйла кенен деп айтууга болот. Ошентип, адвокаттын кесиптик этика Кодексине ылайык, адвокаттык купуя сырды сактоо эрежелери төмөнкүлөргө колдонулат:

- 1) ишеним артуучулардын аттарын кошо алганда, адвокатка кайрылуу фактысына;
- 2) ишти даярдоонун жүрүшүндө адвокат тарабынан чогултулган бардык далилдерге;
- 3) Ишеним артуучулардан адвокат алган маалыматтарга;
- 4) юридикалык жардам көрсөтүү процессинде адвокатка белгилүү болгон ишеним артуучу жөнүндө маалыматка;
- 5) ишеним артуучуга түздөн-түз берилген же ага арналган укуктук кеңештердин мазмунуна;
- 6) иш боюнча бардык адвокаттык өндүрүшкө;

7) адвокат менен ишеним артуучунун ортосундагы акчалай эсептешүүлөрдү кошкондо, юридикалык жардам көрсөтүү жөнүндө макулдашуунун шарттарына;

8) адвокаттын юридикалык жардам көрсөтүүсүнө байланышкан ар кандай башка маалыматтарга [38].

И. В. Смолькова адвокаттык купуя сырдын мазмунуна төмөнкүлөрдү киргизүү керек деп эсептейт:

1) кылмыш жөнүндө, айыпталуучунун (сунушталып жаткан) же юридикалык жардам үчүн кайрылган адамдын жеке жана үй-бүлөлүк турмушу жөнүндө маалыматтар, адвокат тарабынан иштин материалдарынан алынган маалыматтар;

2) адвокаттын айыпкер менен кат алышуусунун мазмуну жана адвокаттык досье жөнүндө маалыматтар, ошондой эле адвокаттык гонорардын маселелери, адвокаттын тапшырманы кабыл алуудан баш тартуусунун себептери жана жүйөлөрү [26, 310 б.].

Адвокаттык купуя сырдын мазмуну негизинен төмөнкүдөй туюндурулат: “адвокат кардар тарабынан ага билдирилген же тапшырманы аткарууга байланыштуу адвокатка белгилүү болгон жагдайларга жана фактыларга тиешелүү бардык маалыматтарды, ошондой эле тигил же бул кардардын ага кайрылгандыгынын фактысын купуя сактоого тийиш жана эгерде бул мыйзамдын негизинде талап кылынса же кесиптик этика эрежелеринде уруксат берилсе, мындай маалыматты ачыкка чыгарбоого тийиш” [50, 154 б.].

С.К. Жетписов “адвокаттык купуя сырдын мазмуну - бул иш боюнча коргоону жүзөгө ашыруу, юридикалык жардам көрсөтүү үчүн адвокатка зарыл болгон ар түрдүү маалыматтар деп эсептейт. Мындай маалымат кардардын жеке жашоосунун эч бир тарабына таасир этпеши толук мүмкүн. Бирок, эгерде адвокат акыркы адамдын жеке жашоосунун эң жакын жактарын ачып берген маалыматты алса, анда анын ачыкка чыгышы мүмкүн деп эсептөө туура эмес болуп калат, анткени ал (бул маалымат) адвокат юридикалык жардам көрсөтүү үчүн чакырылган ишке түздөн-түз тиешеси жок” [50, 154 б.].

Жүргүзүлгөн анализдин негизинде төмөнкүлөрдү айтуу керек:

1. мазмундук-талдоо адвокаттык купуя сырдын предметинин мүнөзүнүн жана түзүмүнүн өзгөчөлүктөрүнө төмөнкүлөрдү камтышы керектигин көрсөтүп турат: а) бул ишеним артуучу тарабынан ага кайрылуунун натыйжасында адвокатка ишенимдүү болгон, мындай адам үчүн өзгөчө мааниге ээ болгон маалымат; б) сот процессине даярдыктын жүрүшүндө ишеним артуучудан адвокат алган, анын кызыкчылыктарын көрсөтүү жана коргоо үчүн мааниси бар, ошондой эле сурамжылоонун жүрүшүндө ишеним артуучу тарабынан көрсөтүлгөн башка адамдардан алынган документтер, видеоматериалдар, маалыматтар; в) ишеним артуучунун кызыкчылыгында жардам көрсөтүү боюнча келишим түзүлгөн жекече детективден алынган электрондук алып жүрүүчүлөрдүн документтери жана маалыматтары жана далилдер (“адвокаттык иликтөө” институту киргизилгенде); г) сот процессине даярдануунун же юридикалык жардам көрсөтүүнүн жүрүшүндө адвокатка белгилүү болгон ишеним берүүчү жана аны менен байланышкан башка адамдар жөнүндө алынган маалымат; д) кылмыш ишинин материалдары менен таанышуунун жүрүшүндө алынган маалыматтар, башка документтер жана кошумча булактар менен иштөөдөгү видеоматериалдар, мыйзамга ылайык жабык мүнөздөгү ишке байланыштуу; е) ишеним артуучуга түздөн-түз берилген укуктук сунуштамаларды КЮЖ берүүнүн алкагында адвокат менен ишеним артуучунун ортосунда түзүлгөн макулдашуунун мазмуну жана шарттары; ж) иш боюнча чогултулган “адвокаттык досье”; з) иш боюнча юридикалык жардам көрсөтүү менен байланышкан, ошондой эле ишеним артуучунун үй-бүлөлүк, жеке, кызматтык, коомдук жана мыйзам тарабынан тыюу салынган формалдуу жана формалдуу эмес бирикмелерге таандыктыгын кошо алганда, анын иши менен байланышкан башка чөйрөлөргө тиешелүү маалыматтарга карата таламдарын козгогон башка маалыматтар; и) адвокат жабык сот отурумдарына катышуусунун жүрүшүндө алган, ошондой эле иштин материалдары менен таанышууга тиешелүү уруксат алынган атайын тергөө амалдарын жүргүзүүнүн натыйжалары боюнча маалымат.

2. Адвокаттык купуя сырдын негизги маанилүү белгилери болуп төмөнкүлөр саналат: 1. адвокаттык купуя сырды сактоо ишеним артуучунун укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестигине карата адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда өзгөчө мааниге ээ, ал анын укуктук режиминин өзгөчө тартиби менен камсыз кылынат; 2. адвокаттык купуя сырга, бир жагынан, кесиптик - ишеним артылган сырлардын белгилери мүнөздүү, ал эми экинчи жагынан, алардан төмөнкүдөй компоненттер боюнча айырмаланат: а) жашыруун маалыматты күчөтүлгөн, ченемдик актыларда каралган укуктук коргоо белгиленген (мисалы: КЖПКнин тиешелүү ченемдери, маалымат жөнүндө мыйзам, адвокаттык иш жөнүндө мыйзам, адвокаттык этиканын эрежелери) ишеним артуучудан адвокат алат; б) мамлекет үчүн чоң мааниге ээ болгон мамлекеттик купуя сырды коргоо белгиленген, аны менен иштин айрым категориясын кароонун жүрүшүндө адвокатка жол берилет, анда бул чөйрөдө укуктук жөнгө салуунун башка өзгөчөлүктөрү каралган; в) кароонун предмети жана купуя сырдын субъекттерине карата өзгөчө талаптардын болушу боюнча айырмаланат; г) адвокаттык купуя сыр” аныктамасынын мазмунуна ылайык, анда ал тарабынан процессуалдык аракеттерден сырдын субъектисинин иммунитетти белгиленет, анын ичинде анын бузулушуна алып келиши мүмкүн болгон айрым БИИ; д) адвокаттык иштин субъектиси адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык тиешелүү статуска ээ болгон жана кесиптик негизде КЮЖ көрсөткөн, ага ишеним артуучуну укуктук коргоону жүзөгө ашырууда көз карандысыздыкка кепилдик берилген, ошондой эле КЖПКде, башка мыйзам актыларында каралган тиешелүү иммунитетке жана укуктарга ээ болгон адвокат болуп саналат; 3. адвокаттык купуя сыр ишеним артуучу тарабынан берилген, өзүнүн кесиптик ишин жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө алынган бардык жашыруун сырларга жайылтылышы керек, бул сот адилеттигин жүзөгө ашыруу мыйзамына ылайык адилет кызыкчылыкты сактоону гана эмес, процессуалдык оппоненттер тарабынан катуу каршылашуу шартында ишеним артуучунун жеке кызыкчылыгын да түшүндүрөт; 4. адвокаттык купуя сыр ар кандай социалдык-укуктук контекстти камтышы мүмкүн, анткени адвокат

адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык ар кандай инстанцияларда ишеним артуучунун кызыкчылыгын коргойт, ошондой эле ишеним артуучуга кайрылууда башка кесиптик жардамды да жүзөгө ашырат; 5. адвокаттык купуя сырдын объектисинин өзгөчөлүгү болуп төмөнкүлөр саналат: 1) ишеним артуучунун укуктук контексттеги соттук жана эл аралык процесстеги кызыкчылыктары, ошондой эле ишеним артуучу үчүн маанилүү болуп саналган кызыкчылыктар; 2) коомдук кызыкчылыктарды коргоо: а) коомдогу ишеним мамилелерин коргоо менен; б) сот адилеттигин камсыз кылуу жана Конституцияда жарыяланган жарандардын укуктарын жана кызыкчылыктарын сактоо боюнча мамлекеттин милдети менен; в) адвокаттын кесиптик иши жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамга ылайык жалпысынан адвокатура институтунун корпоративдик кызыкчылыктары менен түздөн-түз байланышкан.

3. Адвокаттык купуя сыр – бул ишеним артуучунун кол тийбестиги менен байланышкан, адвокаттын кесиптик (кызмат көрсөтүүсүнө) кайрылууда пайда болгон анын укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестиги менен байланышкан өзгөчө укуктук абалы, мында ал алган маалыматтын мазмунуна санкциясыз кирүүгө тыюу салуу ченемдик актыларга ылайык колдонулган укуктук режимдин өзгөчө тартиби менен камсыз кылынат (жөнгө салынат), мында купуя сырды сактоо предметинин чөйрөсүнө кирген жана коргоо объектисинин ар кандай социалдык-укуктук контекстин камтыган маалыматты коргоону жүзөгө ашырууда сырдын субъектине көз карандысыздык кепилденет.

4. Айтылгандардын негизинде, биздин оюбузча, адвокаттык купуя сырдын укуктук режими – бул мамлекеттин кызыкчылыктарына жана коомдук мамилелердин өзгөчөлүгү менен шартталган, мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген укуктук жөнгө салуунун өзгөчө тартиби, юридикалык инструменттерди, түрлөрүн жана укуктук ортомчулук ыкмаларын аныктайт, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын предметине кирген алынган маалыматты ачыкка чыгарууга, санкциясыз пайдаланууга же башка мыйзамсыз

пайдаланууга адвокатка даректелген абсолюттук тыюу салууларды белгилөө аркылуу ишеним артуучунун иммунитетин түзүү жана коргоо менен байланышкан иштин негизги багыттарынын иштешин камсыз кылуучу укуктук каражаттардын өзгөчө айкалышы; юридикалык жардам көрсөтүүдө купуялуулукту камсыз кылуу жана ушул чөйрөдө ишеним артуучунун кызыкчылыктарын канааттандыруу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү менен байланышы.

2 Бап. ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ ЖАНА ЫКМАЛАРЫ

2.1. Изилдөөнүн объектисин жана предметин аныктоо. Изилдөө методологиясы

Изилдөөнүн объектиси болуп адвокаттык ишмердүүлүктү жүзөгө ашырууда пайда болгон жана өнүгүп жаткан укук ченемдери менен жөнгө салынган коомдук мамилелердин жыйындысы саналат, ал адвокаттык купуя сырдын укуктук режими менен түздөн-түз байланышкан, ошондой эле жашыруун сыр институтун өнүктүрүүнү камсыз кылуучу кылмыш – жаза процессуалдык жана укуктук ченемдердин тиешелүү жыйындысын өркүндөтүүнүн келечеги.

Изилдөөнүн предмети болуп төмөнкүлөр саналат: 1) адвокаттык купуя сыр жана анын негизги мүнөздөмөлөрү жөнүндө теориялык түшүнүктөр; 2) адвокаттар тарабынан квалификациялуу юридикалык жардам көрсөтүү чөйрөсүн жөнгө салуучу адвокатура жана адвокаттык купуя сыр жөнүндө мыйзамдардын ченемдери, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын сакталышын камсыз кылуучу укуктук ченемдердин жыйындысы; 3) мыйзам менен корголгон сырды түзгөн маалыматтарды адвокат тарабынан алууга, пайдаланууга жана коргоого байланыштуу укуктук мамилелерди жөнгө салуучу Жазык-процесттик мыйзамдардын азыркы мазмуну; 4) адвокаттык купуя сырды укуктук жактан камсыз кылуу маселелери каралган илимий басылмалар (диссертациялык изилдөөлөр, илимий макалалар, юридикалык адабияттар).

Изилдөөнүн методологиялык негизин жалпы жана өзгөчө илимий методдор түзөт. Диалектикалык билим ыкмасы жалпысынан купуя сырды укуктук мүнөздөгү негизги маанилүү өзгөчөлүктөрүн аныктоого мүмкүндүк берди, ошондой эле, атап айтканда, кылмыш – жаза процессуалдык мыйзамдардын алкагында. Аналитикалык методдун жардамы менен изилденген түшүнүктү аныктоо боюнча окумуштуулардын позициялары аныкталды жана

изилденди, бул кийинчерээк синтез ыкмасын колдонуу аркылуу диссертациялык изилдөөдө колдонулган түшүнүктөрдүн автордук аныктамаларын түзүүгө мүмкүндүк берди. Формалдуу-юридикалык методду колдонуу автор тарабынан сунушталган терминологиялык түшүнүктөрдүн маанисин жана мазмунун аныктоого жардам берди, ошону менен бирге салыштырма-укуктук талдоо методун колдонуу авторго диссертациялык иште сунушталган негизги терминологиялык түшүнүктөрдү иштеп чыгууга мүмкүндүк берди, конкреттүү төмөнкүдөй түшүнүктөрдү: купуя сыр (кеңири мааниде), жашыруун сыр институту, адвокаттык купуя сыр, адвокаттык купуя сырдын укуктук режими, кесиптик купуя сыр.

Теориялык деңгээлде абстракция жана жалпылоо колдонулуп, бөлүнгөн фактыларды тутумдаштурууга жана аларга бирдиктүү чечмелөө берүүгө мүмкүндүк берди. Изилдөөнүн дээрлик бардык этаптарында корутундулардын жана сунуштардын аныктыгын камсыз кылуу үчүн жалпы логикалык методдор (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия) колдонулган. Өз жыйындысында белгиленген методологиялык орнотмолор изилденип жаткан предметтик аймактын бүтүн кабылдоосун алууга мүмкүндүк берди.

**3 Бap. КЫЛМЫШ – ЖАЗА СОТ ӨНДҮРҮШҮНДӨ
ЖАБЫРЛАНУУЧУНУН ЖАНА (ШЕКТҮҮ)
АЙЫПТАЛУУЧУНУН ПРОЦЕССУАЛДЫК УКУКТАРЫН
ЖАНА КЫЗЫКЧЫЛЫКТАРЫН КАМСЫЗ КЫЛУУДА
АДВОКАТТЫК КУПУЯ СЫР ИНСТИТУТУ**

**3.1. Адвокаттык купуя сырды сактоонун жана сотко чейинки
өндүрүштө адвокаттын маалыматты кесиптик сырды
түзүүчүлөрдүн пайдалануусунун өзгөчөлүктөрү**

М.И. Розенбергдин ою бонча " далилдерди келтирүүдө коргоочунун милдетин туура түшүнүү" деген түшүнүгү, процесстеги анын ордун тактоого, ошондой эле адвокаттан өзүнүн процессуалдык милдеттерин ак ниеттүүлүк менен жана активдүү аткарууну ким, кандай негизде жана кандай деңгээлде талап кыла ала тургандыгын аныктоого шарт түзөт" деп туура баса белгилейт. [51, 133 б.].

КМШ өлкөлөрүндө жаңыдан кабыл алынган КЖПКде коргоо укугу кыйла кеңейтилип, ага далилдерди чогултуу укугу берилген, бул адвокаттардын алдында иштин өнүгүшүнө активдүү таасир этүүгө мүмкүндүк берүүчү жаңы мүмкүнчүлүктөрдү ачты. "КЖПКде жактоочунун далилдерди чогултууга жана берүүгө укуктарын камсыз кылуунун бир катар кепилдиктери жана сотто далилдерди изилдөөгө айыптоочунун укуктары менен анын укуктарынын теңдиги каралган" [52, 95 б.].

Ошол эле учурда "башка" документтер категориясы "башка далилдерге" караганда алда канча кенен экенин эске алуу керек, анткени документтер далил болушу мүмкүн, андай болбошу да мүмкүн.

Эгерде ал факты иш үчүн маанилүү болуп, алардын бар экендиги тууралуу тыянактарды ырастап, четке какса же күмөн туудурса дагы, ошондой эле мыйзамда берилген тартипте байкалат, текшерилген, бааланган жана ошону

менен бирге ишке тиркеле турган болсо, тактап айтканда, сотко чейинки өндүрүш органдары бир белгилүү кылмыш иш тууралу чогултулган болсо, далилденүү зарыл тууралы фактылар маалымат далилдер катары түшүндүрүлөт. [53, 3 б.].

Далилдерди чогултуу боюнча, мындай милдет жүктөлө турган тема боюнча ар кандай позицияны карманган окумуштуу – процессуалисттер арасында көптөгөн талаш-тартыштар бар [54, 52-53], [55, 57 б.], [56, 32 б.].

Бул маселе боюнча талаш-тартышка кирбестен, биз көңүлдү адвокат катары кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн ушундай участогуна гана бурабыз, тактап айтканда, жашыруун сыр институтунун талаптарын сактоо менен далилдерди чогултуу боюнча адвокаттык иш.

Адвокаттык купуя сырдын өзгөчөлүгү, ал укукка каршы аракеттер жөнүндө маалыматтардын комплексин түзгөндүгү болуп саналат, анын үстүнө адвокаттык сырдын алкагында мындай маалымат маңызы боюнча аларга ылайыктуу статуска ээ экендигин эстен чыгарбаш керек. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык адвокат өзү жардам сурап кайрылган жактоочулардын укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо каражаттарын жана ыкмаларын өз алдынча тандап алууга укуктуу.

“Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” Мыйзамда (14-июнь, 2014-жыл) эле мыйзам чыгаруучу тарабынан төмөнкүлөр айтылган (*мындан ары мыйзамдан келтирилген текст*) [57]:

- Адвокаттардын ишине мыйзамсыз кийлигишүүгө жол берген же мындай ишти жүзөгө ашырууга тоскоолдук кылган адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык жоопкерчиликке тартылат [57].

- Адвокат адвокаттык ишти жүзөгө ашырууда айткан пикири үчүн кандайдыр бир жоопкерчиликке тартылышы мүмкүн эмес. Адвокаттын кесиптик ишине байланыштуу ага карата кылмыш иши Кыргыз Республикасынын Башкы прокурору же анын орун басары тарабынан гана козголушу мүмкүн [57].

- Адвокаттын турак жайына же жумушчу жайына, ал пайдаланган транспортко кирүү, аларда адвокатты кароо, тинтүү, алып коюу, жеке кароо же

тintүү жүргүзүү, анын мүлкүнө камак салуу, анын почта-телеграф корреспонденцияларын карап чыгуу жана алып коюу, анын телефондук жана башка сүйлөшүүлөрүн тыңшоо, адвокатты алып келүү, кармоо жана камакка алуу сот актысы боюнча гана жүргүзүлүшү мүмкүн. Адвокат өзү жасаган кылмыш ордунда кармалган учурлардан тышкары, ошондой эле Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында каралган учурларды кошпогондо, өзүнүн кесиптик милдеттерин аткарууда жеке тинтүүгө же жеке текшерүүгө алынышы мүмкүн эмес [57].

Адвокаттык купуя сырдын уникалдуулугу – ал мыйзамга каршы келген аракеттер тууралуу маалыматтардын жалпы жыйындысын камтыйт. Кыргыз Республикасынын мыйзамдарында адвокаттык ишке кийлигишүүгө такыр тыюу салынганы абдан маанилүү учур болуп саналат, ошондуктан адвокат өзүнүн кардарларынын укуктары менен мыйзамдуу кызыкчылыктарын коргоо үчүн куралдарды жана стратегияларды өз каалоосу менен тандоого укуктуу.

Мыйзам чыгаруучу "Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө" мыйзамында (14-июнь, 2014-жыл) бир катар маанилүү жоболорду белгилеп кеткен (*мындан ары мыйзамдан келтирилген текст*) [57]:

- Адвокаттардын кесиптик ишине мыйзамсыз кийлигишүүгө же бул ишке тоскоолдук кылууга аракет кылган адамдар Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык мыйзам алдында жоопкерчиликке тартылышы керек [57].

Мыйзам чыгаруучу тарабынан көрсөтүлгөн тыюу салуулар бузулган учурда мындай жол менен алынган далилдерди сот органдары тарабынан жол берилгис деп таануу зарылчылыгы каралган.

Ошондуктан, адвокат өз ишеним артуучусуна айып тагылган учурда активдүү катышат, жана бул процесс учурунда ишеним артуучунун кызыкчылыгында Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (КЖПК) талаптарынын бузулушу сотко чейинки өндүрүштүн тиешелүү органдарына, прокуратурага же сот органдарына маалымдалышы

керек. Ошентип, мындай маалыматтар адвокаттык купуя сыр катары каралышы мүмкүн эмес.

Мындан тышкары, мыйзам чыгаруучу тарабынан адвокаттык купуя сырды ачыкка чыгаруунун жол берилбестиги издөө иштерин жүргүзгөн жана тергөө органдарына карата адвокатка тергөө иш-аракеттерин жүргүзүүдө белгиленген чектөөлөр менен бекемделген. Бул аракеттерди ишке ашыруу үчүн тергөө сотунун чечими талап кылынат.

Бул мыйзамдын маңызына таянсак, адвокатка ишеним артуучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоо боюнча кеңири ыйгарым укуктар берилген.

КМШ өлкөлөрүндө колдонулуп жаткан мыйзам тарабынан корголуучу сырлар камтылган учурларда, юридикалык коомчулукта талаш-тартыштарды жаратпай турган, сотко чейинки өндүрүш органдарынын кызмат адамдары тарабынан чыгарылышы мүмкүн болгон негизсиз чечимдерге кылмыш ишинин далил булагы катары таануудан баш тарткан учурлардын бар экенин байкайбыз. Мындай баш тартуулар далилдердин ишенимдүүлүгүн жана объективдүүлүгүн камсыз кылууда жана кылмыш ишин калыс карап чыгууда олуттуу тоскоолдуктарды жаратышы мүмкүн.

Албетте, мында пайда болгон купуя сырлар өзгөчө укуктук жөнгө салууну талап кылат, анын ичинде сырдын ар кандай субъекттери тарабынан маалыматты юридикалык жана кесиптик коргоону камсыз кылуучу чаралардын комплексин иштеп чыгууда.

Билдирилген изилдөө темасынан жана милдеттеринен жана бир катар аспектилердин иштелип чыгуу деңгээлинен улам, жаңы КЖПКнин контекстинде ишеним артуучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу менен байланышкан адвокаттык купуя сырдын актуалдуу көйгөйлүү маселелерине, ошондой эле кийинки үч жылда КМШнын айрым өлкөлөрүнүн мыйзам чыгаруучулары тарабынан киргизилген маанилүү өзгөртүүлөргө токтолуу логикалуу болуп саналат [58, 65-67 б.], [59, 42-50 б.].

КР КЖПКнин 53-беренесине ылайык, адвокаттын ыйгарым укуктары так аныкталган. Бул беренедө процесстин катышуучусу катары адвокаттын

корголуучунун укуктарын жана кызыкчылыктарын камсыз кылуу үчүн зарыл болгон процесстик жана процесстик эмес маалыматтарды топтоо боюнча укуктары регламенттелген. Бирок, ошол эле учурда, Кыргызстанда жана КМШнын айрым башка мамлекеттеринде бул укуктарды иш жүзүндө колдонууда чечилиши зарыл болгон бир катар көйгөйлөр жана тоскоолдуктар жаралууда [37].

Биздин оюбузча, Казахстан Республикасынын мыйзам чыгаруучусу эң туура келген, ал үч жолу РК КЖПКнин 70-беренесине олуттуу өзгөртүүлөрдү киргизген, анда адвокаттын иши менен байланышкан, анын ичинде жашыруун маалыматтарга таандык маалыматтарды чогултуу боюнча ыйгарым укуктардын кеңири чөйрөсү каралган.

КР КЖПКнин 52-беренесинин 2-бөлүгүнүн 2-пунктуна, ылайык адвокаттын күбөнүн жазуу жүзүндөгү арыздарын жана түшүндүрмөлөрүн алуу укугу каралган (*кодекске ылайык текст келтирилген*) [37].

Мындан тышкары, КР КЖПКнин 53-беренесинин 4-бөлүгүнүн 6-пунктуна ылайык, адвокат Мыйзамдын талаптарын жана ачыкка чыгарбоо жөнүндө белгиленген тартипти сактоо менен, мыйзам менен корголгон сырды коргоону жүзөгө ашыруу үчүн зарыл болгон маалыматтарды, анын ичинде, кылмыш ишине тиешелүү маалыматтарды болжолдуу билген адамдарды алардын макулдугу менен сурамжылоо жолу менен алуусу каралган (*кодекске ылайык текст келтирилген*) [37].

КР КЖПКнин 170-беренесинин 3-бөлүгүнүн 4-пунктуна ылайык, мыйзам чыгаруучу тарабынан адвокаттын “анын ичинде илимий-техникалык каражаттарды колдонуу менен сурамжылоо жүргүзүү, алардын адамдары иштин жагдайлары жөнүндө кандайдыр-бир нерсе билишет жана ушундай жол менен алынган иш жүзүндөгү маалыматтарды иштин материалдарына кошуу жөнүндө өтүнүч кылуу” укугу берилген [(*кодекске ылайык текст келтирилген*)] [37].

Кыргыз Республикасынын Мыйзам чыгаруучусу сунуш кылган мыйзам бир жагынан формалдуу мүнөзгө ээ, ал эми экинчи жагынан адвокаттык иштин

сунушталган түрүн ишке ашыруунун реалдуу механизминин жоктугунан аны жүзөгө ашыруу мүмкүн эмес, бул тууралуу биз төмөндө баяндайбыз.

КР КЖПКне ылайык адвокаттарга өздөрүнүн юридикалык жардам көрсөтүп жаткан ишине байланыштуу маалыматты билген адамдарды (алардын макулдугу менен) суракка алуу мүмкүнчүлүгү берилген. Бул жаңылык адвокаттык иштин ишенимдүүлүгүн жана эффективдүүлүгүн жогорулатууга багытталган маанилүү кадам болуп саналат. Бирок, ушул учурга чейин "сурамжылоо" түшүнүгүн юридикалык жактан тактоо жана анын өткөрүлүү тартибин аныктоо, ошондой эле сурамжылоонун натыйжаларын протоколдоонун ыкмасын мыйзамдуу жол менен жөнгө жана укуктук процесс жүргүзүү сапатын жогорулатуу максатында, мыйзам чыгаруучулардын көңүлүнө алынышы керек.

Бул маселе бир катар илимпоздордун эмгектеринде кеңири изилденгени бекеринен эмес [60, 38 б.], [61, 37 б.], [62, 12 б.].

Е. А. Белканов бул чөйрөдөгү көйгөйлөрдүн комплекси мыйзамдык гана эмес, теориялык изилдөөгө жана түшүнүүгө да муктаж экенин баса белгилейт [63, 18 б.].

С.Ю. Макаровдун көз карашына ылайык, адвокаттардын суракка алуу мүмкүнчүлүгү – бул ишеним артуучунун макулдугу менен, адвокаттын көз карашында же ага жеткиликтүү болгон маалыматтардын негизинде, юридикалык жардамды квалификациялуу жана толук кандуу көрсөтүү үчүн маанилүү деп эсептелген фактыларды билген адам менен жүргүзүлгөн маектешүү процессин камтыйт. Бул маектешүү адвокатка өз ишеним артуучусунун укуктарын коргоодо кошумча далилдерди топтоо жана зарыл маалыматтарды алууга мүмкүнчүлүк берет [64, 161 б.].

Адвокаттардын адамдарды алардын макулдугу менен суракка ала турган маселелеринин жана суроолорунун так тизмеси мыйзам тарабынан аныкталган эмес. Мындай маалыматтардын көлөмү өтө кеңири болуп, ишке тиешелүү ар кандай маалыматтарды алууга багытталган.

Ошондой эле, адвокаттын негизги милдети —күбө катары суракка алуу максатында тиешелүү кызмат адамына билдирүү болуп саналат. Бул ыкма корголуучунун кызыкчылыктарын максималдуу камсыз кылууга багытталган. Албетте, бул адамдардын көрсөтмөлөрү анын коргоочусуна жардам берсе гана [65, 32 б.].

Эгерде аны КР КЖПКнин 53-беренесинин позициясынан карасак талаш позиция болуп саналат, бирок сурамжылоонун жыйынтыгы кандай болгон учурда да тиешелүү адамды күбө, адис, жабырлануучу катары чакыруунун зарылдыгы жана/же максатка ылайыктуулугу жөнүндө маселени чечүү үчүн иш боюнча сотко чейинки өндүрүш органдарынын кызмат адамы адвокат алган маалыматтар менен таанышуусу же башка тергөө аракеттерин жүргүзүүсү мүмкүн экендигин белгилөө максатка ылайыктуу.

Окумуштуулардын пикири менен макул болуу керек, сурамжылоонун жыйынтыктарын белгилөөнүн эң алгылыктуу формасы-сурамжылоонун протоколу [66, 52-54 б.], [67, 57-58]. КР КЖПКде мындай процессуалдык документ каралбаганы менен, кылмыш процесси жагынан аны танууга болбойт.

Көрсөтүлгөн протокол КР КЖПКнин 165-беренесинде көрсөтүлгөн Протоколдун формасына коюлуучу жалпы талаптарды эске алуу менен жактоочу тарабынан түзүлүшү керек, ал КЖПКнин 198-беренесинин талаптарына ылайык түзүлүшү керек (*текст кодекске ылайык келтирилген*) [37].

Сурамжыланып жаткан адамдын макулдугу кандай формада билдирилиши керектиги боюнча мыйзамдык деңгээлде эч кандай жобо жок [64, 16 б.].

Иштеп чыгуу талап кылынган типтүү бланкты толтуруу аркылуу адвокат тарабынан сурамжылоо жүргүзүүгө адамдардын макулдугун тариздөөгө жол берилет.

КР КЖПКде адвокаттын пикири боюнча же анда болгон маалымат боюнча ишеним артуучуну коргоо же кызыкчылыгын коргоо үчүн зарыл болгон кандайдыр бир маалыматты билдире алган ар кандай адамдар менен сүйлөшүү укугу каралган.

Суралып жаткан адам тарабынан билдирилген маалыматтар ал тарабынан өз колу менен жазылууга тийиш же болбосо мындай жазуу адвокат тарабынан жазылышы мүмкүн, мында жазуулар биринчи жактан жана мүмкүн болушунча сөзмө-сөз аткарылат. Адвокаттык сурамжылоонун протоколуна адвокат жана сурамжылануучу кол коюшу керек, мында сурамжылануучунун колдору ар бир беттин аягында аткарылышы керек.

Жүргүзүлгөн сурамжылоо аяктагандан кийин протокол окуп чыгуу үчүн суралып жаткан адамга көрсөтүлөт же анын өтүнүчү боюнча адвокат тарабынан жарыя кылынат, бул жөнүндө протоколго тиешелүү жазуу жазылат. Көрсөтмөлөр менен таанышуу фактысынын өзү жана алардын жазылышынын тууралыгы суралып жаткан адам протоколдун аягында өзүнүн колу менен күбөлөндүрөт. КЖПКнин ченемдеринин алкагында сурамжылоо жүргүзүү маселесин бир мааниде күбөлөндүрө турган жана сурамжылоонун натыйжаларынын кылмыш иши боюнча чагылдырылышы мүмкүн. Мында адвокаттын ишмердүүлүгү менен байланышкан маалыматтарды жашыруун сактоо укуктук процесстин адилеттигине жана мыйзамдуулугуна чоң таасир тийгизет.

Адвокаттык сурамжылоонун жыйынтыктары башка далилдерди түзүү үчүн негиз болуп кызмат кыла аларын эске алганда, мындай сурамжылоону жүргүзүү үчүн зарыл шарттар менен өбөлгөлөрдү камсыз кылуу маанилүү. Бирок, эгерде сурамжылоо жүргүзүү фактысы жана анын натыйжалары ишеним артуучунун кызыкчылыктарына карама-каршы келсе, маалыматтарды мамлекеттик органдарга же башка компетенттүү мекемелерге билдирүүгө милдеттендирилбеши зарыл.

Адвокат суралып жаткан адамга мурда белгисиз болгон кандайдыр бир купуя маалыматты (б.а. ал үчүн жаңы фактылык маалыматтарды) билдирүүгө укугу жок. Адвокаттын бул жалпы кесиптик ыйгарым укуктары ал тарабынан сурамжыланып жаткан адамдарды ишендирүүгө же кайра ишендирүүгө эмес, жаңы ишенимдүү маалымат алууга багытталган.

“Окуяларга болгон бааңызды маектешкен адамга таңуулабашыңыз керек. Сурамжылоонун өзүндө боорукер жана сабырдуу, ошондой эле формалдуу болуу керек. Суралып жаткан адам өз көрсөтмөлөрүн берүү стилинин кооздугу жөнүндө өзгөчө тынчсызданбашы керек [62, 69 б.]”.

Кошумча фиксация ыкмасы катары видео жазуу колдонулушу зарыл, анткени бул фиксация методу мыйзамга ылайык ишке ашырылат. Ошону менен бирге, адвокат менен ишеним артуучунун ортосундагы маектешүүнүн белгилүү бир чектелүүлүгүн да эске алуу керек. Бул чектелүү жагдайды белгилүү кемчилик катары караган учурларда, жактоочу тарабынан мыйзамсыз аракеттер — коркутуулар, пара сунуштоо, шантаж же адамды туура эмес багытка жетелөө аракеттери колдонулбайт жана мыйзам тарабынан четке кагылат.

Адамды суракка алууда ишенимге ээ болгон адамдын (мисалга жекече детективдин) жана андан кийин сурамжылоонун жүрүшүнүн фиксациясына кепилдик берген адамдын болушу эң туура болуп саналат, бул айрым көйгөйлөрдү чечет жана коргоочунун далилдерди чогултууга укуктарын камсыз кылуунун кепилдиги болуп кызмат кылат. Мындай гарант катары нотариус айрым окумуштуулар тарабынан мамлекеттин атынан иш алып барган кызмат адамы катары сунушталат. В.Руднев мыйзамдын талаптары сакталган жана мамлекеттик алым төлөнгөн шартта сурамжылоо аяктагандан кийин ага катышкан нотариус жогоруда айтылган сурамжылоонун протоколун тигет жана күбөлөндүрөт жана каттоо китебине жазат деп белгилеп келет.

Ошону менен бирге, нотариус соттук өндүрүшкө тиешеси бар иштерде далилдерди камсыздоо функциясын аткарабайт, эгерде кызыкдар тараптар нотариуска кайрылышса да. Демек, нотариус менен иштешүү адвокатка сотко чейинки өндүрүш этаптарында, башкача айтканда, иш соттук кароого өтө электе, далилдерди камсыздоого мүмкүндүк берет. Бул далилдердин кийинчерээк объективдүү же субъективдүү себептерден улам көрсөтүлүшү татаал же таптакыр мүмкүн болбой калган учурларда өзгөчө маанилүү болуп калат.

Бизд сунуштап жаткан ыкма — жекече детектив суракка келгенде колдонуу, мында атайын келишим түзүү аркылуу кызмат көрсөтүү жана ишмердүүлүк учурунда алынган купуя маалыматты, ошондой эле мыйзам менен корголуучу башка маалыматтарды ачыкка чыгарбоо боюнча милдеттенмелерди камсыздоо болуп саналат. Бул мамиле, биздин оюбузча, далилдердин коопсуздугун жана ишенимдүүлүгүн камсыздоодо эң ылайыктуу.

Казакстан Республикасынын мыйзам чыгаруучусунун позициясын эске алуу менен, төмөндөгү негиздерден улам иштин белгилүү жагдайлары боюнча адамдарды адвокаттык сурамжылоону далил булагы катары таануу маанилүү жана актуалдуу новелла катары каралууга тийиш деп эсептейбиз. Биринчиден, адвокатка иштин бардык маанилүү аспектилери боюнча маалыматка ээ болгон адамдарды сурамжылоо мүмкүнчүлүгүн берүү зарыл, мында ал күбөлөрдөн түшүндүрмөлөрдү алуунун чегинде гана калбастан: а) сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан аныкталган фактыларды, бул материалдын мазмунуна шайкеш келген маалыматтарды чогултууга шарт түзүлөт; б) Россия Федерациясынын мыйзам чыгаруучусу тарабынан сунушталган вариантка ылайык, процессуалдык эмес, бирок иш үчүн маанилүү болгон маалыматтарды чогултууга жол ачылат. Экинчиден, илимий-техникалык каражаттардын жардамы менен белгилүү бир адамдар боюнча алынган сурамжылоо жыйынтыктары иштин жагдайларын аныктоодо далил булактары катары таанылууга тийиш. Мындай маалыматтар, адвокаттын өтүнүчү боюнча, кылмыш ишинин материалдарына тиркелиши керек. Үчүнчүдөн, бул мамиле процесстин атаандаштыгын күчөтүүчү фактор болуп саналат, анткени адвокат өзүнүн укуктук арсеналында кошумча далилдерди топтоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болот. Бул далилдердин купуялуулугу ишти кароо учурунда маанилүү юридикалык субъектке таасир эте алат, анткени алынган маалыматтар коюлган айыптоолорду толугу менен же жарым-жартылай жокко чыгарышы мүмкүн же айыптоочу тараптын позициясын кайра кароого алып келиши мүмкүн. Төртүнчүдөн, бардык бул оң аспектилерге карабастан, КЖПКде адвокаттык сурамжылоо процессинин тартибин жана шарттарын жашыруун коргоо

зарылчылыгы бар. Мисалы, КР КЖПКнин 198-беренесинде каралган сурамжылоонун жалпы эрежелери жана анын кылмыш-жаза процессинин катышуучуларына карата айырмачылыктары, процесстик иш-аракеттердин аталышы жана мазмуну боюнча айырмачылыктар, ошондой эле купуя маалыматтын субъекттери боюнча так регламенттерди иштеп чыгуу талап кылынат. Ушундан улам, биз төмөнкү сунуштарды киргизүүнү зарыл деп эсептейбиз: 1) КР КЖПКге жаңы беренелерди кошуу: а) “Адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн жалпы эрежелери”; б) “Адвокаттык сурамжылоонун протоколу”; в) “Адвокаттык сурамжылоодо үн жана видеожазууну колдонуу”. 2) КР КЖПКнин айрым беренелерине өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизүү: а) КР КЖПКнин 53-беренесинин (“Адвокаттын ыйгарым укуктары”) 2-бөлүгүнө жаңы пунктту кошуу: “Иштин жагдайлары белгилүү болгон адамдарды илимий-техникалык каражаттарды колдонуу менен сурамжылоо жана далил катары маанилүү маалыматтарды кылмыш ишинин материалдарына тиркөө жөнүндө өтүнүч келтирүү”. б) КР КЖПКнин 80-беренесин (“Адвокаттык сурамжылоонун протоколдору”) жаңы 51-бөлүк менен толуктоо. 4) Мыйзамдык деңгээлде төмөнкү нерселерди караштыруу: а) Соттун милдетин, далилдердин булагы катары кылмыш ишинин башка материалдарына “Адамды адвокаттык сурамжылоонун протоколун” тиркөө; б) Жеке детективдин адамды адвокаттык сурамжылоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгүн укуктук механизм катары бекемдөө, бул протокол адвокат менен түзүлгөн келишимге ылайык түзүлөт жана колдонулат.

Адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары: 1) Адамдарды сурамжылоо иш-чарасы адвокат же жеке детектив тарабынан гана жүргүзүлүүгө тийиш, мында мындай ишмердүүлүк кызмат көрсөтүү жөнүндө атайын келишимдин түзүлүшү менен камсыздалат. Бул келечекте сурамжылоону жүргүзгөн адамга процессуалдык ыйгарым укуктарды берүү мүмкүнчүлүгүн камтыйт. 2) Адвокаттык сурамжылоо тергелип жаткан кылмыш ишине байланыштуу белгилүү жагдайлар боюнча жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгаргысы келген адамдын жазуу жүзүндө берген макулдугу менен

гана ишке ашырылууга тийиш. Бул шарт адвокаттык ишмердүүлүктүн коопсуздугун жана мыйзамга ылайыктыгын камсыз кылуунун негизги элементтеринин бири болуп саналат; 3) өзгөчө учурларда, сурамжылануучу адамдын талабы боюнча адвокат маалыматтын жашыруун булагын ачып берүүгө укуктуу, бирок ошол эле учурда ал буга ишеним көрсөтүүчүнүн өзүнөн макулдук алууга тийиш; 4) адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн талаптарын мыйзамдык деңгээлде иштеп чыгуу жана белгиленген эрежелерди сактоо талап кылынат; 5) иштин жагдайлары боюнча адамдардын чөйрөсүн сурамжылоону далилдердин булагы деп таануу үчүн аны ченемдик жактан бекемдөө зарыл, алар айыптоо жана сот тарабынан алардын аныктыгы жөнүндө шектенүүлөрдү жаратпайт; 6) Адвокаттык сурамжылоо жыйынтыктары далилдердин башка түрлөрүн түзүүдө, анын ичинде коюлган дооматтарды аныктоодо, маанилүү булак болуп саналат. Бул шартта сурамжылоо жыйынтыктары ишеним артуучунун кызыкчылыктарына каршы келбеши керек экенин эске алуу зарыл. Мындай учурларда адвокат, бир жагынан, өзүнүн функционалдык милдеттерине ылайык, жүргүзүлгөн сурамжылоо жана анын натыйжалары тууралуу маалымдоодон оолак болушу керек. Экинчи жагынан, ал прокуратура органдары, сотко чейинки өндүрүш органдары же сот үчүн жашыруун маалыматтарды ачыкка чыгарууга укугу жок; 7) адвокаттык сурамжылоо учурунда алынган маалыматтарды чогултуунун сунушталган форматы бир катар өзгөчөлүктөрдү камтыйт. Атап айтканда: а) адвокат сурамжылоого алынган адамга өзүнүн жеке позициясын таңуулоого аракет кылбашы керек жана сурамжылоо учурунда адвокаттын берчү суроолору так жана объективдүү болушу шарт. Суроолор багыттоочу мүнөзгө ээ болбоого тийиш жана жоопту алдын ала түзүүгө умтулбаган суроолор болушу зарыл; б) сурамжылоонун жүрүшүндө далилдөөгө жаткан жагдайлар талкууга жана жалпы талдоого жатпайт; в) адамды адвокаттык сурамжылоонун максатын сактоо, тактап айтканда андан жаңы ишенимдүү маалымат алуу, сурамжылануучуга мурда белгисиз болгон купуя маалыматты бербөө жана ал боюнча өзүнүн көз карашын билдирүү; 8) сурамжылануучу адамга кандайдыр бир таасир

(психологиялык басым) көрсөтүлбөшү жана адвокаттык этиканы сактоо менен жүргүзүлбөшү керек.

Адвокат тарабынан адамдарды сурамжылоо мүмкүнчүлүгүн ишке ашыруу деп эсептейбиз: 1) ишке тиешелүү маалыматты билген адам адвокат тарабынан суралышы мүмкүн болгон маселелердин чөйрөсү боюнча; процессуалдык документтин формасы белгиленген, ага адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн механизми жана анын натыйжалары күбөлөндүрүлөт. 2) КР КЖПКде адамдарды сурамжылоону белгилөөнүн төмөнкүдөй процессуалдык формасын кароо сунушталат: “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”, анда сурактын протоколуна коюлуучу мазмундун жалпы атрибуттары каралышы керек, бирок аны башка субъект, атап айтканда адвокат тарабынан өткөрүүнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен. 3) “адвокаттык сурамжылоонун протоколунда” төмөнкүдөй мазмундуу түзүүчүлөр жана анын процессуалдык жол-жоболоштурулушу каралсын: 1) өткөрүү ордун жана датасын көрсөтүү; 2) башталышынын жана аякташынын убактылуу параметрлери, ошондой эле тыныгуу болгон учурда көрсөтүү; 3) кылмыш ишинин реквизиттери; 4) ушул процессуалдык аракетти жүргүзүүгө жазуу жүзүндөгү макулдуктун болушу, ошондой эле сурамжылануучу адамдын анкеталык маалыматтары. Адвокат анын жосун келтирбейт жана ал процесстин башка катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мыйзамдын ченемдерине туура келет; 5) сурамжылоо жүргүзүү учурунда сурамжыланган адамга эскертүү берилүүгө тийиш. 6) сурамжылануучу тарабынан берилген сүрөттөр, схемалар, чиймелер, фотосүрөттөр адвокаттык кароонун протоколуна тиркелиши керек; 7) сурамжылоо, сурактын иштелип чыккан баскычтарын эске алуу менен жүргүзүү баскычы; 8) сурамжылануучу тарабынан өз колу менен протокол жазылышы мүмкүн; 9) Адвокат тарабынан адамды сурамжылоо аяктагандан кийин, сурамжылоонун протоколу сурамжылануучуга толугу менен таанышууга берилет. Сурамжылануучу протоколду өз алдынча окуп чыккандан кийин же адвокат тарабынан жарыяланган текстти угуп таанышкандан кийин, протоколдун ар бир бетине кол коюлат, бул анын мазмуну менен макул

экендигин ырастайт. Мындай протокол, биздин көз карашыбыз боюнча, иш көзөмөлүндө турган прокуратура органдарына берилүүгө тийиш эмес.

КР КЖПКнин 53 – беренесинин 2 бөлүгүнүн 1-пунктуна ылайык адвокатка “сотко чейинки өндүрүштө жана сотто мыйзамга ылайык шектүүнүн, айыпкердин, соттолгон адамдын, акталган адамдын, жабырлануучунун пайдасына же жекече детективди пайдалануу менен кылмыш иши боюнча күбөлөндүрүүчү материалдарды чогултуу жана берүү укугу берилген” [37].

Мындан тышкары, жеке детективдин ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын адвокатка берүү жол-жобосу дагы кылмыш ишинин алкагында бул материалдардын далил катары каралышы маселесин толук кандуу чечпейт. Мунун себеби, адвокатка тапшырылган маалыматтар далилдөөчү субъект тарабынан анык бааланып, аларды далилдер катары өзгөртүү же кайра иштетүү критерийлерине толук жооп бериши керек.

Ошондой эле, эгерде далилдөө процессинде жалпы таанылган тиешелүүлүк жана аныктуулук талаптары аткарылса, сурак берүү учурунда катышуучулардын укуктары жана эркиндиктери камсыздалып, аларды коргоо маселеси дагы өзгөрүлүп, өнүккөн шарттарда каралат. Бул багытта тиешелүү маалыматтардын, башкача айтканда, кылмыш ишинде далилдөөчү объектти түзүүчү фактыларды камсыздоо мүмкүнчүлүгү негизги ролду ойнойт. Мындай маалыматтарды алуу мүмкүнчүлүгү, тиешелүү мыйзам талаптарына ылайык, далилдөө процессине түздөн-түз таасир эте тургандыгын белгилей кетүү зарыл [68, 58 б.].

Айрым адистердин көз карашына таянсак, кылмыш-жаза өндүрүшүнүн алкагында тараптар тарабынан сунушталган материалдарды, документтерди жана башка физикалык далилдерди ишке тиркөө маселесинде тергөөчүгө өзгөчө чоң жоопкерчилик жүктөлөт. Мында тергөөчү гана далилдердин ишке тиешелүүлүгүн, алардын маанилүүлүгүн жана аларды далил катары колдонууга мүмкүнчүлүк берүүчү процессуалдык талаптарга жооп беришин аныктоодо өзгөчө мааниге ээ болгон негизги фигура катары каралат. Бул жагдай

тергөөчүгө айрым эксперттер тарабынан кылмыш-жаза процессинде борбордук, чечүүчү роль ыйгарылганын дагы бир жолу ырастайт.

Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде так белгиленген эрежелерге ылайык, тергөөчү сунушталган предметтердин жана документтердин соттук териштирүүдө колдонулушунун зарылдыгын аныктап, аларды мыйзам чегинде далил катары баалоого милдеттүү. Бул иш-аракеттерге анын тараптардын далилдерди сунуштоо мүмкүнчүлүгүн жөнгө салуучу мыйзам нормаларын терең түшүнүүсү жана ар бир далилди кылдат баалоо аркылуу кабыл алынган чечимдери негиз болот. Мындан тышкары, тергөөчү далилдерди баалоо процессинде алардын ишке тиешелүүлүгүн жана мыйзамдуулугун камсыздоочу критерийлерди сактоого тийиш.

Ошондой эле тергөөчү, далилдердин булагы катары материалдарды жана документтерди кандай шарттарда жана кандай процедуралар менен алынганын такташы абзел. Бул документтердин жана предметтердин ишке кошулушунун мыйзамдуу жана объективдүү себептери болушу зарыл, анткени булар кылмыш ишинде далил катары кабыл алынышы үчүн жарамдуу болушу керек. Мыйзам тарабынан көрсөтүлгөн ченемдерге ылайык, бул процессуалдык эмес маалыматтар, башкача айтканда, баштапкы булактардан алынган, бирок процессуалдык нормалар менен түздөн-түз жөнгө салынбаган материалдар дагы тергөөчү тарабынан талданып, иштин шарттарына ылайык келсе, далилдер катары таанылышы мүмкүн [69, 93 б.].

В. Г. Семеновдун көз карашына ылайык, детективдик ишмердүүлүктүн жыйынтыктары белгилүү шарттарда кылмыш ишине тиешеси бар деп таанылышы мүмкүн, эгерде бул жыйынтыктарды анализдөө аркылуу айрым маанилүү жагдайларды аныктоого шарт түзүлсө. Семенов белгилегендей, детективдик иликтөөлөрдүн натыйжаларынын кылмыш ишине тиешелүүлүгү жана алардын далил катары колдонулушу, төмөнкү сыяктуу маанилүү факторлордун аныкталышы менен түздөн-түз байланыштуу: а) кылмыш ишин козгоого негиз берген криминалдык аракеттердин, же жосундардын белгилери так аныкталганда гана, детективдик материалдардын ишке кошулуусу мүмкүн

болот. Бул жагдай кылмыш-жаза процессинде маанилүү кадам болуп саналат, анткени бул белгилер кылмыш ишинин өзөктүү далили катары кызмат кылат [70, 95 б.]. Мындан тышкары, кылмыш ишин козгоо үчүн негиз болгон бул белгилер процессуалдык жана мыйзамдуу критерийлерге толук жооп берүүгө тийиш. Башкача айтканда, детективдик иштин жыйынтыктарында табылган маалыматтар, кылмышты тастыктоочу юридикалык негиздерди түзүүгө мүмкүндүк бергенде гана, алардын кылмыш ишинин материалдарына кошулуусу реалдуу болот. Бул жагынан, детективдик материалдар алардын ишенимдүүлүгү, тактыгы жана мыйзамдуу негизде алынганы тергөөчү жана сот тарабынан терең бааланып, талданууга милдеттүү. Детективдик иштин жыйынтыктары ошол эле учурда кылмыш-жаза өндүрүшүндөгү далилдердин системасына жараша, алардын процессуалдык талаптарга жооп берүү жөндөмдүүлүгү да маанилүү ролду ойнойт. Бул талаптарга жооп бергенде гана, бул материалдар кылмыш ишинде мыйзамдуу жана процессуалдык жактан туура деп таанылышы мүмкүн. Иштин алкагында детективдик иликтөөлөрдүн натыйжалары кылмыш ишин ачууга жана анын мыйзамдуу өңүттөн каралышына түздөн-түз таасир этет [70, 95 б.].

Жеке детективдик ишмердүүлүктүн натыйжалары, адвокаттык жашыруун сырдын субъектисин эске алуу менен, жогоруда келтирилген критерийлердин тизмеси абдан толук деп эсептелет. Бул тизмеде процесстин бардык этаптары үчүн жалпы критерийлер камтылган. Анда Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде көрсөтүлгөн салыштырмалуулук принциби гана эмес, далилдерди баалоо жана колдонуу боюнча кеңири талаптар да эске алынган, ал кылмыш иши боюнча көрсөтүлүшү мүмкүн болгон КР Кылмыш-жаза кодексинин ченемдери жана конкреттүү адвокаттык версиялары менен аныкталган түздөн-түз критерийди камтыйт. Ушул критерийлердин жыйындысы жеке тергөөчүнүн катышуусу менен адвокат тарабынан чогултулган маалыматтын мааниси чоң экендигин, демек, кылмыш ишине тиешеси бар же жок экендигин көрсөтөт.

Биз, КЖПКне жаңы процессуалдык институтту киргизүү жана анын жоболорун ишке ашыруу максатында “Жеке детективдик ишмердүүлүк жөнүндө” мыйзамдын долбоорун иштеп чыгуу талап кылынат деген К.Исмагуловдун пикирине кошулабыз [32, 171 б.].

Ал билдирген максаттан улам, тактап айтканда, адвокаттык иликтөө сыяктуу жаңы процессуалдык институтту киргизүү, анда автор тарабынан модель катары аталган Мыйзамдын долбоорунун түзүмү жана көйгөйлөрдүн комплексин чечүү үчүн, анын ичинде адвокаттык купуя сырды сактоо үчүн маанилүү болгон анын негизги мазмундук түзүүчүлөрү сунушталган [71, 506-513 б.].

Жекече детективдик иштин натыйжаларын түзүүчү купуя маалыматты түзүү жолдорун текшерүүгө багытталган адвокаттын иш-аракеттери адамдын жана жарандын укуктары менен эркиндиктерин сактоо талаптарына ылайык келүү көз карашынан алганда бул маалыматтарга баа берүүгө багытталууга тийиш.

Ушуга байланыштуу, биздин оюбузча, адвокат тарабынан бир катар жоболордун аткарылышы текшерилгенден кийин мындай маалыматтарды адвокаттык файлга киргизүү адилеттүү. Зарыл материалдарды, маалыматтарды чогултууда адвокатка карата төмөнкү шарттарды сактоо талап кылынат:

1) берилген маалыматтар кылмыш-жаза сот өндүрүшүнө катышкан, жазуу жүзүндө түзүлгөн келишимге ылайык иш алып барган жеке детектив тарабынан гана чогултулууга тийиш;

2) Кылмыш ишине байланыштуу кызмат көрсөтүүлөрдү сунуштоо, тиешелүү маалыматтарды чогултуу жана айрым процессуалдык мүнөздөгү иш-чараларды жүзөгө ашыруу жеке детективдин негизги функционалдык милдеттеринин бири болуп эсептелет. Бул милдеттерди аткаруу толугу менен түзүлгөн келишимдин алкагында жана учурдагы мыйзамдардын талаптарына ылайык жүргүзүлүшү зарыл. Мындан тышкары, келишим түзүлүп, анын алкагында детектив ишке киришкен учурдан тартып үч суткадан ашпаган мөөнөттүн ичинде адвокат тарабынан жекече детективдин жазуу жүзүндөгү билдирүүсүнүн болушу да милдеттүү шарттардын бири катары эсептелет. Бул билдирүү детективдин

ишмердүүлүгү боюнча адвокатка маалымдоо, анын кызматтарынын деталдарын жарыялоо жана ошондой эле жүргүзүлгөн аракеттердин мыйзамдуулугун ырастоочу расмий документ катары кызмат кылат;

3) алынган корголуучу маалыматтын объективдүүлүгүн аныктоо, тактап айтканда маалымат алуу булагын, ошондой эле предметтерди жана документтерди көрсөтүү менен;

4) Техникалык каражаттарды колдонуу аркылуу жүргүзүлгөн жеке детективдик иш-чаралар Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине (КЖПК) шайкеш аткарылышы керек, жана бул процесстин ар бир баскычында колдонулган техникалык каражаттардын өзгөчөлүктөрү менен параметрлери так жана даана көрсөтүлүшү зарыл. Бул талаптын аткарылышы жеке детективдин ишмердүүлүгүнүн мыйзамдуулугун камсыз кылууда өзгөчө мааниге ээ болуп, ишке тиешелүү техникалык каражаттардын натыйжалуулугун жана алардын мыйзамдуу негизде колдонулгандыгын күбөлөндүрөт. Бул талап жеке детективдин ишинде ар кандай техникалык каражаттардын мыйзамсыз колдонулушуна жол бербөө жана алардын ишке тиешелүү далилдерди чогултуудагы ишенимдүүлүгүн камсыз кылуу максатын көздөйт. Техникалык каражаттардын параметрлери алардын мүмкүнчүлүктөрүн, иш жүзүндө колдонуу чегин жана конкреттүү кылмыш ишинин чегинде аткарган функцияларын так аныктоого жардам берет. Мындан тышкары, бул талаптын аткарылышы техникалык каражаттардын колдонулушунун жыйынтыктарынын мыйзамдуулугуна түздөн-түз таасир этет. Анткени, ишке жарамсыз же туура эмес колдонулган техникалык жабдуулар аркылуу алынган маалыматтар жараксыз деп табылышы мүмкүн жана сот процессинде далил катары кабыл алынбай калуу коркунучу бар. Ошондуктан, техникалык каражаттардын мүнөздөмөлөрү жана алардын параметрлери кылмыш ишинде техникалык жана юридикалык жактан туура жана так көрсөтүлүүгө тийиш. Жеке детективдердин ишмердүүлүгүндө техникалык каражаттарды пайдалануу маселеси ар кандай териштирүү жана иликтөө иштерин эффективдүү жүргүзүүдө маанилүү рол ойнойт. Техникалык

каражаттар туура колдонулганда, алар детективдин чогулткан маалыматтарынын сапатын жогорулатууга жана далилдерди топтоо процессин натыйжалуу жүргүзүүгө шарт түзөт. Бирок, бул каражаттарды туура эмес колдонуу же алардын техникалык мүнөздөмөлөрүн бурмалоо, иштин жүрүшүнө терс таасир этип, аны мыйзамсыз деп таануу коркунучуна алып келиши мүмкүн;

б) Адвокаттын тапшырмасынын негизинде жүргүзүлгөн детективдик аракеттердин түрлөрү жана алардын жыйынтыктары мыйзам чыгаруучу тарабынан иштелип чыгып, кабыл алынган "Кыргыз Республикасындагы Жеке детективдик ишмердүүлүк жөнүндө" Мыйзамда аныкталып, жөнгө салынышы зарыл. Бул мыйзам детективдик иш-чаралардын укуктук алкагын жана алардын ишке ашырылышын тактоо үчүн негизги документ болуп кызмат кылат. Берилген талаптардын тизмеси кылмыш-жаза процессинин башка катышуучусу катары кылмыш иши боюнча маалыматтарды чогултуу жөнүндө адвокат менен келишим боюнча кызмат көрсөтүүнүн алкагында жеке детектив тарабынан алынган маалыматтарга карата ("жеке детективдик ишмердүүлүк жөнүндө" жаңы мыйзам кабыл алынган шартта, ошондой эле адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча, анын ичинде жашыруун сыр субъектинин башка катышуучусунун катышуусу менен бир катар процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүүнү укуктук жөнгө салуу боюнча сунушталган мыйзамдык демилгелер) түзүлгөн.

Ошол эле учурда, мындай иш-аракеттердин келишимдик негизде аткарылышынын мааниси дагы терең, анткени детектив менен адвокаттын ортосундагы макулдашуулар бул процесстерди мыйзамдык жана процессуалдык эрежелердин чегинде уюштурууга багытталган. Мыйзам ченемдери белгилегендей, келишимдин мазмуну жана шарттары детективдин ишмердүүлүгүн мыйзамдуу негизде жүзөгө ашырууга тиешелүү процессуалдык талаптарга дал келиши зарыл. Бул талаптарды аткарбаган учурда, детективдин аткарган иш-аракеттери жана чогулткан маалыматтары жараксыз деп табылышы мүмкүн, анткени бул иш-чаралар мыйзамдуу эмес деп бааланат.

Мындан тышкары, адвокат менен детективдин ортосундагы өз ара аракеттешүү жана маалымат алмашуу механизмдери дагы мыйзамдык ченемдерге шайкеш келүүгө тийиш. Бул иш-аракеттерди жүргүзүүдө тараптардын ортосунда ишенимдүү жана так маалымат алмашуу зарыл, анткени бул чогултулган материалдарды ишке эффективдүү пайдалануу жана алардын мыйзамдуу ишке кошулуу процесси үчүн негизги фактор болуп саналат.

Адвокат катары коргоочунун кылмыш иштеринде купуялуулукту камсыз кылуу маселеси учурдагы кылмыш-жаза процессуалдык мыйзамдарда толук көлөмдө камсыздалган деп айтууга мүмкүн эмес. Учурдагы мыйзамдардын чегинде адвокаттын ишмердүүлүгү менен байланышкан купуялуулук маселелери негизги компоненттердин бири катары каралганы менен, аларды ишке ашырууда бир катар чектөөлөр жана өзгөчөлүктөр бар.

Мыйзам ченемдери боюнча, адвокат сотко чейинки өндүрүш процессинде өзүнө белгилүү болгон маалыматтарды ачыкка чыгарбоо милдетин алып, коргоо функциясын аткаруу учурунда ал маалыматтардын купуялуулугун сактоого милдеттендирилген. Башкача айтканда, сотко чейинки өндүрүш толук аяктаганга чейин адвокат өзүнүн кардарына жана ишке байланыштуу алынган маалыматтарды коомчулукка же башка кызыкдар тараптарга жарыялоо укугуна ээ эмес. Бул талап коргоо процессинин ишенимдүүлүгүн жана мыйзамдуулугун камсыз кылууда маанилүү рол ойнойт. Адвокат иштин бүткөнүнө чейин ишке байланышкан ар кандай маалыматтарды купуялуулук режиминде сакташы шарт.

Бирок, сотко чейинки өндүрүш аяктагандан кийин, мыйзамдын жоболоруна ылайык, бул маалыматтар сотко чейинки өндүрүштүн сырын түзгөн маалыматтар категориясынан чыгарылат. Мунун натыйжасында, бул этаптан соң адвокаттын бул маалыматтарды купуялуулукта сактоосу милдеттүү талап катары каралбай калат. Бул жагдай коргоочунун маалыматтарды ачыктоо укугун чектөөчү мыйзамдын жыйынтыкталышы менен байланыштуу, бирок

бул ошондой эле кылмыш ишинин алкагында алынган маалыматтардын андан ары корголушуна байланышкан суроолорду пайда кылат.

Купуялуулуктун бул чектелген мөөнөтү адвокаттык иштин натыйжалуулугун жана кардарлардын укуктарын коргоо процессин оптималдаштырууга багытталган көрүнгөнү менен, айрым учурларда ал коргоо функциясынын узак мөөнөттүү келечектеги аспектилерин толук эске албайт. Башкача айтканда, сотко чейинки өндүрүштөн кийин дагы иштин өзгөчөлүктөрүнө жараша купуялуулукту сактоо зарылчылыгы келип чыгышы мүмкүн, бирок бул учурда мыйзам бул маселени жөнгө салуу боюнча так жоболорду камтыбайт.

Адвокаттык купуялуулук коргоонун маанилүү элементтеринин бири болуп саналарын эске алуу менен, бул маселени кеңейтилген көз карашта карап чыгуу жана анын мыйзамдык нормаларда андан ары өркүндөтүлүшү керектүү чара катары эсептелет. Узак мөөнөттүү укуктук мамилелерди жана коргоочунун кардарына байланышкан маалыматтардын корголушун камсыздоо менен, купуялуулук маселеси кылмыш иштери боюнча процессуалдык мыйзамдардын сапатын жана адилеттигин жогорулатууга чоң салым кошо алат. Бул маселеге бир катар башка изилдөөчүлөр жана адистер да өзгөчө көңүл бурушат жана ушундай позицияны колдошот [67, 57-58 б.].

Суроо – талап менен кайрылган спецификалык субъект – уюм дайыма адис тарабынан көрсөтүлөрүн, мыйзамдык аныктамага ылайык кесиптик купуя сырды алып жүрүүчү болуп саналаарын, башкача айтканда жашырындуулуктун талабы менен байланышкандыгын эске алуу керек, бул сырдын ар кандай туундусу болгондо зарыл болгон ишеним мамилелерин орнотуу үчүн белгилүү бир кепилдикти билдирет. Мында жашыруун маалымат уюм тарабынан бир конкреттүү адиске ишенилиши мүмкүн, ал эми уюмдун башка өкүлдөрүнүн сырга жетүү шарттары жокко чыгарылышы мүмкүн.

Мындай жагдай мыйзам тарабынан корголгон жашыруун маалыматтарды камтыган материалдардын адвокатка жеткирилишин кыйла татаалдаштырууга алып келиши мүмкүн. Бул, өз кезегинде, адвокаттын коргоо процессиндеги мүмкүнчүлүктөрүн чектөөчү фактор болуп саналат жана мыйзамдык жөнгө

салууну талап кылат. Мындай сырлар мыйзам чыгаруучулар тарабынан материалдарда камтылган маалыматтардын укуктук жана кесиптик жактан корголушун камсыздоочу чаралардын комплексин иштеп чыгууда өзгөчө мамилени талап кылат. Мыйзам тарабынан корголуучу маалыматтарды адвокаттык кесиптик иштин процессинде операция жасоого туура келген шарттарда жашырын сырды этиятсыз же атайылап ачыкка чыгаруу ыктымалдыгы олуттуу жогорулагандыгын эч ким танбайт.

Шексиз бардык сырлар априори алардын предметин түзгөн маалыматтарга адвокаттын кирүүсүнө абсолюттук тыюу салууну камтыган абсолюттук сыр катары каралышы мүмкүн эмес. Сотко чейинки өндүрүш этабында жактоочулардын жыйындысына тиешелүү болгон тигил же бул сырлардын укуктук режимдери сыр абсолюттук, салыштырмалуу өзгөчөлүгүн эске алуу менен айырмаланат.

Бардык жашыруун институттар адвокаттын маанилүү кесиптик милдети, анын ажырагыс функционалдык милдети катары каралышы керек, ал сотко чейинки өндүрүш этабында ар бир өзүнүн аракетин көзөмөлдөөгө жана сырды кокустан ачыкка чыгаруудан качуу үчүн жүрүм-турумун кылдат кароого тийиш.

Адвокат өзүнө берилген далил топтоо укугун адилетсиз колдонуудан оолак болууга милдеттүү. Башкача айтканда, ал төмөнкү эрежелерди так сактоого тийиш: а) жалган маалыматтарга таянбоо; б) маалыматка ээ болгон адамды сурак учурунда чаташтырбоо; в) адамды сүйлөшүүгө мажбурлоо аракеттеринен алыс болуу; г) жалган көрсөтмө берүүгө адамды кызыктыруу аракеттерине жол бербөө. Мындай эрежелерди сактоо адвокаттын кесиптик моралдык-этикалык жоопкерчилигине кирет. Адвокат адамды суракка тартканда төмөнкү милдеттерди аткарууга тийиш: сурактын максатын так жана ачык көрсөтүп, адамдан анын макулдугун алуу; эгерде адам суракка катышуудан баш тартса, суракты токтотуу; эгер далилдер күч колдонуу менен алынган болсо, бул далилдер мыйзамсыз деп табылып, жараксыздыкка дуушар болуу коркунучун жаратат. Ушундай учурларда, мыйзамсыз алынган далилдерге карата чектөө механизмин киргизүү каралат. Соттук териштирүүлөрдө мажбурлоого

негизделип алынган далилдер Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (КР КЖПК) жоболоруна ылайык, жараксыз деп табылат. Айыптоочу тарап мындай далилдерди жараксыз деп таанып, иштин материалдарынан чыгарып салуу жөнүндө өтүнүчтү сотко киргизүүгө укуктуу.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн негизинде төмөнкү негизги позициялар белгилениши керек:

1. Казакстан Республикасынын мыйзам чыгаруучусу менен окшоштук боюнча төмөнкүдөй позициялардан иштин белгилүү жагдайлары боюнча адвокат тарабынан адамдарды сурамжылоону далилдердин булагы катары кароо зарыл жана маанилүү жаңылык деп эсептейбиз. Биринчиден, адвокатка ишке тиешелүү ар кандай жагдайлар боюнча маалыматка ээ болгон адамдарды суракка алуу укугу камсыздалышы керек: а) сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан белгиленген фактылык маалыматтар боюнча, бул материалдын аталышынын маңызынан келип чыгат; б) 54-берененин 4-б. 6-п., РФнын мыйзам чыгаруучусу сунуштаган вариант ишке процессуалдык жактан милдеттүү күчкө ээ эмес жана негизинен процесске тиешеси жок маалыматтарга таянат. Экинчиден, илимий-техникалык каражаттарды колдонуу аркылуу аныкталышы керек болгон иштин жагдайлары сурамжылоо жыйынтыктарынын негизинде иш жүзүндөгү маалыматтар катары таанылышы абдан орчундуу болуп саналат. Үчүнчүдөн, мындай ыкма сот процессинин атаандаштыгын күчөтөт, анткени бул учурда "адвокаттык досье" түзүлөт. Мында адвокаттын укуктук куралдарынын арсеналы кеңейип, далилдерди толуктоочу кошумча инструменттер пайда болот. Мындай инструменттерди адвокат соттук отурумда гана пайдаланууга мүмкүнчүлүк алат, бул өз кезегинде иштин объективдүү жана адилет каралышын камсыз кылат, экинчи жагынан алынган маалыматтын купуялуулугу маанилүү кесипкөй субъект тарабынан ишти кароонун жүрүшүнө таасир этиши мүмкүн, анткени алынган маалыматтар коюлган айыптарды толугу менен же жарым-жартылай жокко чыгарышы, ошондой эле тарап алган айыптоолорду кайра карап чыгышы мүмкүн; төртүнчүдөн, көрсөтүлгөн оң жагдайлар менен катар, КЖПКде

мындай маалыматты алуунун тартибин жана шарттарын жашыруун мүнөздөгү мыйзамдык жөнгө салуу талап кылынат. КР КЖПКнин 198-беренесинин (“сурак жүргүзүүнүн жалпы эрежелери”) айырмалуу өзгөчөлүктөрүн, ошондой эле кылмыш – жаза процессинин катышуучулары ошондой эле сырдын субъектиси боюнча да айырмачылыктарын эске алуу менен төмөнкүлөр талап кылынат: 1) КР КЖПКне жаңы беренелер киргизилсин: а) “адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн жалпы эрежелери”; б) “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”; в) “адвокаттык сурамжылоодо үн жана видеожазууну колдонуу”. 2) төмөнкүдөй өзгөртүүлөр жана толуктоолор киргизилиши сунушталат: а) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (КР КЖПК) 53-беренесинин (“Адвокаттын ыйгарым укуктары”) 2-бөлүгүн жаңы пункт менен толуктоо. Бул пунктта белгилүү жагдайлар тууралуу маалыматка ээ адамдарды илимий-техникалык каражаттарды колдонуу менен суракка алуу мүмкүнчүлүгү каралып, маанилүү деп эсептелген маалыматтарды кылмыш ишинин материалдарына тиркөө жөнүндө адвокат өтүнүч келтирүүгө укуктуу болот; б) КР КЖПКнин 80-беренеси (адвокаттык сурамжылоонун протоколдору) 5¹-жаңы бөлүк менен толукталсын; 3) мыйзамдык деңгээлде төмөнкүлөрдү каралсын: а) далилдердин булагы катары кылмыш ишинин башка материалдарына “адамды адвокаттык сурамжылоонун протоколун” тиркөө жөнүндө соттун милдетин; б) укуктук механизм жеке детективдин адамга адвокаттык сурамжылоо жүргүзүү мүмкүнчүлүгү, анын протоколу түзүлгөн келишимге ылайык адвокатка берилет.

2. Адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары: 1) адамдарды сурамжылоо кызмат көрсөтүү жөнүндө тиешелүү келишим түзүлүүгө тийиш болгон сурамжылоо иштери адвокат же жеке детектив тарабынан гана жүргүзүлүүгө тийиш, бул келечекте мындай адамдарга процессуалдык ыйгарым укуктарды берүү мүмкүнчүлүгүн камтыйт; 2) адвокаттык сурамжылоо тергелип жаткан кылмыш ишине байланыштуу белгилүү жагдайлар жөнүндө жашыруун маалыматты ачыктоого даяр адамдын жазуу жүзүндө берилген макулдугу менен гана жүргүзүлүшү зарыл.; 3) өзгөчө учурларда,

сурамжылануучу адамдын талабы боюнча адвокат маалыматтын жашыруун булагын ачып берүүгө укуктуу, бирок ошол эле учурда ал буга ишеним көрсөтүүчүнүн өзүнөн макулдук алууга тийиш; 4) адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн талаптарын мыйзамдык деңгээлде иштеп чыгуу жана белгиленген эрежелерди сактоо талап кылынат; 5) иштин жагдайлары боюнча адамдардын чөйрөсүн сурамжылоону далилдердин булагы деп таануу үчүн аны ченемдик жактан бекемдөө зарыл, алар айыптоо жана сот тарабынан алардын аныктыгы жөнүндө шектенүүлөрдү жаратпайт; 6) сурамжылоонун жыйынтыктары башка далилдерди түзүү жана коюлган айыптоолорду так аныктоо үчүн негиз катары кызмат кыла алат. Мындай шартта алынган маалыматтар ишеним көрсөтүүчү тараптын кызыкчылыктарына каршы келбөөсүнө өзгөчө көңүл буруу керек. Адвокаттын функционалдык милдеттерине ылайык, бир тараптан ал сурамжылоо учурунда алынган маалыматтарды жана анын жыйынтыктарын жалпыга жарыя кылууга укугу жок. Бул талап адвокаттын өз кардарынын укуктук кызыкчылыктарын коргоо жана иштин купуялыгын сактоо боюнча милдеттери менен байланыштуу. Экинчи жагынан, адвокат прокуратура органдарына, сотко чейинки өндүрүш органдарына же сотко жашыруун мүнөздөгү башка кандайдыр бир маалыматтарды берүү укугунан ажыратылган; 7) маалыматтарды алуунун сунуш кылынган формасы сурамжылоо натыйжаларында төмөнкү өзгөчөлүктөрдү камтыйт: а) адвокат сурамжылоого тартылган адамга өзүнүн көз карашын же позициясын таңуулоого жол бербеш зарыл. Анын милдети – жооп алуу үчүн так жана анык суроолорду берүү, бирок бул суроолор багыттоочу же адамды белгилүү бир жоопко түртүп коюучу мүнөзгө ээ болбошу керек. Мындай этикалык принциптер адвокаттык ишмердүүлүктүн адилеттигин жана объективдүүлүгүн камсыз кылат, ошондой эле сурамжылоо процессинде алынган маалыматтардын ишенимдүүлүгүн жогорулатат; б) сурамжылоонун жүрүшүндө далилдөөгө жаткан жагдайлар талкууга жана жалпы талдоого жатпайт; в) адамды адвокаттык сурамжылоонун максатын сактоо, тактап айтканда андан жаңы ишенимдүү маалымат алуу, сурамжылануучуга мурда белгисиз болгон купуя маалыматты бербөө жана ал

боюнча өзүнүн көз карашын билдирүү; 8) сурамжылануучу адамга кандайдыр бир таасир (психологиялык басым) көрсөтүлбөшү жана адвокаттык этиканы сактоо менен жүргүзүлбөшү керек.

3. Адвокат тарабынан адамдарды сурамжылоо мүмкүнчүлүгүн ишке ашыруу жана мында алынган натыйжаларды далил булагы катары таануу үчүн төмөнкүлөр талап кылынат деп эсептейбиз: 1) мыйзамдык деңгээлде төмөнкүлөрдөн улам аныкталсын: а) “сурамжылоонун” укуктук түшүнүгү боюнча; б) аны өткөрүүнүн (алуунун), ошондой эле анын натыйжаларын белгилөөнүн процессуалдык тартиби боюнча; тергелип жаткан ишке тиешелүү маалыматты билген адам адвокат тарабынан суралышы мүмкүн болгон маселелердин чөйрөсү боюнча; в) процессуалдык документтин формасы белгиленген, ага адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн механизми жана анын натыйжалары күбөлөндүрүлөт. 2) КР КЖПКде адамдарды сурамжылоону белгилөөнүн төмөнкүдөй процессуалдык формасын кароо сунушталат: “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”, анда сурактын протоколуна коюлуучу мазмундун жалпы атрибуттары каралышы керек, бирок аны башка субъект, атап айтканда адвокат тарабынан өткөрүүнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен. 3) “адвокаттык сурамжылоонун протоколунда” төмөнкүдөй мазмундуу түзүүчүлөр жана анын процессуалдык жол-жоболоштурулушу каралсын: 1) өткөрүү ордун жана датасын көрсөтүү; 2) башталышынын жана аякташынын убактылуу параметрлери, ошондой эле тыныгуу болгон учурда көрсөтүү; 3) кылмыш ишинин реквизиттери; 4) ушул процессуалдык аракетти жүргүзүүгө жазуу жүзүндөгү макулдуктун болушу, ошондой эле сурамжылануучу адамдын анкеталык маалыматтары; жашаган жана иштеген жери жана анын паспорттук маалыматтары. Эгерде сурамжылануучу адам сурамжылоону баштоонун алдында өзүнүн коопсуздугунун фактысы боюнча негиздүү жүйөөлөрүн билдирсе, анда адвокат анын жосун келтирбейт жана ал процесстин башка катышуучуларынын коопсуздугун камсыз кылуу боюнча мыйзамдын ченемдерине туура келет. 5) сурамжылоо жүргүзгөн адвокаттын толук реквизиттик адвокаттык купуя сырды сактоонун зарылдыгы жөнүндө жана

андан алынган маалыматтардын себептери жана мааниси; 6) сурамжылануучу тарабынан берилген сүрөттөр, схемалар, чиймелер, фотосүрөттөр адвокаттык кароонун протоколуна тиркелиши керек; 7) сурамжылоо, сурактын иштелип чыккан баскычтарын эске алуу менен жүргүзүү максатка ылайык, атап айтканда: сурамжылануучуну эркин баяндоо жана сурамжылоонун суроо - жооп баскычы; 8) адвокаттык сурамжылоонун протоколу техникалык белгилөөдөн тышкары адвокаттын өзүнүн жазуу жүзүндөгү жазуусу менен коштолушу же сурамжылануучу тарабынан өз колу менен жазылышы мүмкүн. Мындай протокол иш көзөмөлүндө турган прокуратура органдарынын кызмат адамына сотко чейинки өндүрүш органдарына берилүүгө тийиш эмес деп эсептейбиз.

4. Бүгүнкү күндө мыйзамдуу түрдө маалыматтарды алуу жана бекемдөө ыкмалары жетиштүү регламенттештирилген эмес, бул өзү жеке детективдер тарабынан адвокаттын суроо-талабы боюнча өз ишин жүзөгө ашыруунун жүрүшүндө жарандардын укуктарын бузуунун өбөлгөсү болуп саналат. Ушуга байланыштуу, биздин оюбузча, адвокат тарабынан бир катар жоболордун аткарылышы текшерилгенден кийин мындай маалыматтарды адвокаттык досьеге киргизүү адилеттүү. Зарыл материалдарды, маалыматтарды чогултууда адвокатка карата төмөнкү шарттарды сактоо талап кылынат: 1) маалыматтар жазык сот өндүрүшүнүн катышуучусу болгон жана жазуу жүзүндө түзүлгөн келишимдин негизинде иш алып барган жеке детектив тарабынан гана чогултулууга тийиш. Бул шарт мыйзамдуулукту камсыз кылуу жана далилдерди алуу процессинде бардык этикалык жана укуктук нормалардын сакталуусун камсыз кылат. Жеке детективдин чогулткан маалыматтары иштин материалдарына кошулуп, соттук териштирүүдө колдонулушу үчүн, бул иш-аракеттер жазуу жүзүндө түзүлгөн келишимдин алкагында жүргүзүлүшү абдан маанилүү; 2) кылмыш иши боюнча кызмат көрсөтүү жана керектүү маалыматтарды топтоо ушул детективдин түздөн-түз милдети болуп саналат жана ал мыйзамга ылайык аткарылууга тийиш жана айрым аракеттерди жүргүзүү боюнча келишим

түзүлгөн учурдан тартып үч сутканын ичинде адвокат тарабынан жекече детективдин жазуу жүзүндөгү билдирүүсүнүн болушу; 3) алынган корголуучу маалыматтын объективдүүлүгүн аныктоо, атап айтканда маалымат алуу булагын, ошондой эле предметтерди жана документтерди көрсөтүү менен; 4) техникалык каражаттар колдонулуп, жеке детективдик иш-аракеттер жүргүзүлгөндө, Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексине (КЖПК) ылайык, бул каражаттардын техникалык мүнөздөмөлөрү так көрсөтүлүшү зарыл. Азыркы учурда "Кыргыз Республикасындагы Жеке детективдик ишмердүүлүк жөнүндө" Мыйзамда толук каралышы зарыл. Бул мыйзам детективдик иш-чаралардын укуктук алкагын аныктоодо жана алардын ишке ашырылышын жөнгө салууда негизги документ болуп саналат. Сунушталган талаптардын жыйындысы бул купуя маалыматтарды сактоо жана ага байланышкан бардык иш-аракеттер башка процесстик тараптардын катышуусу менен мыйзамдын негизинде жөнгө салынышы зарыл. Мындай мыйзамдык демилгелер кылмыш ишин иликтөөнүн жана далил топтоонун процесстик эрежелерин өркүндөтүп, укуктук жана этикалык нормалардын так сакталышын камсыз кылууга багытталган.

3.2. Адвокаттык ишти жүзөгө ашыруу процессинде адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин камсыз кылуунун актуалдуу көйгөйлөрү

Адвокаттардын, ишеним артуучулардын жана БИИны жүзөгө ашыруучу субъекттердин укуктук мамилелерин жөнгө салуучу мыйзамдардын көйгөйлөрүн илимий изилдөөлөр жараксыз же натыйжасыз ченемдерди табуу менен гана чектелбей тургандыгы шексиз, ал эми адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамдагы боштуктар укуктук жөнгө салуунун логикалык

тутумун бузуп, укук колдонуу процессин олуттуу татаалдандыра турган ченемдерди эске алуу зарыл.

Мамлекеттеги укук колдонуу тажрыйбасы азыркы учурда жарандардын укуктары менен эркиндиктерин бузуу учурларын аныктап жатат. Бул укуктарды таанып, аларды коргоо мамлекеттин жана мыйзам чыгаруучунун негизги функцияларынын бири болуп эсептелет.

Мыйзамдарды өркүндөтүүнүн азыркы этабында укук колдонуу практикасынын шарттарын эске алуу менен өзгөртүүлөр зарыл. Себеби мамлекеттин компетенттүү органдарынын адвокаттык ишмердүүлүккө байланыштуу мыйзамдарды аткарууда одоно кемчиликтерге жол берип жатканы байкалууда. Бул мыйзамдардын талаптарынын бузулушуна негизги себеп катары адвокаттарга каршы иштөө адаттары же мамлекеттин укуктук саясатынын артыкчылыктары эмес, тескерисинче, мыйзамдардын өзүндөгү системалык көйгөйлөр саналат.

Көйгөйлөрдүн бүтүндөй комплекси табылган жана активдүү пайдаланылат изилдөөчүлөр максатында негиздөөгө мыйзамдуулугун кыйла кеңири тараган кол салуулардын адвокаттык купуя сырды сактоого. Адвокат менен ишеним артуучунун коммуникациянын купуялуулугуна болгон укуктарын ишке ашыруусуна тоскоолдук кылат, адвокаттын жана ишеним артуучунун пикир алышуусунун купуялуулук түшүнүгү, адвокаттык ишке тиешелүү көптөгөн башка түшүнүктөр сыяктуу эле, мыйзамдардын ченемдеринде ачылган эмес жана изин суутпай издөө иш-чараларын жүзөгө ашырууда жеткиликтүүлүгү чектелген маалыматтардын жашыруун маалыматтарын коргоо кепилдиктери өзгөчө мааниге ээ болууда [72, 166-167 б.], [73, 8 б.].

Албетте, БИИИны өткөрүү көп учурда коргоочунун чегинен чыккан кыйла татаал болуп саналган, ошондуктан мындай спецификалык ишмердүүлүктө мыйзамдык жөнгө салууга комплекстүү мамилени талап кылган кыйла аялуу чөйрөлөрдүн бири болуп саналат жана концептуалдык жоболор сакталууга тийиш.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан адвокаттарды жашыруун негизде жардам көрсөтүүдө ыкчам кызматкерлер тарабынан пайдаланууга тыюу салуу каралганына карабастан, ошону менен бирге адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин түзүмүндө БИИНЫ жүзөгө ашырган жана бир катар адамдарга кысым көрсөтүү үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ болгон адвокаттын көз карандысыздыгынын кепилдиги өзгөчө укуктук статуска ээ, анын ичинде зарыл маалыматтарды алуу максатында инвестициялангандыгын эске албай жана эске албай коюуга болбойт.

Укук коргоо органдары тарабынан кылмыштарга каршы, анын ичинде Уюшкан кылмыштуулукка каршы күрөшүү үчүн БИИНЫ колдонуу менен катар мыйзамсыз максаттарда телефон сүйлөшүүлөрүн тыңшоо, турак жайды аудио жана видео көзөмөлдөө жана адамдын жеке турмушу тууралуу маалыматты мыйзамсыз жолдор ыйгарым укугу жок адамдар тарабынан маалыматтарды мыйзамсыз жол менен чогултууга байланыштуу терс практиканы эске албай коюу мүмкүн эмес. Ошондуктан, адамдын жана жарандардын конституциялык укуктарын жана эркиндиктерин мыйзамсыз бузгандыгы үчүн жооптуу тараптарды, анын ичинде кылмыш жоопкерчилигине тартуунун так шарттарын мыйзамдык деңгээлде аныктоо өзгөчө мааниге ээ. Кылмыш-жаза кодексинин “кат билдирүүлөрдүн жашырындуулугун мыйзамсыз бузуу” беренесинин бар экендигине карабастан, каралып жаткан курамдар боюнча сот практикасы өтө эле аз, анткени мындай абалдын себептеринин бири телефон сүйлөшүүлөрүн мыйзамсыз тыңшоо жана турак жайга аудио -, видео байкоо жүргүзүүнүн мыйзамдык конструкциясынын, ошондой эле квалификацияга таасир берүүчү башка ченемдердин жетик эместиги болуп саналат.

Жеке жашоонун салттуу коркунучу болуп төмөнкүлөр саналат: 1) атайын кызматтардын ишин көзөмөлдөбөө жана мамлекеттик, коомдук кызыкчылыкты абсолютизациялоо; 2) байкоо жүргүзүү, маалыматтарды чогултуу, байкоо жүргүзүү боюнча мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүүчү жаңы технологиялардын пайда болушу жана жайылышы; 3) Коомдук коопсуздук чараларын күчөтүү

жана укук коргоо органдарынын жана атайын кызматтардын ыйгарым укуктарын кеңейтүү боюнча мамлекеттик саясаттын артыкчылыктарынын бири катары КМШ өлкөлөрүндө бекемделиши алар тарабынан атайын кызматтар тарабынан келтирилген коркунучту жеке жашоонун кол тийбестигине болгон укуктун башкы, эң олуттуу коркунучу деп атоого мүмкүндүк берет.

“Изин суутпай издөө иши жөнүндө” мыйзамда БИИнын өндүрүш органдарынын кылмыштарды табуу жана даярдалып жаткан кылмыштын “белгилери” жөнүндө маалыматтарды алуу үчүн жүргүзүлүп жаткан сүйлөшүү телефондорун тыңшоого, почта жөнөтүүлөрүн көзөмөлдөөгө ж.б. укугу кайсы учурдан баштап пайда болору көрсөтүлгөн эмес. Биринчи этаптагы текшерүү, эгерде Конституциянын беренесине карама-каршы келген шектүү адам жок болсо, дарексиз жүргүзүлөт.

“Изин суутпай издөө иши жөнүндө” мыйзамда прокурорго кабарлоо жана андан кийин 24 сааттын ичинде санкция алуу менен тыңшоого жол берилет, ал эми прокурор жетишсиз негиздерди эсептеп, санкцияларды берүүдөн баш тартса, анда тыңшоо токтотулат. Дүйнөлүк тажрыйбада болуп жаткан окуялардын фонунда террорго каршы мыйзамдарды катаалдаштыруу жарандык эркиндиктерди чектөө үчүн жана КМШ өлкөлөрүнүн мыйзамдарынын негизине коюлган баалуулуктардан четтөө үчүн шылтоо болбошу керек деп эсептейбиз. Жаңы маалыматтык технологияларды өнүктүрүүнүн азыркы этабында жеке маалыматтардын бирдиктүү көп деңгээлдүү базасын түзүү, электрондук мамлекетти куруу идеясын турмушка ашыруу адамдын жеке турмушунун кол тийбестигин камсыз кылган, телекоммуникациялык тармактардын жардамы менен жана ансыз берилүүчү жеке билдирүүлөрдүн сырын кепилдеген таасирдүү механизмди түзүү зарылдыгын баса белгилейт. Албетте, маалыматтык технологиялардын татаалдыгы ар дайым өсүп келе жатат, мында жеке адамдар жөнүндө маалыматтарды чогултуунун, талдоонун жана жайылтуунун жаңы мүмкүнчүлүктөрү пайда болот жана бул тиешелүү мыйзамдарды тез арада ишке киргизүү жөнүндө ойлонууга түрткү берет.

Кылмыштарды иликтөө жана алдын алуу боюнча укук коргоо органдарынын жана атайын кызматтардын ишин камсыздоого байланышкан жеке жашоого кол тийбестик укугун чектөө бир катар КМШ өлкөлөрүнүн мыйзамдарында бекитилген [71, 506-513 б.]. Төмөнкүлөрдү эске алуу керек кийлигишүү зарыл болушу керек, б.а. ар бир учурда жеке жашоого кол тийбестик укугун чектебестен корголуучу коомдук кызыкчылыктарга зыян сөзсүз түрдө келтириле ашырылышы мүмкүн.

Соттук чечимсиз (ыкчам байкоо жүргүзүү, турак эмес жайларды ыкчам текшерүү, ыкчам эксперимент ж. б.) жүргүзүүгө жол берилген БИИлар соттун санкциясы менен гана жүргүзүлөт, бирок кандайдыр бир башка шарттар [74, 52-53 б.].

Конституциялык укуктарды сактоо менен жарандар үчүн мамлекет кылмыш-жаза процессинде атаандаштык принциптерин камсыз кылып, адвокаттардын өз кесиптик милдеттерин аткаруусу үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүүгө милдеттүү. Ошону менен бирге, мамлекет социалдык баалуулуктарга зыян тийгизиши ыктымал болгон репрессиялык ыкмаларды чектөө жолуна түшүүдө.

Европа сотунун Конвенциясына ылайык, “Эгерде адвокат өз кардары менен кеңешүү жана алардын көзөмөлүсүз купуя көрсөтмөлөрдү алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болбосо, анда алардын жардамы пайдалуулугун жоготот, ал эми Конвенция мүмкүн болгон жана натыйжалуу укуктарды кепилдөөгө багытталган” [75, 145 б.].

Адвокаттарга жана ыкчам издөө иш-чараларын жүргүзүүчү субъекттерге так мыйзамдык тыюу салуулардын жоктугу ишеним артуучу тарапта анын маалыматын Ыкчам издөө иштери (БИИ) алкагында колдонууга байланыштуу тынчсыздануу жаратып койбойт. Бул жерде мамлекеттик органдардын жарандар менен тымызын кызматташуусу негизги курал болуп эсептелет. Ошондуктан, ишеним көрсөтүлгөн жакка анын адвокаты да, ошондой эле ишеним көрсөтүлгөн жактын ортосундагы ишенимди толугу менен жоготууга алып келиши мүмкүн. Бул тыюу салуу эки тараптуу жана тең салмактуу мүнөзгө ээ болушу керек.

Бирок иш жүзүндө мындай укук бузууларды табуу дээрлик мүмкүн эмес - адамдар жөнүндө маалымат, анткени БИИны ишке ашыруучу органдар менен тымызын кызматташкан адамдар мыйзам менен корголгон мамлекеттик купуя сыр болуп саналат. Мыйзам чыгаруучу белгиленген тыюу салуунун таасирдүүлүгүн кепилдөөчү ченемдерди карабагандыктан, зарыл укуктук механизмдер жок болгон учурда бул аспект маңызы боюнча декларативдүү болуп саналат. Бул жактоочунун менен жактоочулардын ортосундагы мамилелерде ишеним коркунуч туудурат жана олуттуу КЮЖ алуу коопсуздугуна таасир киргизүү зарыл.

Мыйзамсыз угуу учурунда аудио жазууну далил катары тиркөөгө болбойт, бирок ошол эле учурда бул ыкчам кызматкерине жана тергөөчүгө аларга белгилүү болуп калган маалыматтарды процессуалдык жол-жоболоштуруунун башка булагын жана мыйзамдуу ыкмасын табууга жолтоо болбойт (мисалы: ишеним артуучунун адвокат менен консультациясынын жүрүшүндө аталган адамдарды суракка алуу. Алынган маалыматтар процесс катышуучуларына, анын ичинде коргоо тарабынын күбөлөрүнө карата кысым көрсөтүү максатында пайдаланылышы мүмкүн, бул контексте тиешелүү мамлекеттик органдардын ыйгарым укуктары өтө кеңири жана масштабдуу.

Ошондой эле соттун башка иш боюнча чыгарган өкүмүн алдын ала аныкталган деп эсептөөгө жол берет. Ушул себептен улам, адвокат менен ишенимдүү жактардын ортосундагы сүйлөшүүлөрдү тыңшоо аркылуу алынган маалыматтар, биринчи кезекте, ишенимдүү жактардын жакын туугандарына каршы далил катары колдонулушу мүмкүн. Экинчиден, бул маалыматты формалдуу түрдө мыйзам чегинде пайдалануу мүмкүнчүлүгү бар жана ал шектелип жаткан адамга карата түздөн-түз курал катары колдонулушу толук ыктымал. Мындай маалыматтар башка жактарга каршы дагы бир соттук териштирүүдө колдонулушу мүмкүн, ал эми прюдиция институту бул далилдерди кошумча текшерүү жүргүзбөстөн эле мыйзамдуу деп таанууга шарт түзөт.

Биз бул учурларда укук коргоо ишмердигинин кызыкчылыктары жана укуктар менен эркиндиктерди сактоо кызыкчылыктары абдан катуу кагылышып жатат деген пикирдебиз. БИИны укуктук жөнгө салууда адвокаттык коммуникациянын купуялуулугу чектөө менен чечмеленбеши керек деп эсептейбиз. Расмий шек саноосу жок адамдар кылмыш жасады деп шектелген адамдарга салыштырмалуу анча эмес.

Жарандардын негизги жана базалык укуктарына шек келтирген аракеттер жана кабыл алынган чечимдер так иштелип чыккан мыйзамдык даттануу механизмдери аркылуу жөнгө салынууга тийиш. Айрыкча укук коргоо органдарынын ишмердүүлүгү жана кылмыштуулукка каршы күрөшүү чаралары сыяктуу өзгөчө учурларда, бул чаралар жарандардын укуктарын чектөөнүн негиздемеси катары колдонулбашы керек. Бул процесстердин жүрүшүндө жарандардын конституциялык укуктары менен эркиндиктери камсыздалып, алардын бузулушуна жол берилбөө зарыл.

"Адвокаттык иш жөнүндө" Мыйзамга адвокат менен ишеним артуучунун ортосундагы байланышууларга кол тийбестикти камсыздоочу ченемди киргизүү зарыл. Мыйзам чыгаруучунун негизги максаты адвокаттык кол тийбестикти гана эмес, адвокаттык купуя сырды коргоону да камтыйт.

Эгерде адвокаттык коммуникацияны көзөмөлдөө боюнча соттун санкциясы алынган болсо, мындай ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүү милдети атайын укук менен камак жайларынын администрациясына жүктөлүүгө тийиш. Бул жагдайда, Ички иштер министрлигинин карамагына кирген камак жайлардан тышкары жайларда ыкчам-иликтөө иш-чараларын өткөрүү мүмкүнчүлүгүн толугу менен алып салуу зарыл. Мындан тышкары, алынган маалыматтар ыкчам-иликтөө иш-чараларын жүргүзүүгө негиз болгон маалыматтар менен дал келбесе, мындай маалыматтар адвокаттын ишеним көрсөтүлгөн жактарынын кылмыш иши боюнча тергөө жүргүзүп жаткан органдарга жеткиликтүү болбошу шарт. Бул ченемдин натыйжалуулугу кызматтык купуя сырды мыйзамдык жактан бекем коргоо аркылуу камсыздалышы керек.

Ю.П. Гармаевдин “Адвокат менен ишеним артуучунун жолугушууларынын купуялуулугунун кепилдиктерин айрым категориядагы адамдарга карата БШИИны өткөрүүгө тыюу салууларга теңөөгө болбойт” деген пикири туура деп эсептейбиз [74, 56 б.].

Биздин көз карашыбыз боюнча, адвокаттык кол тийбестик абсолюттуу болбошу керек. Бирок, мыйзам чыгаруучу адвокаттык купуя сырды таануу менен юридикалык жардам көрсөтүүнүн купуялуулугун коргоонун негизги аспектерин сактоого өзгөчө көңүл бурушу зарыл. Бул адвокаттык ишмердүүлүктүн этикасына жана ишеним артуучунун кызыкчылыктарына жооп берүүчү маанилүү шарт болуп эсептелет.

Адвокаттык купуя сырды ишенимдүү камсыз кылуу максатында, купуялуулугун чектөөгө мүмкүндүк берген өзгөчө жагдайлардын толук тизмесин түзүү жана бул тизмеге ылайык соттун тиешелүү чечим кабыл алуу жол-жобосун так аныктаган ченемдерди киргизүү зарыл. Бул чаралар адвокаттык купуя сырды мыйзамдык жактан коргоо механизмдерин бекемдөөгө жана мыйзамдуулуктун сакталышын камсыз кылууга негиздүү кадам болуп саналат.

Жүгүртүүгө тыюу салынган же кылмыш жасалгандыгын түздөн-түз көрсөткөн предметтер жана документтер гана алынып коюлууга тийиш, ошондой эле жалпылуулук белгилерине жооп берген катуу дисктерди жана башка электрондук маалымат алып жүрүүчүлөрдү алып коюу жокко чыгарылууга тийиш. КР КЖПКде катуу дисктен жана башка алып жүрүүчүлөрдөн алынган маалыматтарды иликтөөдө алынган далилдерди процессуалдык жол-жоболоштуруунун коштоочу жол-жобосун караштыруу зарыл. Мындай жол-жобонун болушу адвокаттык жана коом үчүн өзгөчө маанилүү болгон башка сырларды коргоого гана эмес, натыйжада тинтүү юридикалык жактардын экономикалык жана башка коомдук пайдалуу ишине атайылап бөгөт коюу үчүн пайдаланылган мыйзамды кыянаттык менен пайдалануунун алдын алууга да өбөлгө түзөт.

Бүгүнкү күндө орун алган көйгөйлөр адвокаттык купуя сырга укук ченемсиз жетүү жана аны түзгөн маалыматты пайдалануу менен байланышкан кылмыштар үчүн үчүнчү жактардын жоопкерчилиги жөнүндө маселени жаратууда, демек ишеним артуучунун жана адвокаттын иммунитеттерин бузуу менен (мындай жоопкерчилик адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин камсыз кылуучу юридикалык каражаттардын курамына кирет).

Ошентип, адвокаттык сырды сактоого тоскоол болгон көйгөйлүү жагдайлар эске алынышы керек:

1) БИИИны жүзөгө ашыруучу укук коргоо органдары бир катар адамдарга кысым көрсөтүү боюнча кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ болгондуктан, Мыйзамга ылайык адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин түзүмүндө өзгөчө укуктук статуска ээ болгон адвокаттын көз карандысыздыгынын кепилдиги жокко чыгарылат, бул иш боюнча купуя маалыматты көп алууга алып келет.

2) ишеним берүүчү, ал адвокатка айткан купуя маалымат БИИИнын алкагында колдонулаарына бекем ишене албайт, бул купуялуулуктун бузулушуна алып келет, аны аныктоо кыйынга турат, анткени жашыруун кызматташуу мамлекеттик купуя сыр болуп саналат. Мындай кырдаалга белгиленген тыюу салуунун натыйжалуулугун кепилдөөчү тийиштүү укуктук механизмдин жоктугу өбөлгө түзөт.

3) Ушул убакка чейин адвокатура жөнүндө Мыйзамда купуялуулук түшүнүгүнүн так чечмелениши жана анын чектерин аныктоо, ошондой эле бир катар БИИИны өткөрүүнүн мыйзамдуулугу жок. Ошентип, тергөө сотунун санкциясы менен катар жүргүзүлгөн атайын тергөө иш-аракеттеринен тышкары, БИИИ ылайык соттун чечимсиз жол берилет.

4) мыйзамда ишеним артуучудан алынган маанилүү жашыруун маалыматты, ага үчүнчү жактардын санкцияланбаган кирүүсүнөн коргоого карата адвокаттын жоопкерчилиги каралган так белгиленген ченемдер жок, анда ал кесиптик сырдын алкагында сактоого милдеттүү болгон.

5) адвокаттык өндүрүштө башка процессуалдык оппоненттердин аларга жетүүсүнүн сырын түзгөн материалдар болгондо, адвокат тарабынан зарыл

болгон укуктук коргоо чараларынын көлөмүн аныктоо жана анын ишеним артуучусу үчүн олуттуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн.

6) ишеним артуучуга карата сотко чейинки өндүрүш этабында өткөрүлүшү мүмкүн болгон атайын тергөө аракеттерин мүмкүн эмес.

7) бирок ошол эле учурда бүгүнкү күндө тиешелүү органдар айрым учурларда коммуникацияга жашыруун көзөмөлдү жүзөгө ашыруу үчүн уруксатка ээ болушу мүмкүн, ошондой эле маалыматты алып коюу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу мүмкүн.

8) ишеним артуучу, жеке детектив, ошондой эле кылмыш-жаза процессине тартылган башка адамдар менен айрым процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү пландаштырылып жаткандыгын кошуп алганда, адвокаттык купуя сырдын корголгон каналдарын пайдаланууну кошкондо, мыйзамдык деңгээлде камсыз кыла турган иштиктүү уюштуруу механизминин жоктугу каралган эмес, бул адвокаттардын бул чөйрөдөгү ишин татаалдантат.

9) КМШ өлкөлөрүндө ЫИИны өткөрүүнү, улуттук коопсуздук комитеттери жеке маалыматтарга толук жете алган оппоненттер жөнүндө кызматтык маалыматты чогултууну жана сактоону камсыз кылуу боюнча телекоммуникациялык жабдуулар менен байланышкан жаңы техрегламенттерди кабыл алуу, бул бүгүнкү күндө маалыматты кармоого, чыгарылган аудио жана видео сүйлөшүүлөрдү тышкы алып жүрүүчүлөргө жазууга, тексттик билдирүүлөрдү көрүүгө, сактоого, угууга мүмкүндүк берет. Анын ичинде, бул интернет аркылуу берилүүчү маалыматка тиешелүү. Бир жагынан, мындай мамлекеттик саясат мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чараларды күчөтүүгө багытталган, бирок экинчи жагынан, бул атайын кызматтардын ыйгарым укуктарын кеңейтүүгө алып келет, анын иши көзөмөлдөнбөгөн жана маалыматты байкоо жана чогултуу боюнча мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүүчү болуп калат жана кылмыш-жаза процессинин катышуучуларын кошкондо, жарандардын жеке турмушунун кол тийбестиги менен байланышкан потенциалдуу коркунуч болуп калат. Бүгүнкү күндө мыйзам долбоорунун телефон сүйлөшүүлөрүн мыйзамсыз тыңшоо, турак

жайга аудио жана видео байкоо жүргүзүү, ошондой эле каралып жаткан институт менен танууга болбойт.

Адвокаттык купуя сырды жана ыкчам издөө иш-чараларын жөнгө салган укуктук нормалардын ортосундагы проблемаларга төмөнкү факторлор чоң таасирин тийгизет:

1) ишеним артуучунун кол тийбестигинин бузулушу БИИнын алкагында болуп жаткандыгын эске алуу керек, ошондуктан биз сотко чейинки өндүрүш органдары менен адвокатуранын ортосунда адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин сактоо милдети жүктөлгөн катуу тирешүүнү байкайбыз;

2) изин суутпай издөө ишинин келип чыккан милдетин билдирген ыкчам кызматкерлердин аракеттерин укуктук регламенттөө юридикалык коомчулуктун арасында катуу сынды пайда кылган өзгөчө мүнөзгө ээ жана атайын тергөө аракеттеринин институту киргизилген КР КЖПКнин ченемдерин чечмелөөдө эсептелинет;

3) мыйзамга өзгөртүүлөр артыкчылыктуу укуктук саясаттын муктаждыктарына гана таянбастан, ошондой эле айыптоо тараптын кызыкчылыктарына карата бир тараптуу негизделбеши керек;

4) негизги басым адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча коюлган милдеттерди чечүүгө өбөлгө боло турган ченемдерди аныктоого жана адвокаттык жашыруун сыр институтун жөнгө салуучу башка мыйзам актыларына тоскоол болууга керек;

5) жалпысынан айыптоочу тараптан жана ыкчам бөлүмдөрдөн айырмаланып, адвокаттар адвокаттык тергөөнүн жүрүшүндө алынышы мүмкүн болгон купуя маалыматты коргоонун тийиштүү укуктук механизми менен камсыз кылынган эмес, бул үчүн тиешелүү чараларды иштеп чыгууну жана кабыл алууну талап кылат;

6) Зарыл жашыруун маалыматтарды алуу максатында кызмат адамдарынын адвокаттык ишке көбүрөөк кийлигишүүсү байкалууда, бул баарынан мурда кылмыш чөйрөсүндө байкалган тенденциялар менен байланышкан, мында модернизацияланган, көп кырдуу, технологиялык ыкмалар колдонулат, бул

укук коргоо органдарынын ишин татаалдаштырат, алар кылмыштын бетин ар кандай жол менен, анын ичинде адвокаттык ишке укукка каршы кийлигишүү аркылуу ачууга умтулушат;

7) Адвокаттык иштин купуялуулугуна кол салуунун негизги ыкмалары болуп төмөнкүлөр саналат: адвокатты укук тартиби органдарынын кызматкерлери менен кызматташууга тартуу аракеттери; адвокаттын имаратында укук ченемсиз тинтүү;

8) анткени мыйзам менен ишеним мыйзам ченемдеринде ачылган эмес; ошондуктан анын маанисин жана аларды сактоонун чегин өзүм билемдик менен чечмелөөгө алып келет;

9) адвокаттык купуя сырды сактоонун жүрүшүндө жашыруун маалыматтарды чогултуу жана алуу, алар үчүн кызыкчылык туудурган адамдарга байкоо жүргүзүү, (анын ичинде жекече детективдин катышуусу менен адамдарга сурамжылоо жүргүзүүдө) укук коргоо органдарынын ишинин мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүчү жаңы технологиялардын пайда болушу жана таралышы жолтоо болот.

Акылга сыярлык чектер ичинде купуя сырды ачыкка чыгаруу маселеси боюнча көптөгөн талаш-тартыштар орун алат, жана мындай жагдайлардын өзгөчөлүгү адвокаттын тиешелүү учурларда абийирдин буйругуна ылайык өзүн алып жүрүүгө мыйзамдуу мүмкүнчүлүгүнүн бар экендигине байланыштуу. Бул адвокаттын профессионалдык этикасын сактоо менен бирге, купуялыкты коргоо жөндөмдүүлүгүн да билдирет. Мында кесиптик сырды сактоонун баалуулугу, ар кандай маалымат эмес жана даярдалып жаткан кылмыш жөнүндө эмес, мындай маалыматтарды жарыялоо үчүн мүмкүн болгон негиз катары гипотетикалык түрдө каралышы мүмкүн экенин эске алуу керек, бул адвокаттык иштин табиятына карама-каршы келет.

М.Ю. Барщевскийдин ою боюнча "... адвокаттын купуя маалыматтарды ачыкка чыгаруу укугун негиздүү деп эсептейт, "эгерде адвокатта кылмыш жасоонун реалдуу ыктымалдыгы бар деп ойлоого жетиштүү негиздер болсо жана маалыматты ачыкка чыгаруу аркылуу кылмыштын алдын алуу анын

алдын алуунун жалгыз мүмкүнчүлүгү болуп саналган жагдай сөзсүз түзүлөт...”. Бул учурда, изилдөөчүнүн айтымында, ачыкка чыгаруу жөн гана мыйзамдуу болбойт - адвокаттын сыры “милдеттүү түрдө” ачылышы керек [46, 142-143 б.].

Адвокатура институтунун бардык ачык-укуктук маанилүүлүгүнүн алдында ал коргоо үчүн бар, өзгөчө мамлекеттин алдында коргоого толук мүмкүнчүлүгү жок адамдарды укуктук коргоонун кызыкчылыктары жөнүндө болуп жатат. “Коомдун кызыкчылыктары” деп аталгандар абдан кеңири чечмелениши мүмкүн жана дайыма эле объективдүү эмес, ошондуктан адвокаттык сырдан алып салуу үчүн негиз болуп кызмат кылбашы керек. Талкууланып жаткан четтетүүнүн негиздүүлүгүн адеп-ахлактык императивдердин негизинде гана кабыл алууга болот, алар дайыма эле коомдук кызыкчылык менен түздөн-түз байланыштуу боло бербейт.

Мындай жагдайларда, бул маселени чечүүдө адвокаттарга укуктук жана этикалык ченемдерди жетекчиликке алуу менен ишеним көрсөтүлгөн тараптын кызыкчылыгынан чыгып аракеттенүү сунушталат деп ойлойбуз. Бул мамиле коргоочуга ишеним көрсөтүлгөн жак тууралуу жагымсыз маалыматтарды, ошондой эле жеке жана үй-бүлөлүк сырды түзгөн маалыматтарды ачыктоого жол бербейт жана купуялуулукту сактоонун негизги принциптерине шайкеш келет [77, 71 б.].

Жеке авторлор адвокаттын кардар үчүн жагымсыз фактыларды колдонуу мүмкүнчүлүгүн таптакыр жокко чыгарышат, бирок жагымдуу фактыларды кардардын уруксаты менен гана колдонууга жол беришет [78, 212 б.].

Адвокат бардык жагдайларда ишеним артуучунун кол тийбестигин камсыз кылуу жана сактоо жөнүндө кам көрүүгө тийиш экендиги логикалуу болуп саналат, ал квалификациялуу юридикалык жардам үчүн кайрылууда анын укуктарынын жана кызыкчылыктарынын кол тийбестигинин өзгөчө укуктук абалы болуп саналат.

Адвокаттын “кароосуздугунун” чеги жөнүндө маселе менен тыгыз байланышкан анын кызыкчылыктарынын кол тийбестигин камсыз кылуу жана сактоо болуп саналат.

Маалымат менен кайрылууда адвокаттын укук ченемдүү жүрүм-турумунун критерийлерин издөө аспектисинде адвокаттык купуя сырды изилдөө, анын ичинде адвокат сырды сактоого гана милдеттүү эмес, ишеним артуучунун эрки жана башка жашыруун маалыматтардын болушу адвокаттын кесиптик мааниге ээ маалыматты коргоо боюнча аракеттеринин көлөмүн жана багытын так аныктоого шарт түзөт.

Ишеним берүүчүнүн кол тийбестиги мөөнөтсүз кепилдениши керек, ошондуктан тапшырманы аткаргандан кийин адвокаттын купуя документтеринин болушу менен байланышкан кээ бир милдеттерин жөнгө салуу маанилүү. Мындай материалдарга болгон маалыматтарды камтый тургандыгын, ошондой эле адвокаттык документтер маалыматты жашыруунун ишенимдүүлүгүнө көп жагынан көз каранды болгон мамилелерди укуктук жөнгө салуунун олуттуу кемчилиги болуп саналарын эске алуу керек. Бул жагдай пайдаланылышы мүмкүн, ошондуктан ишеним артуучу тарабынан жашырындуулук режимин колдонууну токтотуу тартиби да жөнгө салынышы керек.

Адвокаттын милдети-бул ишеним артуучунун кол тийбестигин сактоо болуп саналат, ал ачык-укуктук милдет болуп саналат, ошондуктан ишеним артуучу менен түзүлгөн келишимдерден купуялуулуктун керек деген ченемди камтууга тийиш.

Ишеним артуучуга карата тергөө же изин суутпай издөө иш-аракеттери жүргүзүлгөн учурда электрондук кат алышуунун жана телефон аркылуу сүйлөшүүлөрдүн купуялуулугу эч кандай реалдуу көрүнбөйт, бул адвокаттын жашырындуулукка болгон укугун жана ишеним артуучунун адвокат менен баарлашуунун купуялуулугуна болгон укугун ишке ашырууга олуттуу тоскоолдук кылат.

Укуктарды жана эркиндиктерди коргоого, коомдо укуктук аң-сезимди жана укуктук маданиятты өнүктүрүүгө көмөктөшүүгө чакырылган жарандык коомдун институту катары адвокатуранын натыйжалуу иштеши көпчүлүк учурда адвокаттардын кесиптик милдеттерин туура аткаруусуна жана алардын

укуктарын өз алдынча коргоого көмөк көрсөтүү, укук колдонуу практикасына жана мыйзамдардын өнүгүшүнө позитивдүү таасир этүү жөндөмдүүлүгүнө жараша болот.

Жашыруун маалыматка кылмыш жасоого таандык болбоо жашырындуулук талабы адвокатка ишеним артылган бардык маалыматтарга жайылтылбайт дегенди эске алуу негиздүү деп эсептейбиз.

Конфиденциалдуулукту кылмыш-жаза өндүрүшүнүн ажырагыс компоненти, ал юридикалык жардам алуу укугун натыйжалуу ишке ашырууда. Бул процесс адвокаттын ролун жана юридикалык жардамдын маанилүүлүгүн бекемдейт, анткени ишенимдүү байланыштар адвокаттык купуялыкты коргоо менен жарандардын укуктарын камсыз кылуунун негизи болуп саналат.

Ошентип, иштин мазмуну жана изилдөө маселелери бөлүмүндө белгиленген негизинде, изилдөөнүн негизги натыйжалары төмөнкү кызмат орундары болуп саналат:

1. Сунуш кылынган “адвокаттык иликтөө” институтунун алкагында сотко чейинки өндүрүш этабында адвокаттык сырды коргоо муктаждыктарын эске алуу менен төмөнкүлөр талап кылынат: 1) адвокаттык офистерде маалыматтарды коргоо боюнча кызмат көрсөтүүчү фирмалар тарабынан тейлене турган маалыматтар базасын түзүү; 2) адвокат менен жеке детективтин ортосунда кызмат көрсөтүү тууралуу түзүлгөн келишимде купуя маалыматты сактоо жана берүү боюнча өзгөчө эрежелер менен талаптарды мыйзамдык деңгээлде иштеп чыгуу зарыл; 3) адвокатура жана адвокаттык иш тууралуу мыйзамда иште каралган элементтер камтылууга тийиш; 4) жашыруун маалыматты санкцияланбаган кирүүдөн, жайылып кетүүдөн жана анын өзгөртүүлөрүнүн терс таасиринен коргоо үчүн уюштуруу жана техникалык чараларды көрүү талап кылынат. Мындан улам: а) жашыруун маалыматтарды сактоочу жайларды коргоо; б) программалык камсыздоону жана коопсуздук системасын жаңыртуу; в) жашыруун маалыматты, анын ичинде үчүнчү жактарга берүүдө ишенимдүү коргоону камсыз кылууга көмөктөшүүчү жаңы технологияларды колдонуу; г) купуя маалыматтарды маалымдоонун жаңы

методдорун ишке ашыруу; 5) мындай фактылар аныкталган учурда үчүнчү жактардын (баштапкы маалыматтар менен) санкциясыз пайдалануу аракеттери каттала турган эсепке алуу журналы киргизилиши керек; 6) уюштуруу механизмин түзүү жана адвокаттын ишеним артуучу менен кат алышуусун киргизүү тартибин белгилөө талап кылынат, анда бул үчүн объективдүү жагдайлар келип чыккан учурда адвокаттык уюм, телефон аркылуу сүйлөшүүлөрдүн, электрондук кат алышуулардын купуялуулугу камсыз кылынмак; 7) Мыйзамдык деңгээлде төмөнкү аспекттерди аныктоо зарыл: а) адвокаттык досьелерди жана башка материалдарды (соттук териштирүүлөрдү көрсөтүү боюнча) адвокатуранын архивине өткөрүп берүү механизми жана тартиби. Эгерде адвокатта тиешелүү шарттар жок болсо, анда бул материалдарды башка адвокаттын жүргүзүшү керек; б) үчүнчү жактардын адвокаттык досьелердин архивдик материалдарына кирүүсүн чектөө боюнча коргоо чараларын иштеп чыгуу. Мында, ишеним артуучуга каршы мыйзамсыз пайдаланылышы мүмкүн болгон жашыруун маалыматтар камтылышы мүмкүн; в) төмөнкүлөр мыйзам деңгээлинде аныкталууга тийиш: тапшырманы аткаргандан кийин жашыруун документтер менен иштөө эрежелери; күчүн жоготкон материалдарды ишеним артуучуга өткөрүп берүү тартиби; купуя мүнөздөгү, бирок иш аяктагандан кийин юридикалык күчкө ээ болбогон далилдерди жана маалыматтарды жок кылуу эрежелери; 8) ишеним берүүчү менен жашыруун сыр режимин колдонууну токтотуу тартибинин жана механизминин шарттарын кароо жана коом үчүн маанилүү болгон купуя сырларды коргоо максатында катуу дисктерден, анын ичинде башка алып жүрүүчүлөрдөн купуя маалыматты алып коюуда жана изилдөөдө алынган далилдерди процессуалдык жол-жоболоштуруунун жол-жобосун иштеп чыгуу зарыл.

2. Адвокаттык сыр режимин сактоого тоскоол болгон көйгөйлүү жагдайларды эске алуу керек: 1) БИИНЫ жүзөгө ашыруучу укук коргоо органдары бир катар адамдарга кысым көрсөтүү боюнча кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ болгондуктан, Мыйзамга ылайык адвокаттык купуя

сырдын укуктук режиминин түзүмүндө өзгөчө укуктук статуска ээ болгон адвокаттын көз карандысыздыгынын кепилдиги жокко чыгарылат, бул иш боюнча купуя маалыматты көп алууга алып келет. 2) Ишеним берүүчү, ал адвокатка айткан купуя маалымат БИИнын алкагында колдонулаарына бекем ишене албайт, бул купуялуулуктун бузулушуна алып келет, аны аныктоо кыйынга турат, анткени жашыруун кызматташуу мамлекеттик купуя сыр болуп саналат. Мындай кырдаалга белгиленген тыюу салуунун натыйжалуулугун кепилдөөчү тийиштүү укуктук механизмдин жоктугу өбөлгө түзөт. 3) Ушул убакка чейин адвокатура жөнүндө Мыйзамда купуялуулук түшүнүгүнүн так чечмелениши жана анын чектерин аныктоо, ошондой эле бир катар БИИны өткөрүүнүн мыйзамдуулугу жок. Ошентип, тергөө сотунун санкциясы менен жүргүзүлгөн атайын тергөө иш-аракеттеринен тышкары бир катар БИИсы соттун чечимсиз жол берилет. 4) мыйзамда ишеним артуучудан алынган маанилүү жашыруун маалыматты, ага үчүнчү жактардын санкцияланбаган кирүүсүнөн коргоого карата адвокаттын жоопкерчилиги каралган так белгиленген ченемдер жок, анда ал кесиптик купуя сырдын алкагында сактоого милдеттүү болот. 5) Адвокаттык өндүрүштө башка процессуалдык оппоненттердин аларга жетүүсүнүн сырын түзгөн материалдар болгондо, адвокат тарабынан зарыл болгон укуктук коргоо чараларын кабыл алуунун көлөмүн жана багытын аныктоо талап кылынат, алар кылмыш-жаза процессинде анын ишеним артуучусу үчүн олуттуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн. 6) Ишеним артуучуга карата сотко чейинки өндүрүш этабында өткөрүлүшү мүмкүн болгон атайын тергөө аракеттерин же БИИны өткөрүү фактысы жөнүндө адвокаттын электрондук кат алышуусуна мүмкүн эмес. 7) Жашыруун маалыматты коргоо менен байланышкан маселелерди чечүү үчүн адвокаттык офистерде маалыматты коргоону камсыз кылуу боюнча тиешелүү шарттар болушу талап кылынат. Бирок ошол эле учурда бүгүнкү күндө тиешелүү органдар айрым учурларда коммуникацияга жашыруун көзөмөлдү жүзөгө ашыруу үчүн уруксатка ээ болушу мүмкүн, ошондой эле маалыматты алып коюу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушу мүмкүн. 8) Ишеним артуучу, жеке

детектив, ошондой эле кылмыш-жаза процессине тартылган башка адамдар менен айрым процессуалдык иш-аракеттерди жүргүзүү пландаштырылып жаткандыгын кошуп алганда, адвокаттык купуя сырдын корголгон каналдарын пайдаланууну кошкондо, мыйзамдык деңгээлде камсыз кыла турган иштиктүү уюштуруу механизминин жоктугу каралган эмес, бул адвокаттардын бул чөйрөдөгү ишин татаалдантат. 9) КМШ өлкөлөрүндө БИИИны өткөрүүнү, жеке маалыматтарга улуттук коопсуздук комитеттери толук жете алган оппоненттер жөнүндө кызматтык маалыматты чогултууну жана сактоону камсыз кылуу боюнча телекоммуникациялык жабдуулар менен байланышкан жаңы техрегламенттерди кабыл алуу, бул бүгүнкү күндө маалыматты кармоого, чыгарылган аудио жана видео сүйлөшүүлөрдү тышкы алып жүрүүчүлөргө жазууга, тексттик билдирүүлөрдү көрүүгө, сактоого, угууга мүмкүндүк берет. Анын ичинде, бул интернет аркылуу берилүүчү маалыматка тиешелүү. Бир жагынан, мындай мамлекеттик саясат мамлекеттин улуттук коопсуздугун камсыз кылуу боюнча чараларды күчөтүүгө багытталган, бирок экинчи жагынан, бул атайын кызматтардын ыйгарым укуктарын кеңейтүүгө алып келет, анын иши көзөмөлдөнбөгөн жана маалыматты байкоо жана чогултуу боюнча мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүүчү болуп калат жана кылмыш – жаза процессинин катышуучуларын кошкондо, жарандардын жеке турмушунун кол тийбестиги менен байланышкан потенциалдуу коркунуч болуп калат. Бүгүнкү күндө мыйзам долбоорунун телефон сүйлөшүүлөрүн мыйзамсыз тыңшоо, турак жайга аудио жана видео байкоо жүргүзүү, ошондой эле каралып жаткан институт менен танууга болбойт.

3. Адвокаттык купуя сырды жана изин суутпай издөө ишин жүргүзүүнү жөнгө салуучу укук ченемдеринин катышы көйгөйлөрүнө төмөнкү жагдайлар таасир этет: 1) ишеним артуучунун кол тийбестигинин бузулушу БИИИнын алкагында болуп жаткандыгын эске алуу керек, ошондуктан биз сотко чейинки өндүрүш органдары менен адвокатуранын ортосунда адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин сактоо милдети жүктөлгөн катуу тирешүүнү байкайбыз; 2) изин суутпай издөө ишинин келип чыккан милдетин билдирген ыкчам

кызматкерлердин аракеттерин укуктук регламенттөө юридикалык коомчулуктун арасында катуу сынды пайда кылган өзгөчө мүнөзгө ээ жана атайын тергөө аракеттеринин институту киргизилген КР КЖПКнин ченемдерин чечмелөөдө көптөгөн маселелерди жаратат; 3) киргизилип жаткан көйгөйлөрдүн чөйрөсүнө түздөн-түз көз каранды болушу керектигин эске алуу менен, артыкчылыктан укуктук саясаттын керектөөлөрүнө, ошондой эле айыптоо тарабынын кызыкчылыктарына негизденбестен; 4) негизги басым адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча коюлган милдеттерди чечүүгө өбөлгө боло турган ченемдерди аныктоого жана адвокаттык жашыруун сыр институтун жөнгө салуучу башка мыйзам актыларына тоскоол болгон; 5) тергөөнүн жүрүшүндө алынышы мүмкүн болгон купуя маалыматты коргоонун тийиштүү укуктук механизми менен камсыз кылынган эмес, бул үчүн тиешелүү чараларды иштеп чыгууну жана кабыл алууну талап кылат; 6) Зарыл жашыруун маалыматтарды алуу максатында кызмат адамдарынын адвокаттык ишке көбүрөөк кийлигишүүсү байкалууда, бул баарынан мурда кылмыш чөйрөсүндө байкалган тенденциялар менен байланышкан, мында модернизацияланган, көп кырдуу, технологиялык ыкмалар колдонулат, бул укук коргоо органдарынын ишин татаалдаштырат, алар кылмыштын бетин ар кандай жол менен, анын ичинде адвокаттык ишке укукка каршы кийлигишүү аркылуу ачууга умтулушат; 7) Адвокаттык иштин купуялуулугуна кол салуунун негизги ыкмалары болуп төмөнкүлөр саналат: адвокатты укук тартиби органдарынын кызматкерлери менен кызматташууга тартуу аракеттери; адвокаттын имаратында укук ченемсиз тинтүү; 8) мыйзам менен: а) ишеним берүүчүнүн укуктарын чектеген жана адвокаттык жашыруун сыр режимин бузган ишеним берүүчү менен адвокаттын ишеним артуучу менен болгон сүйлөшүүлөрүн угуу жокко чыгарылбайт; б) алардын коммуникациянын купуялуулугуна болгон укугу мыйзам ченемдеринде ачылган эмес, ошондуктан жолтоо болот.

4. Адвокатура институтунун өзгөчө мамлекеттин алдында коргоого толук мүмкүнчүлүгү жок адамдарды укуктук коргоонун кызыкчылыктары жөнүндө болуп жатат. “Коомдун кызыкчылыктары” деп аталгандар абдан кеңири

чечмелениши мүмкүн жана дайыма эле объективдүү эмес, ошондуктан адвокаттык купуя сырдан алып салуу үчүн негиз болуп кызмат кылбашы керек. Талкууланып жаткан четтетүүнүн негиздүүлүгүн адеп-ахлактык императивдердин сырды түзгөн маалыматтарды ачыктоого мүмкүндүк бербейт.

3.3. Адвокаттык купуя сырды сактоонун укуктук режимин өркүндөтүүнүн негизги аспектилери

Жашыруун сырга болгон укук жана аны сактоо милдети адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин тутумунун курамдык бөлүгү болуп саналат, алар мында ар кандай функционалдык ролду аткарышат.

Адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө мыйзамдардын айрым көйгөйлөрү толук эмес же укуктук жөнгө салуунун жоктугу менен байланыштуу. Адвокаттын милдети сырды сактоо менен тыгыз байланышта болуп, бул милдетти аткарууга жардам берүү жана адвокаттык сырдын укуктук режимин камсыз кылуучу механизмдерди иштеп чыгууга багытталган.

Адвокаттык купуя сырды укуктук жөнгө салуунун негизги милдети киргизүүнүн, алып коюунун же укук ченемдерин өркүндөтүүнүн жеке маселелерин, ошондой эле анын укуктук режимин түзүүчү мыйзамдардын системалык кемчиликтери менен байланышкан жалпы көйгөйлөрдү чечүүнү болжолдойт.

Адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин мыйзамдык негизи — бул каралып жаткан режимди же ага тиешеси бар режимдерди камсыз кылууга багытталган ар кандай мыйзамдык актылардан түзүлгөн ченемдердин системасы. Тиешелүү мыйзамдык актыларда камтылган ченемдер, алардын максаттары жана милдеттерине толук жооп берип гана тим болбостон, ошондой эле ошол режимдин өзгөчөлүктөрүн да чагылдырышы шарт. Адвокаттык сырдын укуктук режими менен кыйыр гана байланышкан ченемдерди өркүндөтүү жагында, алар ушул укуктук режим жүзөгө ашырылып жаткан

институционалдык кырдаалды жакшыртууга көмөктөшүүгө тийиш деп айтууга болот.

Адвокаттык купуя сырдын укуктук режимине карата колдонулганда, “мыйзамдар” түшүнүгүн кеңири мааниде түшүнүү керек, атап айтканда, анын иштешин аныктаган бардык укуктук актыларга жайылтуу керек. Адвокаттык ишти жеке жөнгө салуучу мыйзамдардын тутуму эки блокко бөлүнгөн: адвокаттык ишти кароо зарыл.

Процессуалдык иш жөнүндө атайын мыйзамдын негиз салуучу жоболорун ачып берүүгө тийиш, же кандай болгон учурда да ага карама-каршы келбөөгө тийиш. Бул мыйзамда адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин иштеши принцибинде мүмкүн болбогон негизги ченемдер гана камтылууга тийиш.

Адвокаттык ишмердүүлүк жана адвокатура жөнүндө колдонулуп жаткан мыйзамдар структуралык жактан толук иштелип чыкпаган жана идеалдан алыс. Бул мыйзамдардын көптөгөн көйгөйлөрү жана коллизиялары белгилүү бир ченемдин өз алдынча кемчиликсиз эместиги же анын жетишсиздигинен гана эмес, укуктук жөнгө салуунун жалпы кемчиликтеринен келип чыгат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясындагы Кылмыш-жаза процессин алууга байланыштуу укуктарды ишке ашыруу механизми боюнча түзүлгөн түшүнүктөрдү эске алуу менен, адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндө мыйзамдын максаты жана мааниси төмөнкүдөй: 1) адвокат менен ишеним артуучунун ортосундагы өз ара байланышкан укуктук мамилелердин жыйындысын мыйзамдык жөнгө салууну камсыз кылуу; 2) адвокаттык купуя сырды үчүнчү жактардын санкцияланбаган кирүүсүнөн коргоого кепилдик бере турган тыюу салууларды белгилөөгө; 3) адвокаттын жана адвокаттык статусу токтотулган адамдардын гана эмес, ишеним артуучунун да укуктарын жана милдеттерин бекемдөөгө. Белгилүү болгондой, мыйзам чыгаруу техникасынын негизги эрежелерине ылайык, ар бир мыйзамдын аталышы "документтин издөө образынын курамдык бөлүгү" болуп эсептелет. Бул аталыш актынын жөнгө салуу предметин чагылдырып, көпчүлүк учурда анын колдонуу чөйрөсүн аныктоого жардам берет. Мындай аталыш, ошондой эле, ченемдик материалды

тандап алууда жана укуктук актынын мазмуну менен таанышуунун баштапкы этабында маанилүү ролду ойнойт [79, 255 б.].

Мындай ыкма терминологияны системалаштырууга такыр жоктугу укуктук жөнгө салуунун сапатына терс таасир этет, өзгөчө купуялуулук мамилелерине байланыштуу маселелерде. Бул жагдай укук колдонуу практикасында ачык-айкындуулуктун алып келиши мүмкүн [80, 21 б.].

Азыркы убакка чейин мыйзамда "ишеним көрсөтүүчү" терминдин аныктамасы гана эмес, ошондой эле анын укуктук статусун так белгилеген нормалар да жок. Бул түшүнүктүн мазмуну адвокаттын милдеттеринин тизмесинен жана Кылмыш-жаза процессин алууга байланыштуу макулдашуунун мазмунун эске алуу менен гана бааланат. Адвокатура жана адвокаттык иш боюнча мыйзамдарда КЮЖ алууну түздөн-түз жөнгө салууга багытталган толук ченемдик комплекс азырынча жок, башкача айтканда, тиешелүү конституциялык укукту ишке ашыруу максатында пайда болгон укуктук мамилелерди тактоо талап кылынат.

Адвокаттык иш жөнүндө мыйзамда ишеним артуучунун адвокаттык купуя сырды колдонууну токтотууга укугун бекемдеген ченем сыяктуу эле, ишеним артуучу тарабынан токтотулбаган учурда адвокаттын статусу токтотулган же токтотулган, адвокаттык сырды сактоого адамдарды ар-намыска милдеттендирген ченем да жок.

Адвокаттык купуя сырды камсыз кылууну регламенттөөгө тийиш болгон ченемдик комплекске, анткени ал маселелер укуктук жөнгө салуунун талаптарына туура келбейт деп эсептелет. Квалификациялуу юридикалык жардамдын негизги өзгөчөлүгү катары купуялуулук эл аралык укуктук талаптарга жооп бериши керек, ал юридикалык актылар менен гана чектелбей, мыйзамдын нормалары менен да бекемделиши зарыл.

Адвокаттык купуя сыр менен укуктук режимдин иштеши адвокаттын артыкчылыктуу укуктары жана милдеттери белгиленүүчү негизги ченемдерсиз мүмкүн эмес [81, 214-218 б.].

Каралып жаткан мыйзамды укуктук жөнгө салуунун бул чөйрөсүндө терминологиялык биримдикти белгилеген ченемдик-укуктук актыларда өзгөчө беренелердин болушу зарыл (“КЮЖ берүүнүн / алуунун купуялуулугу”, “адвокаттык иш кагаздарын жүргүзүү”, “адвокаттык досье”, “адвокаттык купуя сыр”, “ишеним артуучу”, “ишеним артуучунун иммунитетти”). Бул терминдердин мыйзамдык аныктамасын иштеп чыгуу үчүн, биз сунуш кылган тиешелүү аныктамалар негиз болуп кызмат кылат.

Биздин оюбузча, адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин түздөн-түз конституциялык нормалардын конкреттүү мыйзамдык ишке ашырылышына көңүл буруу талап кылынат, анткени бул нормалар өзүнүн жогорку маанисин сактоого жардам берет, өзгөчөлүгүнөн жана жөнгө салынуучу мамилелердин так обочолонгондугунан улам адвокатура өз ара байланыштуу түшүнүктөрдү так аныктоочу өзгөчө ченемдер менен негизделиши керек. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин түзүүдө адвокатка сырды сактоо милдети менен байланышкан тыюу салууларды да киргизүү зарыл. Сунушталган чаралар тиешелүү коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун сапатын олуттуу жакшыртууга мүмкүнчүлүк берет.

Ошентип, биз адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин мыйзамдык өзгөчөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат деп эсептейбиз:

I) каралып жаткан режимдин негизи төмөнкүдөй:

а) адвокаттык купуя сыр режимин камсыз кылуу максатын көздөгөн, анын өзгөчөлүктөрүн, максаттарын жана милдеттерин чагылдырган ар кандай мыйзам актыларынан келип чыккан ченемдердин структураланган жыйындысы; б) эл аралык укуктун жалпы кабыл алынган принциптери жана маалыматтык жоболору, ошондой эле Конституциянын негизги принциптери жана талаптары; в) адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин иштешин камсыз кылуу үчүн негиз болуучу процессуалдык кодекстердин ченемдери; г) каралып жаткан институтка тиешеси бар башка мыйзам алдындагы актылар адвокаттык сырды укуктук жөнгө салуунун белгилүү чөйрөлөрүнө карата жоболорунун өнүгүшүн камсыз кылат.

II) ченемдик жоболорду өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: а) адвокаттык купуя сыр режими ишке ашырылган жерде анын иштешин аныктоочу бардык укуктук актыларда институттук кырдаалдын деңгээлин жогорулатууга көмөк көрсөтүү; б) мыйзам ченемдериндеги коллизияларды, жеткилеңсиздиктерди четтетүү: 1) кылмыш-жаза процессуалдык мамилелерди укуктук жөнгө салуу контекстинде адвокатура жана адвокаттык иш боюнча колдонуудагы мыйзамдардын структуралык түзүлүшүнүн жоктугу адвокаттык сырды укуктук жөнгө салууда юридикалык ченемдердин системалык субординациясынын жана алардын функционалдык багыттарынын бузулушуна алып келет. Мындай жагдай, адвокаттык сырды коргоо жана анын укуктук режимин аныктоо үчүн зарыл болгон негиздерди күчөтүүдө тоскоол болушу мүмкүн; 2) жалпысынан адвокат ишин жөнгө салууда предметине карата терминологиялык белгисиздикти жана атап айтканда адвокаттык купуя сырды четтетүү зарылчылыгы, атап айтканда, түшүнүк аппаратын кеңейтүү фонунда терминологиялык аныктамаларды тартипке келтирүүнү конкреттештирүү талап кылынат. Башка учурда бул купуя маалыматты жөнгө салуунун сапатына таасирин тийгизет, анткени бул маселенин тиешелүү деңгээлде чечилбегендиги укук колдонуу чөйрөсүндө натыйжалуу ишке ашырууга тоскоолдук кылат; 3) мыйзам актыларындагы боштуктарды жоюуга, ошондой эле юридикалык коомчулуктун ичинен адистердин кеңири чөйрөсүн тартуу менен адвокаттык сырдын укуктук режимин жөнгө салуучу ченемдерди мазмундуу жаңылоого багытталган чараларды көрүү.

Маанилүү аспект адвокаттык кол тийбестикти жана адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин аларды мыйзамдык регламенттөөнүн контекстинде кароо болуп саналат.

“Юридикалык иммунитет” деп кабыл алынгандай, айрым мамлекеттик түзүлүштөрдүн, кесиптик топтордун, кызмат адамдарынын өзгөчө укуктук режими түшүнүлөт, мында анын негизги багыты белгилүү бир функцияларды аткаруу шарттарын камсыз кылуу максатында жалпы мыйзамдарды

колдонуудан чыгаруу болуп саналат. Адвокаттык кол тийбестиктин маңызы адвокатты үчүнчү жактардын көз карандысыздыгына жана адвокаттык сырына эң коркунучтуу кол салуулардан коргоо болуп саналат. Мындай жагдай юридикалык жардам үчүн кайрылган адамдын укуктары жана кызыкчылыктары үчүн зыян келтирет. Ошондой эле, бул адвокатура институтуна жана сот адилеттигинин бардык тутумуна болгон ишенимди азайтат. БИИне ишке ашыруунун жүрүшүндө адвокаттык купуя сырды камсыз кылуу боюнча бир топ көйгөйлөр пайда болот.

Мыйзамга карата тергөө аракеттерин жүргүзүүнүн өзгөчө тартиби айтылган эмес, ошондуктан адвокаттык иш жөнүндө Мыйзамдын ченемдерин ишке ашыруу укук пайдалануучунун эркине толук көз каранды болот. Мындай кырдаалда ал КЖКне карама-каршы келген жана ар кандай мүмкүнчүлүгү бар.

Мыйзам чыгаруучу тарабынан белгиленген кол тийбестик, адвокатты тергөө иш-аракеттерин кадимки тартипте жүргүзүүдөн коргоп, ага башка жарандарга салыштырмалуу дээрлик эч кандай артыкчылык бербеген декларация болуп саналат.

Адвокаттар тергөө аракеттерин адвокаттык купуя сырды түзгөн маалыматтарга жетүү үчүн гана пайдаланууну жокко чыгарган реалдуу кепилдиктер менен камсыз болушу керек. Тиешелүү органдар ээ болгон ыйгарым укуктардын кеңири чөйрөсү БИИнын өткөрүүнүн мыйзамдуулугунун мыйзамдык кепилдиктери менен дээрлик тең салмактуу эмес [14, 88-93 б.].

Ыкчам иштөө үчүн колдонууга карата жол берилген кийлигишүү чөйрөсүн чектейт, анткени ишеним артуучунун иммунитетти бул жерде эч кандай укуктук камсыз кылынган эмес, ал эми БИИны укуктук жөнгө салуу чөйрөсүнүн кепилдиги, ал адвокаттык сырдын укуктук режимин аныктоочу ченемдердин жыйындысын козгогондо, ал аракетке жөндөмсүз болуп калат.

Адвокаттын күбөлөрдүн кол тийбестигине негизделген тыюу салуулары абсолюттуу мүнөзгө ээ, ошондуктан алар адвокаттын бардык кесиптик маанидеги маалыматтарына тиешелүү. Мындан улам, ишеним артуучу

тарабынан жашыруун сырды пайдаланууну токтотуу менен ал күбөнүн суракка алынышын карап чыгууга мүмкүнчүлүк жок.

Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинде (КЖПК) адвокаттарды ишеним артуучулардын иштери боюнча күбө катары суракка чакырууга тыюу салуу гана эмес, ошондой эле күбөлөндүрүү мүмкүнчүлүгүн жокко чыгарган учурларда күбө катары суракка келүүдөн баш тартуу укугун кароо маанилүү.

Бирок КР КЖПКде адвокаттын абсолюттук күбөлөрдүн кол тийбестигин белгилөө менен катар адвокаттык иш жөнүндө мыйзамда бул көйгөй болуп саналат [82, 265 б.].

Адвокаттык сырдын укуктук режимин конституциялык максаттарга ылайык келтирип, адвокатура жана адвокаттык иш жөнүндөгү мыйзамда өзүнчө атайын бөлүм катары структуралык түрдө бөлүп көрсөтүү зарыл. Бул бөлүмдө адвокаттык купуя сырдын негизги принциптерин так жана толук баяндоо маанилүү. Ошондой эле, бул принциптердин кылмыш-жаза процессуалдык жана кылмыш-жаза мыйзамдарында кандай жолдор менен чагылдырылып, иш жүзүндө колдонуларын деталдаштыруу да өзгөчө орунду ээлеши керек. Мындай структуралык чечим адвокаттык иштин купуялуулук талаптарын бекемдөөгө жана алардын конституциялык укуктар менен шайкештигин камсыздоого өбөлгө түзөт. Аталган бөлүмдө адвокаттык сырдын мазмуну, аны коргоонун механизмдери, ошондой эле бул талаптарды бузган учурда көрүлө турган жоопкерчиликтер так аныкталышы керек. Бул адвокаттанын укуктук корголушунун деңгээлин жогорулатып, кылмыш-жаза процесстеринде купуялуулукту бузууга жол бербөө үчүн бекем укуктук негиз түзөт. Мындан тышкары, адвокаттык купуя сырдын принциптери кылмыш-жаза процессинде кантип коргоолору, кайсы учурларда жана кандай шарттарда маалыматтар ачыкка чыгарылбашы керектиги да кеңири чагылдырылышы зарыл [13, 407-415 б.]. Ушуга байланыштуу жоболордун ченемдик комплексин иштеп чыгуу талап кылынат, ал төмөнкүлөрдү регламенттөөгө тийиш: 1) КЮЖ алууда купуялуулукка укук; 2) жашыруун сырды сактоонун мөөнөтсүздүгү жана

ишеним артуучунун адвокаттык сырдын колдонулушун токтотуу механизми; 3) адвокаттын ыйгарым укуктары жана милдеттери адвокаттык жашыруун сырды коргоону камсыз кылуу үчүн өзгөчө мааниге ээ, мында келишимдик негизде жеке детективдерди тартуу мүмкүнчүлүгү да камтылышы керек. Мындан тышкары, кылмыш иши боюнча далилдерди чогултууга жардам көрсөткөн башка адамдардын катышуусу да эске алынышы зарыл. Адвокаттык сырдын предмети жана объектисин так аныктоо жана делимитациялоо маанилүү; 4) БИИИны жүзөгө ашырууда адвокаттык купуя сырга тиешелүү укуктук режимди жана маалыматтын кол тийбестигин, ошондой эле тергөө соту тарабынан санкцияланган атайын тергөө аракеттерин камсыз кылуу механизмин кароо; 5) ишеним артуучу үчүн келип чыккан кесепеттерге негизденүү менен адвокаттык сырдын укуктук режимин бузгандыгы үчүн адвокаттын жоопкерчилигин кароо; 6) тергөө соту тарабынан санкцияланган БИИИны жана адвокатка карата атайын тергөө аракеттерин сотко чейинки өндүрүш органдары тарабынан жүргүзүүгө даттануу механизмин кароо, бул адвокаттык сырга жетүү үчүн мындай иш-чараларды өткөрүүнү пайдаланууга жол бербөө боюнча реалдуу кепилдик болуп калат; 7) БИИИны жүзөгө ашыруучу кызмат адамдары үчүн жеткиликсиз болууга тийиш болгон адвокаттык иштин материалдарын камтыган процессуалдык маанилүү төмөнкүдөй түшүнүктөрдү мыйзамдардын жүгүртүүсүнө киргизүү: “адвокаттык өндүрүш”, “адвокаттык досье”; 8) Кыргыз Республикасынын Кылмыш-жаза процессуалдык кодексинин (КЖПК) 53-беренесинин 7-пунктуна тиешелүү адвокаттын ыйгарым укуктарына өзгөртүүлөрдү киргизүү керек. Бул өзгөртүүлөр төмөндөгүдөй редакцияда баяндалсын: “Корголуучу жана айыпталуучу менен алардын саны, узактыгы чектелбестен, жекече жолугушууларды өткөрүү, мында угуу мүмкүнчүлүгүн четтеткен шарттарда, алардын иш боюнча консультация алууга, мамлекеттик жана башка корголгон сырды түзгөн маалыматтарды камтыган материалдарды, ошондой эле аталган адамдар тарабынан мыйзамсыз максаттарда пайдаланылышы ыктымал болгон материалдарды кошпогондо, процесстик жана башка документтер менен жазууларды берүү жана алуу укугуна ээ”; 9) КР

КЖПКнин 53¹ – “адвокаттык сыр” деген жаңы беренесин кароо, мында: а) анын терминологиялык түшүнүгүн берүү зарыл; б) адвокаттардын ишине кийлигишүүгө тыюу салган талаптардын комплекси (алардын артыкчылыктануу бөлүгү “Кыргыз Республикасынын Адвокатурасы жана адвокаттык иш жөнүндө” Мыйзамда берилген жана ишеним артуучуларга жардам көрсөтүү менен байланышпаган кылмыш иштери боюнча күбөлүктөн баш тартууга жол берилбестигин көрсөтүү зарыл. Бул жагдай мыйзам бузуулар менен байланышкан, анын ичинде юридикалык мамилелерди укуктук жөнгө салуу предмети бардык укуктук маалымат экенин натыйжасы болуп саналат, жана алардын объектиси - чегинен чыккан сейрек учурларды эске албаганда, өз пайдасынын ой-пикирлерин жетекчиликке мүмкүн эмес.

Бирок чыныгы жашоодо алар бар жана көп учурда ишеним берүүчүнүн кызыкчылыктарына олуттуу зыян келтирет. Ошондой эле бул адвокат тарабынан алардын макулдугусуз үчүнчү жактар жөнүндө алынган маалыматтарга тиешелүү (мисалы, процесстин катышуучуларынын жеке маалыматтары, алардын документтеринин болгон бардык адамдардын уруксатын алышы керек окшойт.

Ошондуктан, адвокаттын маалыматты максатсыз пайдалануусуна тыюу салуу ачыкка чыгарууга гана эмес, мындай пайдалануунун бардык учурларына жайылтылышы керек. Мында каралып жаткан кырдаал жарандык-укуктук кыйноо катары мүнөздөлүүгө тийиш, андан кийин жазанын тиешелүү түрү жүргүзүлүүгө тийиш; жеке сырды маалыматтык-телекоммуникациялык тармактар, анын ичинде “Интернет” тармагы аркылуу укукка жат (кылмыштуу) жайылтууда мыйзам чыгаруучулар тарабынан адекваттуу кылмыш-жаза укуктук таасир көрсөтүү зарыл; адвокатты жоопкерчиликке тартуу талап кылынат, ишеним артуучу үчүн мааниси бар жана пайдаланылышына карата берилет.

Ошентип, бөлүмдүн негизги жыйынтыгы төмөнкү позициялар болуп саналат:

1. Адвокаттык купуя сырды сактоо максатында кесиптик сырды сактоону камсыз кылуу боюнча атайын укуктук чаралардын комплексин иштеп чыгуу

талап кылынат, атап айтканда: а) интернет аркылуу купуя маалыматтарды алууда, жөнөтүүдө, ошондой эле аларды сактоодо адвокаттардын электрондук алып жүрүүчүлөр менен иштөөсү үчүн маалыматтык технологиялар чөйрөсүндөгү адистерди тартуу менен чараларды иштеп чыгуу; б) ишеним артуучу же жекече детектив менен сүйлөшүүлөрдү тыншоодон коргоо боюнча укуктук чаралар; в) адвокатка тиешелүү документтер жана купуя маалыматтар жок кылынышы мүмкүн болгон эрежелерди жана шарттарды иштеп чыгуу, ошондой эле маалыматтын бир бөлүгү ал тарабынан пайдаланылышы мүмкүн болгон талаптарды баяндоо; д) адвокаттык купуя сырдын механизмин иштеп чыгуу.

2. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин иштешин камсыз кылуу үчүн негиз болуучу процессуалдык кодекстердин ченемдери; д) каралып жаткан институтка тиешеси бар башка мыйзам алдындагы актылар адвокаттык сырды укуктук жөнгө салуунун белгилүү чөйрөлөрүнө карата жоболорунун өнүгүшүн камсыз кылат. Ченемдик жоболорду өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: а) адвокаттык купуя сыр режими ишке ашырылган жерде анын иштешин аныктоочу бардык укуктук актыларда институттук кырдаалдын деңгээлин жогорулатууга көмөк көрсөтүү; б) мыйзам ченемдериндеги коллизияларды, жеткилеңсиздиктерди четтетүү: 1) кылмыш-жаза процессуалдык мамилелерди укуктук жөнгө салууга; 2) жалпысынан адвокаттык ишти жөнгө салуу предметине карата терминологиялык белгисиздикти жана атап айтканда адвокаттык купуя сырды четтетүү зарылчылыгы, атап айтканда, түшүнүк аппаратын кеңейтүү фонунда терминологиялык аныктамаларды тартипке келтирүүнү конкреттештирүү талап кылынат. Башка учурда бул купуя маалыматты жөнгө салуунун сапатына таасирин тийгизет, анткени бул маселенин тиешелүү деңгээлде чечилбегендиги укук колдонуу чөйрөсүндө натыйжалуу ишке ашырууга тоскоолдук кылат.

3. Жоболордун ченемдик комплексин иштеп чыгуу талап кылынат, ал төмөнкүлөрдү регламенттөөгө тийиш: 1) КЮЖ алууда купуялуулукка укук; 2) жашыруун сырды сактоонун мөөнөтсүздүгү жана ишеним артуучунун

адвокаттык купуя сырдын колдонулушун механизми; 3) адвокаттык купуя сырды коргоого байланыштуу ыйгарым укуктары жана милдеттери, анын ичинде келишимдик негизде жеке детективдерди тартуу мүмкүнчүлүгү; ошондой эле кылмыш иши боюнча далилдерди чогултууга көмөк көрсөткөн башка адамдардын катышуусу да эске алынышы керек. Мындан тышкары, адвокаттык купуя сырдын предмети жана объектисин так ажыратуу зарыл; 4) БИИИны жүзөгө ашырууда адвокаттык купуя сырга тиешелүү укуктук режимди жана маалыматтын кол тийбестигин, ошондой эле тергөө соту тарабынан санкцияланган атайын тергөө аракеттерин камсыз кылуу механизмин кароо; 5) ишеним артуучу үчүн келип чыккан кесепеттерге негизденүү менен адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин бузгандыгы үчүн адвокаттын жоопкерчилигин кароо; 6) өзүнө адвокаттык иштин материалдарын камтыган, БИИИны жүзөгө ашыруучу кызмат адамдары үчүн жеткиликсиз болууга тийиш болгон “адвокаттык өндүрүш”, “адвокаттык досье” сыяктуу процессуалдык маанилүү түшүнүктөрдү мыйзамдардын жүгүртүлүшүнө киргизүү;

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөөнүн негизинде изилдөө боюнча төмөнкүдөй тыянактар чыгарылат:

1. Комплекстүү коомдук-укуктук кубулуштун көз карашынан купуя сырдын негизги өзгөчөлүктөрү болуп төмөнкүлөр саналат: 1. маалымат социалдык мамилелер чөйрөсүндө жашыруун сырга ээ болот, алардан тышкары ал субъективдүү гана мүнөзгө ээ, мында маанилүү өзгөчөлүк болуп алардын ишенимдүүлүгү саналат (б. а. алынган маалымат үчүнчү жактардын менчиги болуп калбайт); 2. маалыматтын ачыкка чыкпашы потенциалдуу мааниге ээ жана купуя сырдын субъектиси үчүн баалуулукка ээ болот, эгерде мындай субъект жок болсо, анда купуя сыр өзүнүн маанисин жоготот; 3. жашыруун сыр, бир жагынан, жүгүртүү мүмкүн; 4. жашыруун сырдын мазмуну айрым категориядагы адамдардын мотивациясына жана криминалдык ишмердүүлүгүнө таасирин тийгизиши мүмкүн, бул мыйзам чыгаруучу тарабынан корголуучу чөйрөдөгү маанилүү кызыкчылыктарга, жыргалчылыктарга зыян келтириши мүмкүн; 5. маалыматтын коомдук мааниси купуя сырды түзгөн сырда турат, ал коом, инсан жана мамлекет үчүн жалпыга таанылган социалдык жыргалчылык болуп саналат.

2. Бул чөйрөдө коомдук мамилелерди укуктук жөнгө салуунун базистик негизи болуп саналган сырдын маанилүү (маанисин түзүүчү) белгилери болуп төмөнкүлөр саналат: 1) жашырындуулук белгисинин болушу, бул белгилүү бир купуя сыр ишеним берилген субъекттерден келип чыккан ар кандай укуктук мамилелерге алып келет, бул тармактар аралык жана укуктук институтта биригүүгө (түзүүгө) алып келет; 2) бул укуктук институт юридикалык ченемдердин комплексин камтыйт, алар менен жашыруун маалымат саналат; 3) институционалдык маани-маңызына жараша купуя сырды социалдык институт да көрсөтө алат, анткени аны адамдардын кеңири чөйрөсүнө арналбаган купуя маалымат аларга ишеним берилген субъекттердин мыйзам менен корголуучу иши жөнгө салынуучу ченемдик-баалуулук тутумдарына ченемдик түрдө

киргизсе болот; 4) жашырындык институту сот, прокуратура органдарынын, сотко чейинки өндүрүш органдарынын кийлигишүүсүнүн чектери аныкталган жана жашырындуулуктун мыйзамы менен корголгон колдонуудагы укуктук тутумда жеке башталышы (жеке, үй-бүлөлүк кесиптик, коммерциялык) менен шартталат.

3. Адвокаттык купуя сырдын предметинин мүнөзүнүн жана түзүмүнүн өзгөчөлүктөрү бар: бул ишеним артуучу адвокат алган, анын кызыкчылыктарын көрсөтүү маалыматтар;; ишеним артуучуга түздөн-түз берилген укуктук сунуштамаларды КЮЖ берүүнүн алкагында адвокат менен ишеним артуучунун ортосунда түзүлгөн макулдашуунун мазмуну жана шарттары.

4. Автор купуя сырдын мазмундуу эскертүүсү болуп курчап турган дүйнөнүн материалдык чагылдырылышынан өзүнүн олуттуу белгилери боюнча айырмаланган маалымат деп ырастоону негиздүү деп эсептейт, анда: а) анын баалуулугу маалыматтын маңызы менен шартталган, аны берүү формаларынын көп өзгөрмөлүүлүгү менен мүнөздөлөт; б) укуктун объектиси катары аны укук субъекттеринин чектелбеген чөйрөсү пайдалана (ээлик кыла) тургандыгына жол берилет; в) мыйзам чыгаруучу тарабынан аныкталган тар чөйрөгө гана ишеним берилген мындай маалыматты коргоонун өзгөчө тартиби каралышы мүмкүн; г) мындай маалымат конкреттүү чөйрөдө белгилүү бир жактын (жактардын) интеллектуалдык ишмердүүлүгүнүн жүрүшүндө курчап турган дүйнөнү анализдөөнүн жана кайра иштетүүнүн натыйжасы болуп саналат; д) мындай маалыматты ачыкка чыгаруу менчик ээсине да, идентификациялоого мүмкүндүк берет.

5. Атордун пикири боюнча, купуя сыр институтун камсыз кылуу менен байланышкан көйгөйлөр болуп төмөнкүлөр саналат: 1) мыйзам чыгаруучу тарабынан таанылган купуя сырлардын бүтүндөй спектри ушул кезге чейин мыйзамдык коргоо тарабынан тийиштүү укуктук (реалдуу) механизм менен камсыз кылынган эмес, бул кызмат адамдарынын жана БИИсин жүзөгө ашыруучу адамдардын маалыматты санкциясыз пайдалануусуна алып келет; 2)

ушул чөйрөдөгү мыйзамдарды талдоодон улам, колдонулуп жаткан жашырын укуктук режимди бузуу менен байланышкан юридикалык жоопкерчиликтин келип чыгышы жашыруун маалыматты ачыкка чыгарууга жол берген адам пайда көрүү максатында мыйзамсыз пайдалануу фактылары болуп келет.

6. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин мыйзамдык өзгөчөлүктөрү төмөнкүлөр: I) анын негиз болуучу жоболору, булар: а) адвокаттык жашыруун сыр режимин камсыз кылууга багытталган, анын өзгөчөлүгүн чагылдырган ар кандай мыйзам актыларынан келип чыккан ченемдердин түзүмдүү жыйындысы; б) эл аралык укуктун жалпы таанылган принциптери жана маалыматтык жоболору, Конституциянын талаптары; в) адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин иштешин камсыз кылуу үчүн негиз болуучу процессуалдык кодекстердин ченемдери; г) каралып жаткан институтка тиешеси бар, аны укуктук жөнгө салуунун белгилүү чөйрөлөрүнө карата адвокаттык купуя сырдын жоболорунун өнүгүшүн камсыз кылуучу башка мыйзам алдындагы актылар. II) ченемдик жоболорду өркүндөтүүнүн артыкчылыктуу багыттары болуп төмөнкүлөр саналат: а) адвокаттык жашыруун сыр режими ишке ашырылган жерде анын иштешин аныктаган бардык укуктук актыларда институттук кырдаалдын деңгээлин жогорулатууга көмөктөшүү; б) төмөнкүлөргө байланыштуу мыйзам ченемдериндеги коллизияларды, жеткилеңсиздиктерди четтетүү: 1) кылмыш – жаза процессуалдык мамилелерди укуктук жөнгө салуу контекстинде адвокатура жана адвокаттык иш боюнча колдонулуп жаткан мыйзамдардын структуралык түзүлүшүнүн жоктугу юридикалык ченемдердин системалык субординациясынын жана алардын функциялык багыттарынын бузулушуна себеп болуп жатат. Бул жагдай адвокаттык купуя сырды укуктук жөнгө салууда олуттуу кыйынчылыктарды жаратууда; 2) жалпысынан адвокаттык четтетүү зарылчылыгы, атап айтканда, түшүнүк аппаратын кеңейтүү фонунда терминологиялык аныктамаларды тартипке келтирүүнү конкреттештирүү талап кылынат. Башка учурда бул купуя маалыматты жөнгө салуунун сапатына таасирин тийгизет, анткени бул маселенин тиешелүү деңгээлде чечилбегендиги

укук колдонуу чөйрөсүндө натыйжалуу ишке ашырууга тоскоолдук кылат; 3) мыйзам актыларындагы боштуктарды жоюуга, ошондой эле юридикалык коомчулуктун ичинен адистердин кеңири чөйрөсүн тартуу менен адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин жөнгө салуучу ченемдерди мазмундуу жаңылоого багытталган чараларды көрүү.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАМАЛАР

1. Жашыруун маалыматты чектелген жайылтуу режими менен чектелген жеткиликтүүлүк режиминин ортосундагы методологиялык айырмалоонун өбөлгөлөрү болуп төмөнкүлөр саналат: *биринчиден*, маалыматтын потенциалдуу баалуулугунда, ошондой эле аны колдонуунун багыттоосунда зарыл; *экинчиден*, мыйзам чыгаруучу тарабынан купуя сырды коргоо боюнча атайын чараларды көрүү каралган, анда коомдук мамилелердин кеңири чөйрөсү каралышы мүмкүн (мисалы: КЖПК); *үчүнчүдөн*, купуя сырдын укуктук категориясынын мазмуну “купуя маалымат” түшүнүгү менен бирдей эмес, анткени түздөн-түз байланыш процессинде берилген бардык ишенимдүү маалыматтар юридикалык жоопкерчиликке алып келбейт; *төртүнчүдөн*, жашырындуулуктун мазмуну болуп белгилүү бир атайын белгилер таандык болгон өзгөчө мүнөздөгү маалыматтар, аларга жеткиликтүүлүктүн чектелген укуктук режими, ошондой эле ачык маалымат менен купуя сырдын ортосундагы мыйзамдык чектөө жайылтылат.

2. Адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары төмөнкүлөр болуш керек: 1) адамдарды сурамжылоо кызмат көрсөтүү жөнүндө тиешелүү келишим түзүлүүгө тийиш болгон адвокат же жекече детектив тарабынан гана жүргүзүлүүгө тийиш; 2) өзгөчө учурларда, сурамжылануучу адамдын талабы боюнча адвокат маалыматтын жашыруун булагын ачып берүүгө укуктуу, бирок мында ал буга ишеним артуучунун өзүнөн макулдук алууга тийиш; 3) мыйзамдык деңгээлде адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн белгиленген эрежелерин иштеп чыгуу жана сактоо талап кылынат; 4) адвокаттык сурамжылоонун натыйжалары далилдердин бардык башка түрлөрүн түзүү үчүн булак болуп калышы, анын ичинде доо коюлган далилдерди аныктоо үчүн өбөлгөлөрдү жана белгилүү шарттарды түзүү мүмкүн экендигине негизденүү менен, мындай кырдаалда алар ишеним артуучунун өзүнүн таламдарына, ошондой эле сотко жашыруун мүнөздөгү кандай болбосун башка маалыматтарды берүүгө укугу жок.

3. КР КЖПКде адамдарды сурамжылоону белгилөөнүн төмөнкүдөй процессуалдык формасын кароо сунушталат: “адвокаттык сурамжылоонун протоколу”, анда сурактын протоколуна коюлуучу мазмундун жалпы атрибуттары каралышы керек, бирок аны башка субъект, атап айтканда адвокат тарабынан өткөрүүнүн өзгөчөлүгүн эске алуу менен.

4. Кесиптик купуя сырдын белгилерине карата автордук көз караш, ошондой эле кылмыш-жаза процессуалдык механизмге карата талаптар баяндалган, анын натыйжасында кесиптик купуя сырды сактоону камсыз кылуу үчүн шарттар түзүлөт.

5. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режиминин мыйзамдык өзгөчөлүктөрү бөлүнүп чыгарылды жана адвокаттын купуя маалыматты алуу тартибин жана шарттарын жөнгө салуу максатында КЖПКнин ченемдерине сунуштар киргизилди.

6. Адвокаттык купуя сырдын укуктук режимин конституциялаштырууга автордук көз караш жана кылмыш-жаза сот өндүрүшүнүн ар кандай этаптарында адвокаттык иштин алкагында анын натыйжалуу иштеши үчүн жоболордун ченемдик комплексин иштеп чыгуу зарылдыгынын негизги багыттары белгиленген.

7. Автор тарабынан адвокаттык сурамжылоо жүргүзүүнүн негизги шарттары, ошондой эле адвокат тарабынан мындай сурамжылоо далилдердин булагы катары таанылышы мүмкүн болгон талаптар баяндалган.

8. Автор тарабынан адвокаттык купуя сырдын сакталышын камсыз кылуу боюнча атайын укуктук чаралардын комплекси иштелип чыккан жана сунушталган, ошондой эле адвокаттык купуя сырдын режимин сактоого тоскоолдук кылган негизги көйгөйлүү жагдайлар көрсөтүлгөн.

КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТЫН ТИЗМЕСИ

1. Кузнецов, А. В. Понятие и содержание адвокатской тайны: от научной полемики к практической реализации [Текст] / А. В. Кузнецов // Право и государство: теория и практика. – 2011. – № 12(84). – С. 106-110.

2. Султанова, К. О. К вопросу о совершенствовании правового регулирования адвокатской тайны [Текст] / К. О. Султанова // Научное обеспечение агропромышленного комплекса: Сборник статей по материалам 79-й научно-практической конференции студентов по итогам НИР за 2023 год. В 2-х частях, Краснодар, 25 апреля 2024 года. – Краснодар: Кубанский государственный аграрный университет им. И.Т. Трубилина, 2024. – С. 1001-1003.

3. Фатьянов, А.А. Тайна как социальное и правовое явление. Ее виды [Текст] / А.А. Фатьянов // Государство и право, 1998. - № 6. – С.5.

4. Фатьянов, А. А. Обращаться с осторожностью: тайна! [Текст] / А.А. Фатьянов// Закон, 2002. - №12. – С.24.

5. Владимиров, Л.Е. Учение об уголовных доказательствах. [Текст] / Л.Е. Владимиров. – Тула: ААвтограф, 2000. – С.346.

6. Бондарь, И.В Тайна по российскому законодательству (проблемы теории и практики) [Текст]: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.09 / И.В. Бондарь. - Н. Новгород, 2004. – 23 с.

7. Пермяков, М.В. Категория тайны в системе правового регулирования [Текст]: автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.01 / М.В. Пермяков. – Екатеринбург, 2006. – 12 с.

8. Ожегов, С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений [Текст] / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. - М.: АЗЪ, 1995. – 683 с.

9. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст]. В 4 т. Т. 4. / В.И. Даль. – М. 1994. - 386 с.

10. Мальцев, Г.В. Понимание права. Подходы и проблемы. [Текст] / Г.В. Мальцев. – М., 1999. – 399 с.
11. Мазуров В.А. Тайна: государственная, коммерческая, банковская, частной жизни. Уголовно-правовая защита [Текст]: Учебное пособие / В.А. Мазуров. – М., 2003. - 27 с.
12. Токторов, Э.С. Институт тайны: проблемы теории и практики [Текст]: автореферат д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Э.С. Токторов. – Бишкек, 2022. – 12с.
13. Пироженко, С. А. Нарушение прав адвокатов в уголовном процессе [Текст] / С. А. Пироженко // Проблемы управления, экономики, политики и права в современных реалиях: сборник докладов Фестиваля науки ЮРИУ РАНХиГС, Ростов-на-Дону, 15–20 апреля 2024 года. – Ростов-на-Дону: ФГБОУВПО "Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации", 2024. – С. 407-415.
14. Шевцова, Г. А. Защита конфиденциальности: информационная безопасность в адвокатской практике [Текст]/ Г. А. Шевцова, И. И. Короткий // Вопросы обеспечения безопасности в киберпространстве: Материалы II Всероссийской научно-технической конференции, Махачкала, 10–11 мая 2024 года. – Махачкала: Типография ФОРМАТ, 2024. – С. 88-93.
15. Корнеев, С. В. Этика - кредо профессиональной деятельности адвоката [Текст] / С. В. Корнеев // Бизнес в законе. – 2009. – № 5. – С. 263-266.
16. Тищенко, П. Д. Этические правила взаимоотношений медицинских работников и пациентов [Текст] / П.Д. Тищенко // Биоэтика: принципы, правила, проблемы / Отв. ред. Б. Г. Юдин. М.: Эдиториал УРСС, 1998. – С. 36-38.
17. Слепнева, И. В. О проблемах внедрения цифровых технологий в адвокатской деятельности [Текст] / И. В. Слепнева // Цифровые технологии и право: Сборник научных трудов I Международной научно-практической конференции. В 6-ти томах, Казань, 23 сентября 2022 года / Под редакцией И.Р. Бегишева [и др.]. Том 5. – Казань: Изд-во “Познание”, 2022. – С. 234-238.

18. Кузьмин, С.В. Тайна в уголовном праве [Текст]: дис. канд. юр. наук: 12.00.08. / С.В. Кузьмин. – Ставрополь, 2000. – 9 с.
19. Крылов, В.В. Расследование преступлений В сфере информации [Текст] / В.В. Крылов. - М.: Издательство «Городец», 1998. – 27 с.
20. Михайлов, В. Право на тайну [Текст] / В. Михайлов // Закон. – 1998. – № 2. – С. 24-28.
21. Токторов, Э.С. Институт тайны: проблемы теории и практики [Текст]: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Э.С. Токторов. – Бишкек, 2022. – 79 с.
22. Рожнов, А.А. Уголовно-правовая охрана профессиональной тайны [Текст]: дис...канд. юрид. наук: 12.00.08. / А.А. Рожнов. - Ульяновск, 2002. – 31 с.
23. Анищенко, И.И. Правовой режим профессиональной тайны [Текст] / И.И. Анищенко // Труды юридического факультета СевероКавказского государственного технического университета. - Вып. №3. – Ставрополь, 2004. – С.50.
24. Horns, A. Das Bedrohungsmodell als Grundlage technischer Maßnahmen [Текст] / A. Horns // Datenschutz in Anwaltschaft, Notariat und Justiz. Herausgegeben von Prof. Dr. Ralf B. Abel. Verlag L C.H. Beck. - München, 2003. – р.260
25. Кузнецов, А.П., Папеева К.О. Проблемы уголовно-правовой охраны института тайны [Текст] / А.П. Кузнецов, К.О. Папеев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. – 2004. - №3. – С. 71.
26. Смолькова, И. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. / И.В. Смолькова, Иркутск. – 1998. – 308 с.
27. Тарасов, А.А. Об адвокатской и следственной тайне [Текст] / А.А. Тарасов // Соотношение досудебного и судебного производства: вопросы права, процесса и криминалистики: Материалы межвузовской научно-практической конференции (16 февраля 2006 г.). – Омск, 2006. – С. 13

28. Воронов, А.А. Роль адвокатуры в реализации конституционного права на квалифицированную юридическую помощь [Текст]: дисс... д-ра юрид. наук: 12.00.11. / А.А. Воронов. – Москва, 2009. – 467 с.
29. Мадмарова, Э.А. Институт защиты: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты [Текст]: автореферат дисс...канд. наук: 12.00.09 / Э.А. Мадмарова. – Бишкек, 2019. – 3 с.
30. Мусаева, А.Г. Судопроизводство в разумный срок как гарантия конституционного права граждан на судебную защиту [Текст]: дисс... канд. юрид. наук: 12.00.02 / А.Г. Мусаева. – Москва, 2014. – 159 с.
31. Исаева, К.А., Дюсебаев Т.Т., Воронцова И.Н., Каженова А.С. Права свободы личности: современные аспекты содержания [Текст] / К.А. Исаева, Т.Т. Дюсебаев// В сборнике: Humanities and Social Sciences in Europe: Achievements and Perspectives. 9th International symposium. – 2016. – С.337-346.
32. Исмагулов К. Е. Актуальные проблемы обеспечения прав и интересов участников уголовного процесса в странах СНГ [Текст]: дис...д-ра. юрид. наук: 12.00.09. / К.Е. Исмагулов. – Бишкек, 2023. – 22 – 23 с.
33. Подольный, Н.А., Волков В.М. Государственные юридические бюро: надежды и иллюзии [Текст] / Н.А. Подольный, В.М. Волков // СПС Консультант- Плюс. Адвокатская практика. – 2005. - №4. – С. 45-48
34. Мадмарова, Э.А. Институт защиты: уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты [Текст]: дисс...канд. наук: 12.00.09 / Э.А. Мадмарова. – Бишкек, 2019. – 65 с.
35. Meyer-Hauser, B. F. Anwaltsgeheimnis und Schiedsgericht. - Schulthess Juristische Medien AG [Текст] / B. F.Meyer-Hauser. – Zürich; Bazel; Genf, 2004. – S. 15.
36. Цыпкин, А.Л. Адвокатская тайна [Текст] / А.Л. Цыпкин // Вопросы адвокатуры. – 2001. - № 2. – С. 14.
37. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК [Электрондук ресурс] // *Кирүү режими* <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>

38. Кодекс профессиональной этики адвоката (Принят Первым Всероссийским съездом адвокатов 31 января 2003 года) [Электрондук ресурс] // *Кируу режим* http://legalru.ru/news_details.php?id=538

39. Из выступления участников съезда (Третий Всероссийский съезд адвокатов, прошедший 5 апреля 2007 г.) [Текст] // Вестник Федеральной палаты адвокатов РФ. 2007. № 2 (16). С. 6.

40. Бойков, А.Д. Этика профессиональной защиты по уголовным делам. [Текст] / А.Д. Бойков. – М.: Юрид.лит., 1978. – 60 с.

41. Бойков, А.Д. Этика адвоката. (Сборник научных трудов авторов советского и постсоветского периода) [Текст] / А.Д. Бойков. – М.:Юрлитинформ, 2007. – с.42-49.

42. Федеральный закон “Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации” от 31.05.2002 N 63-ФЗ (последняя редакция) [Электрондук ресурс] // *Кируу режим* <https://www.consultant.ru>

43. Пшуков, М.А. Адвокатская тайна [Текст]: дисс...канд. юрид. наук: 12.00.11 / М.А. Пшуков. – Москва, 2008. – 48 с.

44. Пилипенко, Ю.С. Адвокатская тайна: теория и практика реализации [Текст]: дисс...д-ра юрид. наук: 12.00.11 / Ю.С. Пилипенко. – Москва, 2009. – 138 с.

45. Барщевский, М.Ю. Адвокатская этика [Текст]. 2-е изд., испр./ М.Ю. Барщевский. – М., – 2000. – С. 135-136.

46. Барщевский, М.Ю. Адвокат, адвокатская фирма, адвокатура. [Текст] / М.Ю. Барщевский. – М.: Белые альвы. – 1995. – С. 46-47.

47. Матузов, Н.И. Малько А.В. Правовые режимы: вопросы теории и практики [Текст] / Н.И. Матузов, А.В. Малько // Известия вузов. Правоведение. – 1996. - №4. – С. 18.

48. Буробин, В.Н., Плетнев В.Ю., Шубин Д.А. Адвокатская тайна. [Текст] / В.Н. Буробин, В.Ю. Плетнев. – М.: Статут, 2006. – С. 35.

49. Джафаров, Р. Р. Меры обеспечения сохранности адвокатской тайны [Текст] / Р. Р. Джафаров // Право на пути к устойчивому развитию: материалы

международной научной конференции студентов и молодых ученых, Москва, 14 мая 2022 года. Том 1. – Москва: РУДН, 2022. – С. 341-348.

50. Жетписов, С.К. Теоретические, правовые и организационные основы обеспечения института тайны [Текст]: дисс...д-ра юрид.наук: 12.00.09 / С.К. Жетписов. – Бишкек, 2018. – 154 с.

51. Розенберг, М.И. Защитник на предварительном следствии в советском уголовном процессе [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.09 / М.И. Розенберг. – М., 1968. – 133 с.

52. Лупинская, П.А. Доказательства и доказывание в новом уголовном процессе [Текст] / П.А. Лупинская. – М., 2000. – 95 с.

53. Макаров Н.И., Громов Н.А., Николайченко В.В., Пономаренко В.А. Представление доказательств в российском уголовном процессе [Текст]. Учебное пособие / Н.И. Макаров. - Саратов, 2000. – 3 с.

54. Орлов, Ю.К. Принцип состязательности в уголовном процессе: значение и пределы действия [Текст] / Ю.К. Орлов // Российская юстиция. – 2004. - № 2. – С. 52-53.

55. Лотыш, Т.А. Принцип состязательности и гарантии его обеспечения в уголовном судопроизводстве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Т.А. Лотыш. – М., 2003. – 57 с..

56. Адамайтис, М. Право суда на инициативу в исследовании доказательств мешает его беспристрастности [Текст]/ М. Адамайтис // Российская юстиция. – 2003. - № 11. – С. 32.

57. Закон Кыргызской Республики от 14 июля 2014 года № 135 «Об Адвокатуре Кыргызской Республики и адвокатской деятельности» (с изменениями по состоянию на 15.08.2023 г.) [Электрондук ресурс] // *Кирүү режиминде* <https://cbd.minjust.gov.kg/4-5122/edition/1290068/ru>

58. Разгонова, М. В. Проблемные вопросы адвокатской тайны [Текст] / М. В. Разгонова, И. Ю. Мартынова // Правовая реформа. – 2023. – № 3. – С. 65-67.

59. Балданцэрэн, А. Комплексная информационная система адвокатуры России и другие идеи законопроекта № 301952-8: эффективный путь

реализации права на квалифицированную юридическую помощь или угроза адвокатской тайне и независимости адвокатуры? [Текст] / А. Балданцэрэн // Евразийская адвокатура. – 2023. – № 2(61). – С. 42-50.

60. Вайпан, В.А. Настольная книга адвоката [Текст] / В.А. Вайпан. – М.: Юстицинформ, 2006. – 38 с.

61. Бормотова, Л.В., Карякин Е.Л. Актуальные вопросы деятельности адвоката в уголовном судопроизводстве [Текст] / Л.В. Бормотова, Е.Л. Карякин // Адвокатура и адвокатская деятельность в свете современного конституционного права. —Екатеринбург: Чароид, 2000. – С. 37

62. Паршуткин, В.В. Опрос адвокатом лиц с их согласия [Текст] / В.В. Паршуткин // Адвокатская палата. – 2004. - № 6. – С. 12.

63. Белканов, Е.А. Соотношение целей адвокатской деятельности и задач уголовного судопроизводства [Текст] / Е.А. Белканов // Эволюция права и закона как фактор изменения криминалистики: генезис профессиональной защиты и представительства. Екатеринбург: Чароид, 2003. – 18 с.

64. Макаров, С.Ю. Проблемы осуществления адвокатом полномочия по опросу лица с его согласия и фиксации результата опроса [Текст] / С.Ю. Макаров // Адвокатура. Государство. Общество: Сб. материалов IV Всерос. науч.-практ. конф. – М.: Новая юстиция, 2007. – С. 161.

65. Кузнецов, В. Н., Дадонов С. Право защитника собирать доказательства: сущность и пределы [Текст] / В.Н. Кузнецов // Российская юстиция. – 2002. - № 8. – С.32.

66. Стройков, В. Реализация права защитника на опрос лиц [Текст] / В. Стройков // Законность. – 2004. - № 6. – С. 52-54.

67. Карякин, Е.А. Допустимость доказательств, собранных защитником, и осуществление функции защиты в уголовном судопроизводстве [Текст] / Е.А. Карякин // Российская юстиция. – М.: Юрид.лит., 2003. - № 6. – С. 57-58.

68. Шейфер, С. А. Использование непроцессуальных познавательных мероприятий в доказывании по уголовному делу [Текст] / С.А Шейфер // Государство и право. 1997. – № 9. – С. 58.

69. Соловьев, А.Б. Доказывание по Уголовно-процессуальному кодексу Российской Федерации (досудебные стадии). – М.: Юрлитинформ, 2003. – С.93

70. Семенов, В.Г. Правовые основания, порядок получения и использования результатов частной детективной деятельности при расследовании преступлений [Текст]: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / В.Г. Семенов. – М., 2006. – С. 95.

71. Савочкин, О. А. Вопросы криминалистики в деятельности адвоката (защитника) [Текст]/ О. А. Савочкин // Развитие научных идей профессора Р.С. Белкина в условиях современных вызовов (к 100-летию со дня рождения) : Сборник научных статей по материалам Международной научно-практической конференции. В 2-х частях, Москва, 20 мая 2022 года. – М.: Академия управления Министерства внутренних дел Российской Федерации, 2022. – С. 506-513.

72. Невструева, В. С. Проблемы обеспечения адвокатской тайны в уголовном процессе [Текст] / В. С. Невструева // Современные проблемы юридической науки: Материалы XV Международной научно-практической конференции молодых исследователей. Часть 2, Челябинск: Изд.центр ЮУрГУ, 2019. – С. 166-167.

73. Соловьев, С. А. Как адвокату соблюсти тайну, если соглашение на защиту заключил близкий родственник / С. А. Соловьев // Уголовный процесс. – 2022. – № 12(216). – С. 8.

74. Гармаев, Ю.П. Незаконная деятельность адвокатов в уголовном судопроизводстве [Текст] / Ю.П. Гармаев. – М.: ИИзд-во “Экзамен”, 2005. – С. 52-53.

75. Решение Европейского суда по правам человека по делу С. против Швейцарии от 28 ноября 1991 г. (жалоба №13965/88) [Текст] / Пер. Е.В. Буробиной // Адвокатская тайна. – С. 145.

76. Александров А.С., Кухта А.А., Абдуллаев Я.Д. Оперативное сопровождение судебно-уголовного преследования [Текст] / А.С. Александров,

А.А. Кухта, Я.Д. Абдуллаев // Практическое законоискусство. Научно-практический журнал, 2007. - № 1. – С. 61.

77. Мепаришвили, Г.Д. Адвокатская тайна и тайна других видов судебного представительства в уголовном процессе. [Текст] / Г.Д. Мепаришвили // Проблемы прокурорско-следственной и судебно-экспертной практики: Сб. науч. тр. Тбилиси, 1993. – С.71.

78. Кучерена, А.Г. Адвокатура. [Текст]: Учебник / А.Г. Кучерена. – М., 2005. – 212 с.

79. Законотворчество в Российской Федерации (научно-практическое и учебное пособие) [Текст] / Под ред. А.С. Пиголкина. – М., 2000. – С. 255.

80. Рогачевский, Л.А. О правах адвоката в свете Федерального закона «Об адвокатской деятельности и адвокатуре в Российской Федерации» (об утратах и «приобретениях») [Текст] / Л.А. Рогачевский // Приложение к журналу «Юридическая мысль», 2002. - № 4 (10). – С. 21.

81. Овчинникова, Н. О. Пробелы правового регулирования пределов адвокатской тайны [Текст] / Н. О. Овчинникова // Трансформация методов охраны окружающей среды, природопользования и безопасной жизнедеятельности населения России и дружественных зарубежных стран в современных условиях: материалы X Международной научно-практической конференции преподавателей, практических сотрудников, студентов, магистрантов, аспирантов. – Саратов: Изд-во “Саратовский источник”, 2023. – С. 214-218.

82. Романовский, Г.Б. Право на неприкосновенность частной жизни. [Текст] / Г.Б. Романовский. – М.: МЗ – Пресс, 2001. – С. 265.